לִידִינְגֶה

אי ההצלה

מאת: חנה מנטל (איגל)

יחדיו

מכון "יחדיו"

ירושלים תשנ"ז

©
כל הזכויות שמורות
למכון "יחדיו"
מכון להגברת התודעה היהודית
ת.ד. 2341 ירושלים
02-5825114

תשנ"ז 1997

עריכה כללית: הרב י. פוגל
עיצוב, עימוד, עטיפה: רבקה רוטנברג

צילום ולוחות "**פרנק**" ירושלים.

לִידִינְגָה

אי ההצלה

הקדמת הגאון רבי שלמה וולבה שליט"א

"לִידִינְגֶה"

ספר זה מחזיר אותנו אל התקופה שאחרי מפלת גרמני' במלחמת העולם השני'. אז נתגלה חורבן יהדות אירופה בכל נוראותי'. נפתחו ערי הגיטאות ומחנות המות, ובהן שארית הפליטה: רבבות עובדי כפי' שנשארו גלמודים, חולים, שבורים בגוף ונפש ומיואשים - אנשים ונשים, צעירים וצעירות. נתקיים בנו אז "כי גדול כים שברך, מי ירפא לך" (איכה ב, יג).

ממשלת שבדי' עשתה אז צעד הומני ופתחה שערי שבדי' לעשרים אלף פליטים, רוב רובן נשים. בסיעתא דשמיא נפתח אז בית ספר לבנות צעירות בפרבר שטוקהולם "לִידִינְגֶה". כמאה בנות זכו שם לשיקום וחינוך. זה הי' נוה-מדבר בשממה הנוראה של שארית הפליטה דאז. אוירה נפלאה שרתה שם, של אהבה ואמונה, דעת וקירוב. ההשגחה העליונה זימנה למקום זה את שליחי' הנאמנים: הרב בנימין זאב יעקובזון וזוגתו הרבנית זצללה"ה.

הרב יעקובזון הי' אישיות ידועה ביהדות אירופה החרדית. הוא הי' בעל אהבת-ישראל מופלגת, פיקח גדול ונואם בחסד עליון. הוא הי' רבה של קהילת מחזיקי הדת בקופנהגן. הרבנית היתה תלמידת המחנך הגדול ד"ר דויטשלנדר בהיותו עוד בברלין (שנהי' אח"כ ממיסדי תנועת בית-יעקב יחד עם שרה שנירר). היא היתה בעלת מחשבה ומחנכת נפלאה. השיעורים שלה בתנ"ך קנו לה שם בכל מקומות מגוריהם: בהמבורג, בברלין ובקופנהגן. משפחת הרב יעקובזון הגיעה לשטוקהולם כאשר רוב יהודי דנמרק הצליחו לברוח משם אחרי כיבוש המדינה ע"י הגרמנים. בשטוקהולם נהי' הרב יעקובזון מנהל הסניף של "ועד ההצלה" של אגודת הרבנים בארה"ב.

הרבנית יעקובזון קבלה לידי׳ את הנהלת בית הספר ועברה ללִידִינְגֶה, בהשאירה את המשפחה בשטוקהולם. מדי פעם ביקרה כל המשפחה בלִידִינְגֶה, והופעת הרב שם היתה תמיד אירוע מרשים. הבנות נקשרו ברבנית בלב ונפש. היא נחמה אותן על כל מה שעבר עליהן והעמידה אותן על הרגלים במדות, באמונה, במצוות, בדעת ובבטחון.

גם זה הי׳ מן השמים: שנמצאה בשטוקהולם משפחה צעירה שומרת תורה ומצוות - משפחת ר׳ ניסן איגל זללה"ה. ר׳ ניסן הי׳ מורה בבי"ס תיכון, בעל תואר אקדמאי. שלטונות שבדי׳ שמחו למנות אותו כמנהל האדמניסטרטיבי של בית הספר. השלטונות השבדיים החזיקו את בי"ס בשנים הראשונות, גברת איגל שימשה כאם-הבית ועשתה הרבה למען הבנות וסידור כל צרכיהן.

פעלו בלִידִינְגֶה עוד מורות, שכל אחת תרמה תרומה חשובה למוסד. והנה גם מי שהי׳ מקורב למוסד ואף לימד שם, כמו החת"מ, התרשם תמיד מהאוירה הרצינית בלימודים ומהרוח הנפלאה ששרתה שם. מה שלא הי׳ ידוע לנו הי׳ המטען הנורא של זכרונות מהעבר והצער העמוק של אבדן המשפחה שהי׳ מנת חלקן של הבנות. ממילא גם לא ידענו עד היכן הגיעה מסירות הנפש של הרבנית יעקובזון ותבלח"ט מרת איגל, שהן טיפלו בכל אחת מהבנות בכל מצבי נפשן האיומים והצליחו לנחם ולשקם אותן. הצד האינטימי הזה של "בנות לִידִינְגֶה" מתגלה בספר זה.

דבר נפלא הוא: "בנות לִידִינְגֶה" הן היום סבתות ב"ה, ועדיין הן קשורות יחד כאחיות ממש, וזה עצמו מעיד כמאה עדים על האופי המיוחד של בית-ספר "לִידִינְגֶה". לכן גם ראוי שייקבע הסיפור של לִידִינְגֶה בספר, ויש להודות למחברת שהשקיעה עבודה רבה בכתיבתו והצליחה לתת לנו ספר דקומנטרי בעל-ערך.

שלמה וולבה

דברי המחברת

רק לאחר שסיימתי את כתיבת הספר וקראתי בו שוב, גיליתי את גודל התופעה הזו ששמה "לִידִינְגֶה".
אמנם רבות שמעתי מהורי, ובמיוחד מאמי שתחי-ה, גברת נינה איגל, על נפלאות לִידִינְגֶה, אך הדברים לא עשו את רישומם העמוק והנכון עד שראיינתי את "הבוגרות", את "בנות לִידִינְגֶה", החיות כיום רובן בארץ ישראל. בוגרות אלו, אשר זכו להקים משפחות נפלאות ולתפוס מקום מכובד בחברה בה הן חיות, במקום מגוריהן ובמקום עבודתן - הן עדות חיה להצלחה הכבירה של רוח לִידִינְגֶה מחד ולרצון האנושי מאידך.
על מנת להבין את גודלה של הצלחה זו, יש לזכור שהבנות הגיעו ללִידִינְגֶה לאחר שעברו את מוראות השואה ואימיה, ואף על פי כן הן הצליחו להתגבר על המשקע האיום שנוראות אלו השאירו עליהן. יתר על כן, בכוח האמונה בבורא עולם ובעזרת החינוך שקיבלו בלִידִינְגֶה הן הפכו לנשים מאושרות המקרינות מבטחונן ואמונתן על כל הסובבים אותן.
קטונתי נוכח גדלותן הנפשית והמוסרית של נשים אלו בבואי להעלות את דבריהן על הכתב. התיחסתי אל דבריהן בדחילו ורחימו. השתדלתי לדייק בדברים כדי להעביר אותם קרוב למציאות ככל שניתן. יחד עם זאת, לא יכולתי שלא להסתיר את התפעלותי מהמסירות של הצוות שעמד בראש המוסד המיוחד הזה ומיכולת ההתמודדות שלו עם מגוון הבעיות של הבנות-החניכות.
הספר נכתב "כאילו" במרחב זמן של שנה אחת, אף כי המאורעות התרחשו משך שלש שנות קיומו של המוסד.

כאן המקום להודות ולהביע הערכה לכל העוזרים והעוזרות בידי:
בראש ובראשונה ל"בנות לִידִינְגֶה", שתרמו שעות רבות מזמנן בשיחות, סיפורים והתיעצויות; לאמי שתחי-ה, גברת נינה איגל, שהאירה את הדברים באור המיוחד שלה; לגיסי הרב יהודה שינברגר שתרם רבות בעזרה ובעדוד; ולבעלי היקר שלמה, שלולא עזרתו, תמיכתו ועידודו לא היה יוצא ספר זה לאור.
ולסיום, ברצוני להודות מקרב לב לאדם המיוחד, לגדול המחשבה והאמונה, הגאון רבי שלמה וולבה שליט"א, שהיה הוגה הרעיון ומייסד בית לִידִינְגֶה, על עידודו ותמיכתו להוצאת ספר זה לאור.
כן ברצוני להודות למכון "יחדיו" ולעומד בראשה, הרב משה פוגל, על העבודה העצומה שהושקעה בעריכת הספר ובהפקתו, על שלא חסכו כל מאמץ וכל הוצאה להגיש לקורא תוכן נאה בכלי נאה.
כולם יבואו על הברכה.

הנני מקדישה ספר זה לזכרו של אבי, ר' ניסן יעקב איגל ז"ל, שניהל את "בית לִידִינְגֶה" מטעם הממשלה השבדית, בנאמנות ובמסירות רבה. אישיותו ודבקותו בקיום מצוות ובמטרות שהציב לעצמו היו תופעה יוצאת דופן בשבדיה. אחרי עלותו ארצה הקדיש את חייו ללימוד תורה ולעזרה ללומדי תורה.
יהא זכרו ברוך.

כסלו תשנ"ז **חנה מנטל**

תוכן הפרקים

פרולוג	13
לִידִינְגֶה	15
כך זה התחיל	17
מחנה של פליטות	23
רייזי	27
בְּרָכִי וּבֵילָה	34
הֶלָה	41
המתנה	46
התגבשות ויצירה	50
בחיק המשפחה החמה	55
חַנְקֶ'ה	59
זעקת הלב	63
ילדה קטנה בבית	67
'האמא' של לידינגה	75
'האבא' של המלאכים	81
"וקראת לשבת ענג"	84
ביקור חולים	86
"מעוז צור ישועתי"	95
"והגית בו יומם ולילה"	98
"מי במים ומי באש"	107
"קול חתן וקול כלה"	112
מקרה עצוב מאד	115
טומילילה	121

פה נוכחתי לדעת כי זו דרכי 125

אלוקים אינו מבין פולנית 128

עוד מאמץ קטן לכיבוד הורים 141

אין לי דם, דוקטור! 144

מורה חדשה 146

"יתגדל ויתקדש שמיה רבא" 150

יומני היקר! 152

"משנכנס אדר מרבים בשמחה" 156

אבידה 160

"מה נשתנה הלילה הזה" 164

סנוניות ראשונות בעלייה לארץ 168

"שלום שלום לרחוק ולקרוב" 174

"ובאו ציון ברינה" 177

נספחים: 180

מיומנה של בת לידינגה 182

"להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות" 192

יובל לרב ולרבנית 194

לזכרה הברוך של הרבנית ע"ה 199

הרב שלמה וולבה שליט"א עם בנות לידינגה.
במרכז: הרבנית יעקובזון והמורה חיה ז"ל
ותבלט"א גב' נינה איגל

פרולוג

צלצול הטלפון הפריע את השקט בחדר עבודתה של גברת איגל:

"הלו, יש כאן מברק למִיס (גברת) פָּשָׁת לִידִינְגֶה – האם זו את?" – שאל הקול מעבר לקו.

הקו היה משובש. בידיה של מרכזנית המברקה היה מברק ובו כתוב: "לכבוד משפחת לִידִינְגֶה". היא לא הבינה מה פרוש המלה "משפחת", ולכן שגתה וביטאה "מיס פָּשָׁת".

"כן. זו משפחת לִידִינְגֶה... פָּמִלְיֶן לִידִינְגֶה" – היתה התשובה.–

"מאין המברק"?

"המברק הגיע מברוקלין, ניו-יורק. כתוב בו: 'התארסתי, רייזי.'

"הו, תודה רבה לך, שלום". – אמרה גברת איגל.

היא נעה על מושבה בהתרגשות ובשמחה. על אף החינוך השבדי המאופק, לא יכלה לעצור את דמעותיה, דמעות של שמחה ואושר. 'בת' נוספת שלה, שלהם, מתארסת. חסדי ה'.

עוד היום תכתוב, בעזרת השם, מכתב לרייזי ותבקש פרטים על החתן. מבלי לבזבז רגעים נוספים, רצה, קלה כנוצה, לחדר האוכל, שם ישבו עשרות מבנות לִידִינְגֶה, כדי לבשר להן את הבשורה המשמחת, להתחלק עמהן בשמחתה הגואה בלב.

בהכנסה לחדר האוכל, קידמה אותה המולת הפטפטת העליזה ושקשוק הצלחות. בקושי התגברה על הרעש.

"בנות, יש לי הודעה משמחת עבורכן" – הכריזה.

כולן הפנו מבט שואל וסקרני לעברה.

"רייזי התארסה"!

כאילו על פי אות משמים, קפצו, עטו עליה הבנות, ושאלו:

"מי החתן?"

"מתי?"

"איך?"

ואחר כך באו נשיקות, חיבוקים, ובכי.

'אחותנו' זכתה להתארס. בעזרת השם נזכה אצל כולן בשמחות.

לִידִינְגֶה

מה זה? היכן זה?

לִידִינְגֶה היא עיר ממערב לסטוקהולם, השוכנת על אי שעל שפת הים הבלטי. אפשר להשקיף על לִידִינְגֶה ממרומי מגדל קַקֶנְסטוּרְנֶט שבסטוקהולם, או להגיע אליה ברכבת חשמלית, או באחד מכלי הרכב הנעים על גבי הגשר שמחבר את עיר הבירה סטוקהולם עם האי לִידִינְגֶה. עיר הקיט הציורית הזאת, על בתיה נמוכי הקומה, היתה בודאי נשכחת מלב כל, כמו רבות אחרות הדומות לה, אילולא הועידה לה ההשגחה העליונה גורל שונה ומיוחד.

במקום הזה התרחשה, בשנים שלאחר השואה, פעילות חינוכית בלתי רגילה, אשר השאירה את רישומה על האנשים שחיו בה באותן שנים ואף רשמה פרק מפואר בהיסטוריה של עם ישראל של אותה תקופה. הבית בו התמקמה "משפחת לִידִינְגֶה" נקרא בשם פִּיסְקַארַאוּדֶן ושכן בשכונת אֶלְבִיק. היה זה בית לא גדול, ששימש בשנות המלחמה כמעון לצעירים נורבגים שהתאמנו לשמש כוחות שחרור בפקודת הממשלה הנורבגית המחתרתית. זו גלתה, לאחר שהיטלר כבש את נורבגיה, ללונדון. שבדיה היתה ארץ נייטרלית ועל כן יכלו צעירים אלו להתאמן בה ואחר כך לעבור לאנגליה, בה הצטרפו לכוחות הברית שלחמו נגד גרמניה.

הבית עצמו לא היה יפה במיוחד, אבל הסביבה כולה היתה נהדרת. בקיץ עמד לרשות הבנות חוף רחצה נפרד, ואילו בחורף הפכו מימי המפרץ למשטח קרח המתאים להחלקה. בהגיע עת השלגים, היה זה מחזה מרהיב להביט בפתיתים הלבנים הנופלים על העצים. ואם היה זה ליל ירח, המראה היה קסום כמו באגדות. ללא משב רוח, בשקט מפליא, התכסו העצים הערומים בלובן וגם הגן עטה כולו לובן.

אולם, מה שייחד את לִידִינְגֶה הוא לא היופי הטבעי שלה והמרחק הקצר לסטוקהולם, אלא, דווקא מעיין החום של רוח היהדות שהיה מפכה בה בשנים שלאחר השואה ללא הרף, ורוח הניחומים והתקווה לבנות ישראל שזה עתה ניצלו מן התופת הנוראה. רוח שהצליחו להפיח בהן אנשי חינוך נעלים שעמדו בראש המוסד.

חזית "בית לידינגה"

כך זה התחיל

קיץ 1945. יום תמים עבר על הרב שלמה וולבה, נציג "ועד ההצלה" בשבדיה, בטילטול בדרכים קשות כדי להגיע למחנה דוברסדורף, כדי לאמת את השמועה שהגיעה לאוזניו והדריכה את מנוחתו.

אמנם שעות הנסיעה הרבות נוצלו ללימוד ולעיון, אבל העייפות הורגשה היטב לאחר מאמץ כזה.

לבוש חליפה כהה, מגבעת לראשו ופניו עטורות זקן ופיאות. כך, הגיע הרב שלמה וולבה למחנה, אי שם בשבדיה.

היה זה מחנה של פליטי שואה, שנוהל על ידי ממשלת שבדיה כאקט הומניטרי כלפי מוכי הגורל שנשארו בחיים לאחר שעברו את מחנות הריכוז של הנאצים, ונותרו ללא משפחה וללא קרובים. במחנה השתדלו לשקם את הנשים והבנות מבחינה פיזית ונפשית גם יחד.

מיד בהגיעו אל המחנה הוא נכנס לחדר האוכל של המחנה, שם את ידו על המשקוף, מחפש משהו. משלא מצא, התקדם.

הבנות עסקו במרץ באכילה ובהסתרת שאריות האוכל, כשלפתע הדהדה צעקה רמה וקרעה את האוויר.

"יהודי!! אבא!"

כולן הרימו את ראשיהן, עיניהן פקוחות לרווחה. אכן! יהודי, הנראה כמו יהודי של פעם.

הראשונה שהחלה לבכות היתה רוֹחֶקָה, מהגדולות. ואחריה - כולן. נשכח המרק, נשכחו המריבות הקטנוניות. הנה לפניהן רב! נראה, איפוא, שלא הרגו את כולם.

הרב ניצב דומם. בעיניו ניצנצה לחלוחית. אלה בנות ישראל היקרות שסבלו כל-כך.

לא עברו דקות אחדות ואל אולם האוכל נכנס האחראי.

"כן, אלה בנות ממחנות ריכוז" – הסביר. "הן, כולן יהודיות... לא יודע אם הן שומרות על דתן... לא שאלנו... לא שומרים כאן מסורת, כל אחת עושה כרצונה... ודאי התרגשו כשראו רב, נזכרו בביתן"...

הרב וולבה חש שגם הוא רעב עד מאד, שהרי יום תמים לא נגע באוכל כלל. שבדיה באותם ימים היתה כמו 'מדבר' עבור אדם חרדי המבקש לאכול אוכל כשר. הקהילה החרדית בסטוקהולם מנתה קומץ אנשים, ואילו בערים אחרות לא היו חרדים כלל.

בילקוטו היו מוכנים כריכים. הוא שאל את הבנות היכן אפשר ליטול ידיים. הן הביאו לו מים והוא נטל ידיו וברך. הבנות נשארו עומדות כמאובנות, תמונות מנבכי העבר התעוררו אצלן. עת ארוכה חלפה מאז ראו יהודי נוטל ידיו לפני האוכל, במחנות ההשמדה לא ראו יהודי מברך על נטילת ידיים. זכר הבית צף ועלה בזכרונן... אבא... אמא... האחים... העיניים מלאו דמעות... אחרי שחלף זמן רב שלא בכו.

הרב וולבה הרים את עיניו וראה אותן עומדות דוממות ומעיניהן זולגות דמעות. תמונה זו לא משה ממנו ולא נתנה לו מנוח. היא המחישה לו את האחריות הכבדה הרובצת על שכמו, כלפי הבנות, כלפי משפחותיהן שהושמדו, וכלפי עם ישראל כולו. הוא ידע שאסור להשאיר בנות אלו במחנה דוברסדורף, כי הן עלולות להמסר לאימוץ למשפחות שבדיות לא יהודיות ולהטמע בין הגוים. חייבים להציל את נשמתן. אין די בכך שגופן ניצל, יש לדאוג גם לנפשן.

לאחר הארוחה זומנה לפי בקשתו פגישה עם הבנות שהגיעו ממחנות הריכוז בפולין. היתה זו קבוצה של שתים עשרה בנות. בין הרב וולבה לבין הבנות התפתח דו שיח מרגש:

"בנות יקרות" – פתח הרב בהתרגשות. השתררה דממה.

"אני מודה לה' שזכיתי לראות כל כך הרבה בנות ישראל שניצלו מן התופת".

פה ושם נשמעה יבבה.

"באתי לבשר לכן" – המשיך – "שאנחנו עומדים לפתוח בית ספר בעבורכן, בנות יקרות, שיתנהל על פי מסורת ישראל סבא."

נכון, הוא לא היה הראשון. היו שבאו לפניו, וסיפרו שפותחים בית-ספר עם פנימיה. הם באו מזרמים שונים: מתנועת החלוץ, מבח"ד (ברית חלוצים דתיים), ועוד. אבל רב, כמו פעם, כמו בבית, כזה עוד לא בא. וברצונו להקים בית ספר ברוח היהדות - זו הפתעה של ממש.

במוחו של הרב וולבה החלה כבר להתרקם תוכנית הצלה. הוא חזר לסטוקהולם, וכבר מתחנת הרכבת הוא צלצל לרב בנימין זאב יעקובזון והודיע לו שהוא מגיע לביתו, וביקשו לכנס באופן דחוף את חברי "ועד ההצלה" לאותו ערב כדי למסור דווח על מסעו.

באסיפה בה נכחו הרב בנימין זאב יעקובזון, הרב ישראל חסדן ואחרים, גולל הרב וולבה את מה שראה ושמע במחנה דוברסדורף והציג לפני השומעים את יעדי תוכניתו. לכולם היה ברור שהדרך איננה קלה. אדריכלה של לִידִינְגֶה עדיין לא ידע בעצמו היכן, מתי וכיצד יקום הדבר, אבל היתה בו נחישות של ברזל. אישיותו עוצבה על ידי יסודות החינוך שקיבל מהגה"צ ר' ירוחם ליבוביץ זצ"ל, המשגיח בישיבת מיר. אישיות נחושה כזו היתה מסוגלת לתכנן ולבנות דבר בלתי אפשרי, וליטול על שכמו את המעמסה הכבדה והאחראית של הצלת נשמתן של בנות לִידִינְגֶה.

"יש להקים מיד בית ספר עם פנימיה, ולחנך את הבנות ששרדו בדרך התורה", קרא בלהט.

"רב שלמה מה אתה שחז?" - הגיב אחד הנוכחים - "ה'רבינר' הרפורמי, ארנפרייז, לא יסכים בשום אופן שנפתח בית ספר! הממשלה השבדית גם היא לא תאשר דבר כזה. זה חלום".

אך הרב בשלו: "חייבים! אסור להשאיר אותן בדוברסדורף!"

"אני מפקפק מאד אם נצליח בזה".

"זה יקום ויהיה! בע"ה נצליח!" - חתם הרב וולבה את השיחה.

אט אט החלו גם משתתפי הישיבה להבין את חשיבותה של התכנית ונדבקו בתחושת החובה והאחריות לגורל הבנות. הוחלט להגיש תזכיר לממשלה ובו בקשה להקמת בית-ספר עבור בנות יהודיות שהן פליטות מחנות הריכוז. הרב שלמה

וולבה הכין את התזכיר, וביחד עם הרב אליעזר ברלינגר, רבה של מַלְמֶה, הגישוהו לממשלה. בהגישם את התזכיר לפקידי הממשלה השבדית הוסיפו גם בעל פה נימוקים הכרחיים לייסוד מוסד כזה לבנות.

מספר ימים לאחר מכן צלצל הטלפון במשרדי "ועד ההצלה". על הקו היה נציג משרד החוץ השבדי. הוא ביקש להפגש עם הרב יעקובזון והרב וולבה. בפגישה שהתקיימה במשרד החוץ, הופתעו הרבנים לשמוע מפי איש המשרד את השאלה: "כמה בתי ספר אתם רוצים להקים?"

תשובתם המיידית היתה: "לעת עתה, אחד."

"אם כן, נחפש מקום מתאים, וכשנמצא נודיע לכם" – ענה הפקיד.

שוב עברו כמה ימים ובשיחת טלפון התבשר "ועד ההצלה" שנמצא מקום עבור בית הספר, בעיירה ששמה "לִידִינְגֶה". נציג "ועד ההצלה" התבקש לבוא ולאשר את התאמת המקום למטרה הנדרשת. בינתיים הגיעו לאוזני חברי ועד הקהילה בסטוקהולם, קהילה שהיתה ברובה ריפורמית, שמועות על פתיחת בית ספר חרדי לבנות בשבדיה. פרופ' מרכוס ארנפרייז, רב' הקהילה הרפורמית עשה כל אשר ביכולתו לטרפד את היוזמה, בטענה שכדי למנוע גל אנטישמיות חדש, עדיף לטשטש את זהותם היהודית של הפליטים והפליטות ולעודד אימוצם והתערותם בין הגויים.

הוא לא שקט על שמריו. הוא וחבר מרעיו הפעילו את קשריהם במשרדי הממשלה כדי למנוע את הקמת המוסד. פעילותם נעשתה בחשאי ומאחורי הקלעים ולא הייתה נודעת לולא יד ה' שהיתה בסיכול זממם. החזן ברנשטיין, אשר שימש כחזן משנה בבית הכנסת הריפורמי, ידע את אשר נעשה ויזם פגישה חשאית עם הרב יעקובזון והרב וולבה בתחנת הרכבת של סטוקהולם וסיפר להם על כך. ואז הוחל בפעילות נגדית.

הרב פנחס וולגלרנטר, שבא בשליחות מטעם "אגודת הרבנים" בארה"ב כדי לעזור לסניף "ועד ההצלה" בסטוקהולם, נרתם גם הוא לעזרת מוסד "לִידִינְגֶה". הוא הופיע במשרדי הממשלה השונים ושכנע את הפקידים לעמוד בהבטחתם. אף

שסבל מהשמצותיהם של ד"ר מרכוס ארנפרייז וחבריו אשר ניסו בדרך זו להרפות את ידיו, לא חדל ממאמציו. בעזרת ה' אישרה הממשלה השבדית את הקמת בית הספר "לִידִינֶגֶה" ובאלול תש"ה (1945), יום ראשון של סליחות, נפתחה בו שנת הלימודים הראשונה.

הרב וולגלרנטר נשאר ידיד קרוב ל"משפחת לִידִינֶגֶה". בכל עת הושיט ידו ועזר להנהלה, לאנשי הצוות ולבנות, בעידוד רוחם ובסיוע כספי.

אך לא רק הוא, עוד רבים וטובים היו שעמלו ותרמו במסירות רבה למען "לִידִינֶגֶה", כמו ר' ישראל חסדן ואשתו לאה, שהיתה עזר כנגדו, אשר התגוררו בשבדיה עוד בטרם פרצה המלחמה ועזרו למשפחת יעקובזון להקלט בשבדיה בהגיעם אליה מדנמרק, ר' גודמן מאנגליה, הרב ברוך קפלן מניו יורק שיסד והקים את סמינר "בית יעקב" בברוקלין ולימים אף סייע בקליטתם של בנות מִלִידִינֶגֶה בארה"ב. כולם זכו להיות שותפים במפעל נפלא זה.

את ר' ישראל חסדן ז"ל זוכרות בנות לִידִינֶגֶה כאדם חם, המסור לעשיית חסד עם הזולת. ביתו היה פתוח לפני פליטי השואה, והיו אף כאלה שהתגוררו אצלו תקופות ארוכות, של שנה ואף שנתיים. הוא שלט שליטה מעולה בשפת האידיש, והעברית שלו הייתה רהוטה. הוא היה אדם שמח ש"החיה" אחרים, ושלח ידו בכתיבת הומורסקות משעשעות, אותן קיבץ בספר הנקרא: "לאכען פון צרות" (לצחוק מהצרות). כך התיחס לצרות של עצמו, אבל לצרות של הזולת התייחס ברצינות וטיפל בדאגה רבה בבעיות של לִידִינֶגֶה ובנותיה. לעתים היה בא לביקור של שבת עם אשתו, והבנות שאבו הרבה עידוד מאישיותו הנלבבת. הוא היה מפליא כל אוזן בשירים שנהג לשיר, כמו "אשירה נא לידידי", ולחנים אחרים שהיו נהוגים אצל יהודי ליטא. בנות לִידִינֶגֶה התארחו בביתו לא אחת.

ברם, את עיקר עבודת הקירוב ונטיעת ההרגשה החמה והאוהבת בלב הבנות עשה הרב בנימין זאב יעקובזון. הן לא יכולות לשכוח כיצד קיבלן הרב יעקובזון בהגיען בפעם הראשונה לִלִידִינֶגֶה. הן באו בודדות, ללא מכר ומודע בעולם,

לשבדיה - ארץ שמעולם לא ביקרו בה לפני כן, במקרה הטוב למדו עליה בשיעור גיאוגרפיה בבית הספר. לבן היה מלא חששות ממקום זר ומהשפה המוזרה.

את מלאכת הדיבוב נטל הרב על עצמו, כשהוא נותן לכל בת הרגשה טובה, על ידי זיהוי בני משפחה של הבת או קרוביה, או לפחות היכרות עם ידידים מעיר מגוריה. הרב, בהיותו יושב ראש "קרן התורה של אגודת ישראל העולמית", הרבה במסעות בארצות שונות בשנים שלפני השואה והכיר יהודים רבים. כך, יכול היה לומר "אה, את בתו של...", או "בת משפחתו של..." וכדומה, ולפתע הרגישה הבת שהיא לא נטולת שורשים, שיש מי שמכיר אותה, יודע ומעריך את מוצאה, והדבר הרחיב ושימח את נפשה.

כך נולד המוסד, שהיה בית ובית ספר לנערות פליטות שואה, והפך לשם דבר בשבדיה ובעולם היהודי.

הבנות בהגיען ללידינגה, במרכז ר' ניסן איגל ורעיתו והמורה אהובה

מחנה של פליטות

ירח של אלול נשקף מבעד לחלון והפריע לרייזי לישון. היא התהפכה מצד לצד. כיסתה את עיניה בשמיכה, ניסתה להסתיר ראשה מתחת לכרית, אך לשווא.

השינה הגואלת לא הגיעה.

אז, עלה רעיון 'גאוני' במוחה. היא העבירה בכעס את ראשה לצד השני של מיטתה, והנה הניח לה הירח. עכשיו תוכל לישון.

פעם, כשהיתה ילדה קטנה, אמרה לה אמא שאם קשה להירדם, כדאי לספור, פשוט כך, לפי סדר המספרים, לאט, לאט, ואז... נרדמים.

רייזי החלה לספור... אחת, שתיים... איכשהו התבלבלו לה המספרים. לא זכרה בדיוק את סדר המספרים. איזו בושה! אפילו אברהמי ידע לספור. בן כמה היה? שלוש? ארבע? באופן מטושטש ראתה את עיניו השוחקות, מאושרות, ואת פיאותיו המתבדרות תוך כדי מרוצתו.

מה קרה לו, לאברהמי? האם 'הם' הרגו אותו?

איזו שאלה שטותית! – ודאי!

מה תועלת להם בילד?! ומה עם רוחל'ה, חַנְקֶ'ה ודינוש? אולי תימצאנה בכל זאת?

את שלוימי, ראתה בפעם האחרונה ברכבת. הוא נופף לה לשלום ואמר: "שמרי על אמא ועל הקטנים, נתפלל כולנו לשלומכם..."

יותר לא שמעה, הרכבת זזה.

מאוחר יותר, נודע לה שניסה לברוח ממחנה הריכוז ומת שעה שטיפס על גדר מחושמלת. בן ארבע עשרה החזיר נשמתו לבורא...

ומה עלה בגורלו של דודי...?

מר פינקל, השכן מהרחוב הסמוך, סיפר לה, שראה את דודי במחנה עבודה לגברים. הוא שיקר לממונים עליו ואמר שהוא פחח מעולה. כאשר עמד לפני הקצין הגרמני כדי להוכיח את יכולתו, לא הניד עפעף. הוא בטח בריבון העולם שיעזור לו. ואכן, מלאכה לתפארת יצר. מאז, עזר ככל יכולתו לסובבים אותו.

דודי, המפונק של המשפחה, עובד בפרך כפחח, עוזר לזולת. ואנחנו תמיד צחקנו לו ואמרנו שלא יצלח למאום, רק לחלום חלומות... אלו כוחות נפש נותן הקב"ה לברואיו.

'די, די, מספיק עם המחשבות הללו. אני רוצה לישון' – חשבה רייזי.

כך, לשכב במיטה עם סדינים נקיים ולישון. לא בעמידה, לא בישיבה, אלא בשכיבה. הנה, לימינה שוכבת בת אחת ולשמאלה עוד אחת. אבל היא לבדה במיטה, רק היא. אז למה השינה לא באה?

שוב החלה לספור, אך התמונות חולפות במוחה כשהיא נאבקת לגרש אותן.

הניחו לי, אני רוצה לישון... לישון.... אך, קולות הבנות המתעוררות עם בוקר מפריעות לה.

"את כל המים היא לוקחת, לא משאירה לאף אחת, אנוכית"!

"מי שמדברת! אתמול אכלת חמש פרוסות לחם שלמות..."

"סתם קנאית"!

"די. תנה לישון עוד קצת. הפסקנה לצעוק כבר!" – התחננה רייזי.

"תישני, תישני. בסוף לא יישארו לך מים. עוד לא למדת שצריך לשמור"?

"מחמש בבוקר אני ערה ושומרת על המים שלי! אם את רוצה דווקא לדעת".

"פה לא חסרים מים, קחי את המים שלי, רק תני לי להמשיך לישון".

אט אט, שקטה ההמולה. פה ושם נראו בנות מפהקות, משפשפות עיניים. יום חדש החל, מי יודע מה הוא טומן בחובו?

הביאו לכאן את כולן, ילדות שהתבגרו טרם עת ונערות שכבר הזקינו, חסרות אמון, מלאות חששות ועוטות חיספוס גס – כתוצאה ממלחמת קיום אכזרית.

רייזי התיישבה על מיטתה, מאזינה לשיחת הבנות. בזהירות, הציצה לעבר השמים. לא, הירח לא היה שם.

יָדָן דֻוֶה, צִ'י, צ'שטָרִי' (אחת, שתיים, שלוש, ארבע) – שמעה את עצמה ממלמלת בדרך לנטילת ידיים. הנה, היא כן זוכרת מספרים. זה רק בגלל העייפות, והבילבול. איזה שטויות הן מדברות שם? מי אוכלת חמש פרוסות? כמה פעמים אמרו להן לא להתנפל על האוכל, כל מנה מחושבת. לא שחלילה חסר כאן, אך לטובתן, למען בריאותן, שומרים על סדר נכון באכילה. לא כדאי להעמיס מדי הרבה על קיבה שזמן רב לא הכילה כמות כזו של מזון. בכלל, הבנות כאן מפליאות אותה. היא לא מכירה אותן. אתמול ראתה את מָאשִׁי כשהיא הגיעה, היא מקווה שהיום תתראינה שוב, אולי שמעה משהו חדש? עד כמה מאשי רזה, מפחיד.

"חולמנית" – שמעה את מישהי אומרת לידה, וחולפת על פניה.

לאיטה, נטלה את הספל בידה והחלה ליטול את ידיה. אולי באמת חסרים מים, חשבה. מכל מקום, מהרהורים אלה, לא אשבע. היא מיהרה לחדר האוכל.

גברת בחלוק לבן עברה בין השולחנות כשחיוך על שפתיה.

"הכל בסדר? יש מספיק אוכל? איך ישנתן בלילה?"

בליל של תשובות נזרק לעברה. מרוצה, המשיכה הגברת בדרכה, מחייכת. רייזי אכלה את מנת המרק שלה. בחולצתה היה כיס. כשרק תעבור הגברת, תסתיר בכיס זה פרוסת לחם, מה שבטוח בטוח. וחוץ מזה, אולי למאשי אין אוכל, מי יודע כמה זמן לא אכלה?

***

בתחילה היה מעין ניכור בין הבנות. הן באו ממקומות שונים וחשדו זו בזו שמא אחת מהן מרגלת של הגסטאפו? אך, לאט

לאט, החלו לפתוח את סגור לבן ולהשמיע את סיפוריהן, והנה התברר שהם דומים.

גם להן לא היה אוכל, גם אותן היכו, השפילו והעמידו במשך שעות בקור ובחום...

במשך היום ניסתה כל אחת מהן לברר מי מקרוביה עדיין - בחיים. היו שישבו בוהות ומשמימות, כשעיניהן נשואות השמיימה, והיו שלא קמו ממיטתן במשך כל היום והלילה. מין שיגרת יום אפרורית.

ר ייזי

רייזי וחברותיה התקרבו אל הבית בהיסוס מה. הן ראו אפילו בלילה, לאור הכוכבים, כשהחושך מכסה את הארץ, שהבית היה ישן ומוזנח. גם הצמחיה מסביב גדלה פרא.

אך הנה הן כאן, בלִידִינְגֶה. בקושי יכלו להגות את השם הזה. וכאן, כך אמרו, יהיה טוב. אווירה בייתית, יהודית, ולימודים! כמה זמן עבר מאז למדו...

מתוך הבית נשמעו קולות מדברים, לא רבים. ספרו להן, שנמצאות כבר ארבע עשרה בנות שהגיעו לפני שבועיים מפולין, נראה איך הן תהיינה.

מיד עם היכנסה לבית חשה רייזי באוירה הנעימה והחמימה. רגש עז הציף אותה, שמחה מהולה בחשש. בכל זאת מקום חדש.

שַׂרָקָה משכה במצילה, והנה הופיעה אשה, קטנת קומה, בעלת עיניים טובות וחיוך אמהי לבבי.

"שלום, ברוכות הבאות" - אמרה באידיש - "היכנסנה".

רייזי לפתה בכוח את תיקה, היו שם שתי חולצות שקיבלה וגם חצאית, ועוד מספר פריטים, ועל אלה היא חייבת לשמור. 'לא אתן אותם בשום אופן', חשבה בלבה, 'הן שלי'! אבל הגברת הנחמדה לא ביקשה את התיק, היא רק שאלה אם הן צמאות או רעבות וחייכה. היא היתה מוכנה לשתות, אבל לאכול לא יכלה עדיין.

"זה החדר שלכן בנות. אתן יכולות לבחור לעצמכן מיטה כרצונכן. ופה בארון יש מדף לכל אחת. מיד אביא לכן מצעים ומגבות". ליוותה את דבריה בחיוך, ויצאה.

רייזי הביטה בטפטים על הקיר, שניכר כי לא מזמן הודבקו, על החלונות הממורקים ועל הווילון המתנפנף ברוח הנעימה.

ניקיון שרר בכל. היא ניגשה לאחת המיטות, ממששת את המזרן העשוי קש.

בדיוק כשהחלו להתמקח ביניהן היכן תישן כל אחת, נכנסו לחדר בנות הקבוצה הפולנית. הן, הוותיקות, באו לארח את החדשות.

"גברת איגל כבר נתנה לכן מצעים?" – שאלה מלינקה בקול.

רייזי רשמה בזכרונה שלגברת הנחמדה קוראים 'גברת איגל'. היא לא טרחה לענות לפולניות. מי זאת שמתערבת? היא לא רואה שאין להן מצעים עדיין?

"תראינה, המזרנים עשויים קש. אבל הם נוחים. ופה מתעייפים כל כך עד שישנים טוב בלילה" – אמרה גברת איגל.

זהו! חשבה רייזי בליבה. זה מה שחשבתי.

זה מחנה עבודה. שוב נפלנו בפח. מזל שלא נתתי לאף אחד את התיק שלי. יש שם שתי פרוסות לחם. צריך להתארגן בהתאם.

אך משום מה הבנות נראות מאושרות. הן גם קיבלו אותנו יפה. אולי יהיה נחמד כאן...?

גברת איגל הופיעה שוב, כשחיוך של טוב לב אינו מש מפניה העדינות.

"הנה מצעים לכל אחת, וכן מגבת וסבון. האם חסר לכן משהו? מסרק, מברשת שניים או משהו אחר, תקבלנה אותם מיד. יש עוד משהו שאוכל לעזור?" שאלה גברת איגל וחיכתה לתשובה. משזאת בוששה לבוא היא הוסיפה: "אם כן תתארגנה בינתיים ואני בטוחה שהבנות הוותיקות תעזורנה לכן בשמחה, הרי נוספו להן אחיות, אחיות למשפחת לִידִינְגֶה". אמרה, ועזבה את החדר.

רייזי לא ידעה להסביר למה, אבל האשה הזאת השרתה אווירה של נועם ואמון סביבה, ואפילו אם זה מחנה עבודה, אם היא האחראית, לא יהיה כל כך נורא.

לא היה קל לבחור מיטה. רייזי לא רצתה לישון ליד החלון כי דרכו ניבט הירח... אבל מצד שני אם תצטרכנה לברוח בלילה, הטוב ביותר יהיה לישון ליד החלון. צילקה לא הותירה בידה זמן רב להתלבטויות. היא קבעה את מקומה ליד החלון, כנראה גם

היא חשבה על אפשרות של בריחה. רייזי בחרה במיטה השלישית מימין לדלת.

היא החלה לסדר את מיטתה. את תיק היד שמה למראשותיה. היא לא תפקיר את חפציה המעטים בארון, הם שלה. ומי יודע מה ילד יום? את המגבת והסבון שקיבלה הוסיפה לאוצרה הפרטי.

חברותיה עסקו גם הן בהצעת מיטותיהן וסידור ארונותיהן. אף הן עשו זאת בשקט. מהחדר הסמוך נשמעה השפה הפולנית שולטת ברמה. היא יודעת שצריך להיזהר מן הפולניות, אותה כבר לא יסדרו. כבר שמעה סיפורים רבים במחנות על הפולנים הבוגדניים, כן, קציני האס. אס. סיפרו להן הכל. צריך להיזהר ולשים לב.

***

במטרה למנוע התארגנות למרד, יצרו הגרמנים אווירה של מבוכה וחשדנות בין יושבי המחנות, באמצעות סיפורי כזבים שזרעו על יחסם של יהודים בני מדינה אחת כלפי יהודים ממדינה אחרת. לעתים קרובות, עשתה שטיפת המוח את שלה, והחשדנות אכן חילחלה והפרידה בין היהודים לבין עצמם.

***

כשכבר שכבו במיטותיהן והחושך שלט בחדר, החלו מתלחשות ביניהן, מתכננות מה תעשינה במקרה שתצטרכנה לברוח. בחושך יותר קל.

לפתע, הן שמעו קול: "בנות שלי, באתי לאמר לכן לילה טוב, מדוע מיהרתן לכבות את האור?" – שאלה גברת איגל, בהיכנסה לחדר. היא עברה בין המיטות ניגשה לכל אחת מהבנות ושאלה אותה לשמה ולמוצאה, ליטפה את ראשה, ועודדה אותה.

"בעלי ואני גרים בקומת הכניסה, על הדלת כתוב 'איגל'. אפשר תמיד לפנות אלינו, בכל בעייה. אגב, בעלי הוא המנהל פה, עוד תכרנה אותו. עכשיו הוא עסוק בלימוד תורה".

רייזי נרגעה קמעה. גברת איגל גרה קרוב, בעלה לומד תורה. אז הם בודאי יהודים.

"מתי קמים כאן?" – שאלה מבלי משים.

"בשעה שש בבוקר. אפשר לעזור בעוד משהו?" – שאלה גברת איגל.

משלא נענתה, הוסיפה:

"לילה טוב לכולכן ושינה נעימה"!

עתה, משנשארו לבדן, השתתקו כולן. כל אחת שקעה במחשבותיה. רייזי רקמה בראשה תוכנית ליום המחר. אם קמים בשעה שש בבוקר, משמע שזה מחנה עבודה מסודר, ובוודאי בבוקר יגידו להן היכן הן עובדות ומה הם סדרי המחנה המדוייקים. היא לא תקום בשש, החליטה. אפילו אם תהיה ערה, תעמיד פנים כישנה, ונראה מה יעשו לה. כך תבדוק את המצב. ואם הם רוצים להרוג אותה, שיעשו זאת מיד, כבר ביום הראשון. אין לה עוד כוח, וחוץ מזה, כך תדענה כל הבנות שעליהן להיזהר.

בלילה הזה נרדמו כולן ביתר קלות. האווירה השלווה עשתה את שלה. נדמה היה לרייזי שאך זה נרדמה, אך השעון הראה רבע לפני שש. כנראה שבכל זאת ישנה מספר שעות.

לפתע נרעדה, כמו תזזית אחזתה. מלמטה שמעה קול דובר גרמנית! ודאי שזו גרמנית, היא מכירה את השפה. במשך תקופה ארוכה קיבלה פקודות בשפה זו. משהאזינה בשנית הכירה שקול אשה הוא, כנראה שזאת קצינת אס. אס.!

רייזי עצמה את עיניה בחוזקה. "אני ישנה, אני ישנה", מילמלה לעצמה. לרגע אחד עלה במחשבתה לסגת מהתוכנית שלה, אולי חבל למות כך, אבל במשנהו, החליטה לבצעה. נמאס לה מהמשחקים וזהו.

יהיה מה שיהיה.

היא שמעה את הקול דובר הגרמנית קרב ומכריז על קימה. היא שמעה את הפולניות קמות. צבועות כאלה! לא יכלו להזהיר אותנו? אתמול עוד יכולנו לברוח, עכשיו כבר מאוחר. היא שמה לב שחברותיה עדיין ישנות. אחדות החלו להתעורר. מבעד לעיניה העצומות יכלה לשמוע רישרושי רגליים יחפות ואוושת המים הזורמים. משום מה היתה שלווה במחנה הזה. אבל מנסיונה ידעה שהכל שקר, עוד מעט תתברר האמת.

העיקר שתחזיק מעמד.

"ישנה חזק, זאת" – שמעה את מיר'לה – "לא מפריע לה הרעש.

בנות, נא למהר, הרבנית מחכה למטה".

משיצאו חברותיה ונשארה לבדה, חייכה רייזי לעצמה בשל האיוולת של חברותיה. "רבנית" אמרו, אלו פתיות! לקרוא לקצינת אס. אס. 'רבנית'. אכן הן מאמינות. אבל לא היא! היא חכמה!

כך שכבה לה במיטתה בלא להניד עפעף, תמהה על השקט. מחכה שמשהו יקרה. אך לשווא. לא באו להעיר אותה ולקרוא לה. אולי שכחו ממני – חשבה, זו הזדמנות טובה לברוח, אבל יתכן שאחרי הכל אין זה מחנה עבודה. כדאי בכל זאת לחכות.

לפתע נדרכה. קול נקישת נעליים נשמע בפרוזדור. באים לקחת אותה. האמנם טעתה? האם היתה צריכה לברוח? או אולי לרדת עם כולן? – לעצום עיניים חזק! לעצום עיניים! לא לזוז! מי זה? מי זה בא? רייזי החליטה לפקוח 'חצי' עין. לא, רק 'רבע' עין, רק להציץ ומיד לעצום בשנית. משהתקרבה הדמות, הציצה וראתה לפניה לא פחות ולא יותר, את... את גברת איגל.

הצרה היתה שגם גברת איגל הבחינה שהציצה.

"אני רואה שאת עייפה, רייזי. אין דבר. את יכולה להמשיך לישון. הבנות נמצאות למטה, על הדשא. כשתקומי, את מוזמנת להצטרף, אולי כדאי שתרדי קודם לחדר האוכל, אני נמצאת למטה".

אמרה ויצאה.

היא לא קראה לה לסדר, ולא הענישה אותה. והבנות, אמרה, נמצאות על הדשא. אבל אולי היא מנסה להוליכה שולל? אולי זה חלק מהמזימה?

כחצי שעה שכבה רייזי כשמחשבות מתרוצצות במוחה, אינה יודעת אם לקום או לא. בסופו של דבר החליטה להתגבר. אזרה את כל אומץ לבה והחליטה לעמוד פנים אל פנים מול 'הגרמניה'.

או, אולי חלמה ששמעה גרמנית?

בינה לבין עצמה הודתה שאין זה נראה או נשמע כלל כמו מחנה עבודה, אבל, הנסיון לימד אותה להיזהר.

במהירות, נטלה ידיה, לבשה את בגדיה, שטפה פניה וירדה.

אם לראות את המחנה – אז מיד.

כבר במדרגות שמעה את הקול. קול האשה דוברת הגרמנית. ניסתה להקשיב, אך קול הלמות לבה הפריעה. בזהירות ירדה ועצרה ליד דלת דירתה של גברת איגל. בדיוק כמו שחשבה, הקול בא משם!

ובכן, זהו זה. הצביעות התגלתה! קצינת האס. אס. נמצאת בדירה זו. גם גברת איגל שייכת 'להם'. היא הצמידה את אוזנה לדלת, מנסה להקשיב. קשה, קשה להבין.

לפתע, שמעה את הקול מתקרב ולפני שהספיקה לברוח, נפתחה הדלת ובפתח ניצבה דמות גבוהה ושביס כהה על ראשה, לבושה בשמלה ארוכה ובנעליים שחורות. האשה עצרה נדהמת.

"אפשר לעזור לך במשהו?" – שאלה בגרמנית.

רייזי שמעה. הפעם הצליחה להבין, לשונה דבקה לחיכה מפחד. רק הביטה בעיניה.

"אל תפחדי" – אמרה האשה בגרמנית, "בואי, את יכולה להיכנס".

'בודאי' – חשבה רייזי בלבה – 'אל תפחדי, לך אין מה לפחד. ואת עוד רוצה שאכנס'...

להפתעתה מצאה את עצמה צועדת פנימה. בחדר ישבה גברת איגל, כשהיא מקפלת כביסה.

"הו, רייזי, בוקר טוב! את בוודאי רעבה. בואי הצטרפי אלינו לארוחת בוקר, כי לא הספקנו לאכול עדיין".

'היזהרי ממנה, היא צבועה', הזהיר אותה קול חבוי בליבה של רייזי. היא התקרבה. כוח הדיבור עדיין לא חזר אליה.

"מה יש לילדה?" – שאלה האשה הגבוהה בגרמנית.

"כנראה עייפה, אולי עוד מהמחנה ואולי מהקָרַנְטִין (בידוד), יתכן שהיא מפוחדת. היא תצטרף אלינו לארוחה, בסדר?"

"ודאי" – אמרה האשה בגרמנית, וניסתה ללטף את ראשה של רייזי.

רייזי נרעדה.

"אל תגעי בי! את צבועה! למה אמרתם שאתם יהודים? הנה, הנה, הרוגנה אותי, שלחנה אותי לתאי הגזים" – שאגה במלוא פיה. נשימתה של רייזי עלתה וירדה ופניה חוורו. לחייה נטפו

זיעה. ידיה ורגליה רעדו. היא הביטה בנשים שישבו מולה בחוסר אונים.

לשניות מספר השתררה דומיה. הרבנית הביטה ברייזי ולא אמרה דבר.

"אני מבינה" – מילמלה גברת איגל לעצמה, "רייזי, שבי כאן, בבקשה" – פנתה אליה באידיש. "הכירי, זו הרבנית יעקובזון, היא באה מגרמניה, אחר-כך היתה בדנמרק, וביחד עם יהודים רבים הצליחה להגיע לשבדיה ולהתיישב בה. עתה, לאחר שניצלו הרב והרבנית, החליטו להקים את המוסד הזה. חכי, עוד תכירי את הרב, ותראי שהכל בסדר. כל רצונם – לעזור לכן... גרמנית, זו שפת דיבורם. וזו לצערינו השפה היחידה המקשרת בינם לבנות. את נמצאת פה במקום בטוח, אין לך סיבה לפחד, האמיני לי".

גברת איגל דיברה בשקט, בקול שָלֵו. רייזי הקשיבה, עיניה תוהות. אט אט חזרה נשימתה לתקנה. הרבנית הניעה ראשה לאות הסכמה, כשהיא מחייכת בחיבה, נבוכה על התקלה.

רייזי הורידה ראשה ופרצה בבכי משחרר. זרועותיה של גברת איגל חיבקו אותה בחום וליטפו את ראשה.

"בכי, בכי ילדתי. יהא זה בכייך האחרון".

בְּרָכִי וּבֵילָה

באייר תש"ה (מאי 1945), לפני תום המלחמה, נסע הרוזן השבדי פולקה ברנדוט לגרמניה, בשליחות מטעם הצלב האדום השבדי, שנרתם להצלת הפליטים ממחנות המוות. ממשלת גרמניה הנאצית בקשה לעשות עסקת חליפין. תמורת השבויים שלה, שנמצאו בידי כוחות הברית, הסכימו לשחרר אזרחים שבדיים. כאשר המכסה של האזרחים השבדיים הסתיימה הסכימו הנאצים לשחרר גם יהודים, בתמורה לשבויים גרמנים.

השלטון השבדי נרתם למבצע זה של הצלת יהודים. בנו של המלך השבדי, יורש העצר אדולף גוסטאב השישי, היה בראש המושיעים, ולא חסך כל פעולה למען היהודים. במיוחד עשה מאמץ לספק את צורכיהם של יהודים שומרי תורה ומצוות. יחס זה נבע מהערכה עמוקה שרכש לדת היהודית. אך, הוא לא היה היחיד, ידועים גם מעשיו של ראול וולנברג שפעל רבות להצלת יהודים במסירות נפש. על חסידי אומות העולם אלו נאמר, שיש להם חלק לעולם הבא. הם יזכרו בפנתיאון היהודי בהערכה עמוקה. כך החלו להגיע לשבדיה יהודים מוכי גורל. הם טופלו במסירות על ידי רופאים מומחים ואחיות רחמניות. טיפול זה היה מחווה הומניטרי כלפי העם היהודי הנרדף. לאחר המלחמה, נאמד מספרם של הניצולים בלמעלה מעשרת אלפים, רובם חרדים. הסניף השבדי של "ועד ההצלה", שעל יד "אגודת הרבנים של ארצות הברית וקנדה", עשה כמיטב יכולתו למען הפליטים והפליטות. חיש מהר התברר לעסקני "ועד ההצלה" שנשים רבות מחפשות אחר נרות לשבת וסידור להתפלל בו, והגברים ביקשו טלית ותפילין.

הנשים שהגיעו לשבדיה היו חולות ושבורות. היו ביניהן נערות מבתים חרדיים והיו גם מבתים חילוניים. הן הגיעו

מפולין, מהונגריה, מצ׳כוסלובקיה, מליטא, ומארצות אחרות. על אותן נערות שמוצאן מארצות שהצורר הנאצי פלש אליהן וכבש אותן כבר בשנותיה הראשונות של המלחמה, עברו שש שנות אימה במחנות עבודה ועינויים, מצבן הפיסי והנפשי היה קשה, ודעתן היתה מבולבלת. כשנכנסו הנאצים לארצותיהן היו רובן ילדות ובסיום המלחמה היו לנערות. הן עדיין זכרו במטושטש את אוירת הבית, אך הדברים לא היו קבועים חזק בתודעתן, וללא מאמץ רב ניתן היה להדיח אותן מדתן ואמונתן באמצעות סיפורי כזב על ׳סופה׳ של גלות היהודים ועל קיומה של יהדות ׳חדשה ומתקדמת׳. אף היו מקרים שהשיאו אותן לגויים.

***

"שמענה בנות", נישא ברמה קולו של החזן הראשי - שליחו של פרופ׳ מרכוס ארנפרייז, הרביי הרפורמי של סטוקהולם - באולם ההרצאות של מחנה הפליטים, בדברו אל הניצולות היהודיות. "שמעתי שאחדות מכן מסרבות לאכול את הבשר המוגש כאן בטענה שאינו כשר".

מספר בנות הנהנו בראשיהן.

"ובכן" - הוסיף בהטעמה, "באתי לבשר לכן בנות יקרות, כי היהדות שאתן זוכרות, עברה חלפה לה מן העולם. היתה זו יהדות מיושנת שאבד עליה הכלח. אני, בתור ׳רב׳, יכול לאמר לכן: מותר לאכול את הבשר הזה!" - סיים, כשהוא מחייך בניצחון.

אמנם עבר זמן רב מאז התאפשר לבנות לשמור על דתן ולבחור את מזונן, אבל אכילת בשר טרף? זה לא! לכך לא הסכימו. אפילו בזמנים הקשים ביותר.

"איך יתכן הדבר. הלא ליהודים יש דיני שחיטה והכשרת בשר, ואיך...?" החלו להשמע קולות. אך הן הופסקו עד מהרה על ידי הדובר.

"הו, האינכן יודעות שאין עוד שוחטים בעם ישראל? הרי אתן באות ממקום הריגתם!". הוא סקר בעיניו את היושבות מולו

במבט בוטח, ואחר כך חייך: "אין זה נורא כל כך, לא חסר בשר בשבדיה...".

מילמולי מבוכה נשמעו מפי הבנות. הן לא שמעו על מקרה כזה וגם לא זכור להן פרק בהיסטוריה שבו לא היו שוחטים יהודים וכל היהודים אכלו טרף. ליהפך, הן זוכרות שלימדו אותן עד כמה מסרו יהודים נפשם על קיום המצוות. אבל, אולי... אולי צודק ה'רב' הזה? הרי הן ראו במו עיניהן את הנשרפים, הנתלים והנרצחים. אולי באמת נרצחו כולם?

אבל ה'רב' הזה נראה שונה מהרב שהכירו בבתיהן...

"כבוד הרב רוצה לאמר שאין עוד שוחטים יהודים?" – שאלה אחת הבנות.

ה'רב' הנהן בראשו.

"אז למה לא ילכו כמה גברים ללמוד שחיטה?" – המשיכה בת אחרת להקשות.

נראה היה שה'רב' ציפה לשאלה זו. הוא ענה מידית:

"כי אין גברים יהודים בין החיים! ואלה ששרדו – מעטים מדי מכדי שיוכלו להקים הכל מחדש. אתן, בנות יקרות וצעירות, כל החיים לפניכן. בואנה אתי לקהילתנו, נמצא עבורכן בחורים שבדיים, גויים טובים והגונים, להם תינשאנה ותחיינה באושר, תשכחנה את אשר עבר עליכן, והעיקר – לא ירדפו אחריכן עוד כיהודיות...".

בְּרָכִי וּבֵילָה היו בין היושבות באולם. לפני כשבוע הגיעו מהקרנטין (בידוד) בלַנְדסקְרוֹנָה אל המחנה הזה, מחנה וָרָנָמוֹ, שבו רוכזו הפליטים הצ'כים. הן הקשיבו לדברי ה'רב' בספקנות רבה. בהיותן בין אלו שהוגלו על ידי הנאצים רק בשנה האחרונה של המלחמה זכורה היתה להן עדיין דמותו של רב הקהילה בעירן, שהיתה שונה לחלוטין מדמות זו. וגם הדוד, הלא הוא הרב דושינסקי, מנהיגה של העדה החרדית בירושלים, לא נראה כך, אבל כל זה היה בעבר, ואולי השתנו פני הדברים...

הן היו נבוכות ומבולבלות, והחליטו לכתוב אל דודן, הרב דושינסקי, ולשאול את דעתו. הרב המודאג יצר קשר עם הרב ב. ז. יעקובזון שכתב לבנות והזמינן לבוא ללִידִינְגֶה. אליהן הצטרפו

עוד אחדות מן המהססות. אבל רובן נשארו עם הריפורמי שנחל 'הצלחה' מרובה על גבן של נערות שהסבל והעינויים בילבלו את דעתן ואת זכרונן, והיו חוטאות שלא מדעת.

***

כשהגיעו בְּרֶכִי, בֵּילָה וחברותיהן לִלִידִינְגֶה, בערב ראש השנה, היו כבר הבנות הפולניות במקום. הן הדחיקו את החשדות וחוסר האמון ההדדי. היה עליהן לעזור, וכבר למחרת היום היו הן בין נושאות הכלים לטבילה, מסייעות בנקיון המחנה ובהכנות לחג - וכך הפכו לבנות ואחיות ב'משפחת לִידִינְגֶה'.

הן לא ידעו את נפשן מרוב אושר. כאן לא נאמר להן שהן חייבות לאכול בשר טרף כי אין שוחט יהודי. כאן הרב נראה כמו זה שהכירו בביתן. הסבל שעבר עליהן באושוויץ, בשעות העמידה האין סופיות, מחכות לספירתן בקור המקפיא בחורף, או בחום הלוהט בקיץ, והשכיבה על הדרגשים הצפופים כמו סרדינים בקופסה, לא הצליחו להשכיח מהן את הזכרונות הנעימים שהיו להן מהבית הישן. גם לא מחזות האימים שהיו עדות להן: המסדר היומי מול עיניו של ד"ר יוזף מֶנְגֶלֶה, המרצח הנורא, שהיה שולח בשלוות נפש את ה'חולות' לקרמטוריום (המשרפות) ואף אחת לא ידעה מתי יגיע תורה; מקרי המוות הרבים במחנה ברגן-בלזן, כתוצאה מרעב, ממחלות וליכלוך; גופות המתים שקפאו מקור ומרעב בצעדות המוות שערכו להם הגרמנים והיו מוטלות כאבן שאין לה הופכין בצידי הדרכים.

קשה להבין איך החזיקו מעמד למרות הכל. הגרמנים לא התחשבו במצבן הגופני הירוד, הם ניצלו אותן עד תום. הן נשלחו לנקות את העיר הגרמנית בְּרָאונְשְׁוויְיג שהופצצה על ידי צבאות 'בנות הברית'. בחורף הקר והמושלג של גרמניה, כשכסות דלה לגופן, היו חוזרות עם ערב לאחר יום עבודה מפרך לרפת, שהיתה מקום משכנן, ללון על הקש הרטוב מהשלג שנמס.

***

בוקר אחד, כמה ימים לאחר הגעתן לִידִינְגֶה, קמה בֵּילָה משנתה והעירה את אחותה בבהלה: "בּרְכִי, אנחנו מוכרחות למצוא את המקום, נגלה לכולם..."

"מה? – מה?" שפשפה ברכי את עיניה, "איזה מקום? חכי רגע, רק אטול את ידי". היא נטלה ידיה, שטפה את פניה ועתה היתה ערה.

"מה העניין, בילה"?

בילה חייכה נרגשת.

"את זוכרת שהגרמנים לקחו אותנו לבֶּנְדוֹרף, לבית חרושת לחלקי אווירונים"?

"כן" – ענתה ברכי, עדיין לא מבינה.

"ובכן, את לא עבדת אתי, את היית בקומה הראשונה, אבל אני הייתי למטה. זו היתה מחצבת מלח בעומק של מאה מטר מתחת לפני האדמה, כך אמר לי השומר הגרמני כשירדנו פעם במעלית. וכשהחמאתי לו על בית החרושת המשוכלל הזה, הסביר לי בגאווה כיצד חצבו בתוך קירות המלח את החדרים הגדולים האלה שבהם עבדנו וייצרנו חלקים למטוסים..."

"ואת זה את רוצה למצוא? בשביל מה?" – הפסיקה אותה ברכי.

"לא, לא את זה, הקשיבי בסבלנות. יום אחד, כשמצב רוחו של השומר הגרמני היה טוב עליו במיוחד, התלוננתי בפניו שאיננו זוכות לראות אור יום כבר כמה חודשים. ואז, הוא אמר לי 'יש פה דברים הרבה יותר מעניינים מאור יום, בואי ואראה לך'. הוא לקח אותי לחדר צדדי, גדול, שהיה מלא בתמונות גדולות וכדי קריסטל וכלי זהב. הייתי מוכת הלם מהמראות שראיתי, מיופיים וערכם של החפצים בחדר, שנשדדו כולם מבתים יהודיים. הגרמני אמר: 'זה חדר האוצרות של גֶּבֶלֶס, תוכלי לספר עליהם למלאכים בשמים...'.

ידעתי שהראה לי אותם כי הגרמנים לא התכוונו להוציא מבניין זה אף אדם חי.

יותר מאוחר כשחשבתי מאין לקח אותו רשע את האוצרות, התמלאתי זעם וכל רצוני היה לשוב ולהיכנס לאותו חדר כדי להשחית את כל אשר בו.

"לצערי, לא הוכנסתי לחדר זה שנית, ואחר כך, כבר נלקחנו כפי שאת זוכרת, בעקבות העיסקה שעשה ברנדוט עם גרמנים והחליף אותנו בשבויים גרמנים. מרוב בילבול ותשישות שכחתי מהחדר הזה, וכשעזבו אותנו הגרמנים, לאחר שנודע להם שהיטלר ימ"ש התאבד, והגיע הצלב האדום, לא האמנתי שנשאר בחיים... אבל עכשיו, בואי נברר ונמצא את המקום ואולי נחזיר את האוצרות לבעליהן..."

בילה הביטה באחותה במבט מתחנן. רק אל תגידי 'לא', אמרו עיניה. היא נסחפה בשטף דבריה ורק עתה שמה לב שעוד אחדות מחברותיהן היו ישובות על מיטותיהן, מקשיבות ומחרישות.

"הקשיבי, בילה" – קרבה ברכי אל אחותה – "אין הדבר פשוט כל כך, דבר ראשון עלייך לזכור שגרמניה הופצצה על ידי 'בנות הברית' במלחמה ומי יודע אם נשאר משהו מאותו מבנה סודי. ואם כן, האם את חושבת שאת היחידה היודעת על האוצר? מסתבר שיש עוד מי שיודע והוא כבר לקח אותו, ומי יודע אם אכן היה זה האוצר של הרשע גֶּבֶלְס? אולי אותו חייל שיקר? אולי לא ידע...? "

שר התעמולה הנאצי ד"ר יוזף גבלס, נואם

בילה נראתה מאוכזבת בעליל. "את באמת חושבת שזה בלתי אפשרי? אולי כדאי לנסות בכל זאת... "

"לא בילה, כדאי שתשכחי מהרעיון כולו, עזבי את האוצר ההוא והתעסקי באוצר שלנו כאן - משפחת לִידִינְגֶה. הודי על האמת, גם בחלומותייך הוורודים ביותר לא חלמת אז על אוצר שכזה, נכון?"

חיוכה הרחב של בילה אישר את דברי ברכי. היא הביטה בחברותיה לחדר שלא השתתפו בשיחה וחשה גל חום המציף אותה. כן, אלו אחיותיה, בנות משפחת לִידִינְגֶה, ה'אוצר' שלה. הן זכו להשתייך למשפחה הנהדרת הזו עם 'ההורים' המסורים והאוהבים, הרב יעקובזון ואשתו הרבנית, עם ר' ניסן איגל ורעיתו. כמה הבנה גילו 'הורים' אלו למצבן של הבנות! הם ידעו לומר את מה שראוי, בזמן הנכון, בדרך המתאימה, ותמיד בסבר פנים יפות ובסבלנות אין קץ. אישיותם הנעלה הקרינה בטחון ושלוה על הבנות, חיממה וחיזקה את רוחן ואת נפשן.

הֶלָה

הֶלָה הגיעה ללידינגה לבדה. היא היתה גבוהת קומה וכחושה. שערה הקצוץ שיווה לה מראה תמיר עוד יותר. עצמות לחייה גבוהות ובולטות, וממבט עיניה לא ניתן ללמוד מאומה – כעין תהום פעורה בהן.

כבר מהיום הראשון הבחינו הבנות שהיא שונה מהן. היא לא הצטרפה אליהן במשחקן וצחוקן. על מקומה, בפינת חדר האוכל, שמרה מכל משמר, ובשעות הפנאי ישבה ושפתיה מילמלו פרקי תהלים. ניכר בה שהתפללה מעומק לבה ופסוקים אלו כמו נתנו מזור לנפשה.

מדי פעם ניסו אחדות מהבנות הוותיקות יותר, שעתה כבר היו פתוחות יותר ופחות חשדניות, לקרבה אל חברתן, להזמינה לחדריהן, לשחק עמה או להציע לה דבר מה שישמחה. הן הבחינו במצוקתה וחפצו עד מאד לקרבה ולהתידד עמה, אך חשו כעין מחיצת ברזל שניצבת ביניהן. במענה להזמנותיהן היא היתה מחייכת קלושות ומסרבת במשיכת כתפיים.

הֶלָה היתה מופיעה בדייקנות רבה לכל השיעורים, לארוחות ולתפילות, מעולם לא אחרה ולו במעט. ספריה ומחברותיה היו מסודרות. בשיעורים ישבה בשקט ובצייתנות, אך לא השתתפה בהן באופן פעיל, היא רק הקשיבה. לעיתים נדירות ניתן היה לראות ניצנוץ מסוים בעיניה. אולי רמז כי הבינה, אולי רמז כי הסכימה, ואולי נזכרה במשהו מעולם אחר, איש לא ידע.

המורות, ההנהלה וכל הצוות היו מלאי הבנה והתחשבות. הם נתנו לזמן לעשות את שלו ונמנעו מלהתערב באופן פעיל במצבים מסוג זה, ואילו הבנות נהגו בה בכבוד מהול בחוסר אונים.

הֶלָה שוכנה בחדרן של מרינקה, רוח׳לה, רבקה ומלכה, הבנות הבוגרות, היו הן יותר מנוסות ויותר מבינות. גברת איגל קיוותה שעל ידי כך ייקל על הֶלָה לפתוח יום אחד את סגור לבה בפני אחת מהן. כל הארבע עשו מאמץ לקרבה ולעזור לה. אך גם הן נתקלו בסירוב אדיב אך החלטי.

* * *

מדי ערב היה משתרך תור למקלחת, תור שהיה מלווה באווירה של עליצות וחגיגיות. כבר משעות הערב המוקדמות היו נשמעות הקריאות "אני ראשונה", "אני אחריה" וכדומה, והבנות היו מסתובבות כשמגבות וסבונים בידיהן. ההמתנה נוצלה בדרך כלל לשירה משותפת, לעתים שרו הבנות שיר שכולן הכירו, ולעתים היתה אחת הבנות מתנדבת ללמד שיר וכולן הצטרפו אליה. במקום זה גם חוברו הרבה שירים מהווי המוסד ונערכו הכנות למסיבות ולאירועים.

תחילה, לא שמו לב שהֶלָה לא באה להתקלח. לאחר מכן, הגיעו חברותיה לחדר למסקנה, שכנראה, עקב מצבה הנפשי ואופיה המסתגר, היא מעדיפה להתקלח לבד, מאוחר בלילה כשכולן ישנות. מלכה גם העידה ששמעה פעם באמצע הלילה את הֶלָה משוטטת, אך שמה עצמה כישנה.

העניין עבר איכשהו בשקט. כל מה שהיה קשור בהֶלָה, הושתק. נוכחותה והתנהגותה השרו על כולן מבוכה מסוימת. והבנות על פי רוב התעלמו מהתופעות השונות וקיוו שהכל יחלוף והֶלָה תסתגל לאורחות המקום.

רבקה היתה הראשונה שחשה בריח בלתי נעים שבא מכיוונה של הֶלָה. מידי פעם הגניבה מבט לעברה, אך החליטה לשתוק. היא לא תהיה זו שתאמר משהו בעניין ותגלה את קלונה של חברתה ברבים. מרינקה ורוח׳לה גם הן חשו כך, כל אחת בפני עצמה, אך החליטו לשתוק. מלכה סבלה מפגיעה בחוש הריח, והיתה היחידה שלא חשה במאום.

היה זה בחודש אלול, ימים מספר לפני ראש השנה, ובכל השיחות והשעורים שהועברו לבנות הושם דגש - בין שאר המצוות המחייבות שבין אדם לחברו - על איסור לשון הרע

ורכילות וזהירות מהלבנת פנים. כל אחת השתדלה לעבוד על מידותיה לבל תיכשל בחטא. עם לילה, על מנת להמנע מלהריח את הריח הרע היו שלושתן מתכסות בשמיכה היטב עד מעל לראשן. רבקה אפילו לקחה עמה את הסבון כדי להפיג את הריח הרע.

באחד הימים נתבשרו הבנות שהשיעורים יתבטלו באותו יום, והן משוחררות לעשות כרצונן עד לשעות אחר- הצהרים, שעת השיחה הקבועה של הרבנית.

רבקה, מלכה, מרינקה ורוח׳לה עלו לחדרן. הֶלָה כדרכה נשארה בכיתה וספר התהילים בידה כשהיא מתפללת בדבקות. כל אחת עסקה בענייניה הפרטיים, כשמדי פעם הן מעיפות מבט גנוב ללא אומר לעבר מיטתה של הֶלָה.

רבקה סיימה את עיסוקיה והתיישבה על מיטתה, שותקת. מלכה הביטה לעברה בשאלה, אך לא זכתה לתגובה. מהחדרים הסמוכים נשמעו קולות רעש והמולה. מלמטה נשמע קול משחקים. והן - שותקות. מין שתיקה משונה.

מלכה שברה את השקט.

"מה קרה?" - שאלה את רבקה.

"כלום, אני סתם חושבת".

"משהו טוב?"

"יכול להיות טוב".

מרינקה ורוח׳לה התקרבו. מבטן שואל.

"טוב" - פתחה רבקה, בוררת בזהירות את מילותיה, כדי שלא תחטא בלשונה. "כולנו שמנו לב שהֶלָה מתבודדת ועצובה, איננו יכולות להתקרב אליה. אז עלה בדעתי רעיון... משהו..."

"מה, מה?" - התעניינו כולן.

היתה זו בעייתן המשותפת, שעד עתה לא העזו לדון בה ולשוחח עליה.

"חשבתי... אולי... תגדנה מה אתן אומרות... אולי נקנה להֶלָה איזו מתנה לכבוד ראש השנה? אולי נוכל כך לשמח אותה מעט".

"מתנה?! הרי אין לנו כסף" - נפלטו המלים מפיה של רוח׳לה.

"יש! אנחנו מקבלות דמי כיס שבועיים, אז נקציב חלק למתנה" - ענתה רבקה.

"אבל הסכום קטן" – מחתה מלכה.

"נכון, אז נקנה משהו קטן, סמלי" – לא התייאשה רבקה.

"איזה דבר קטן כבר אפשר לקנות?" – שאלה מרינקה.

"נחשוב".

"צץ לי רעיון" – אמרה רבקה בהיסוס.

"מה הרעיון?" – שאלו הבנות, שעכשיו כל רעיון של רבקה נשמע להן חשוב ורציני.

"לא, אני לא אגיד", התעקשה רבקה. נעשה כך, כל אחת מאתנו תכתוב על פתק קטן מה לדעתה כדאי לקנות להֶלָה. נערבב את הפתקים, ואחר כך נפתח אותם ונבחר את ההצעה הנראית לנו ביותר מבלי לדעת מי הציעה מה, מסכימות?"

בהינהון ראש התקבלה ההצעה. ארבע הבנות מיהרו למלאכה. קימטו מצחן, חככו בדעתן, ולבסוף החליטו כל אחת לעצמה, כתבו זאת על פתק, קיפלוהו היטב ונתנו אותו לרבקה, שנעשתה באופן טבעי למובילה במבצע.

רבקה נטלה את הפתקים בידיה וטרפה אותם. כל אחת לקחה פתק והיה עליה להכריז את הכתוב בו.

את הפתק הראשון פתחה רוח'לה. "סבון" – הכריזה.

את הפתק השני פתחה מרינקה. "סבון", הכריזה אף היא.

את הפתק השלישי פתחה רבקה. "עט" – קראה.

את הפתק האחרון פתחה מלכה. "סבון" – כך היה כתוב בפתק.

הבנות הביטו אחת בשנייה, והשנייה בשלישית, והשלישית ברביעית. ו... השתררה דממה.

כל אחת הבינה שהיא לא היחידה שחשה...

מלכה היתה המופתעת מכולן.

"אני לא מבינה למה כולכן החלטתן על סבון" – הפרה את השקט. "חסרים פה סבונים? איזה מין רעיון? ועוד שלושתכן... אינני מבינה... לדעתי... – הי, מה אתן מסתכלות אחת על השנייה, הגדנה משהו!"

מרינקה התאוששה ראשונה.

"תראי מלכה, אנחנו יודעות שכל מה שהשם עושה, לטובה הוא עושה. אך לפעמים יש לנו הזדמנות לחוש בזאת ממש. הנה

לדוגמא, עכשיו..."

"הי מרינקה! את כל זה אני יודעת. אבל מה הקשר לסבון? באמת!"

מרינקה לא התייאשה.

"קחי סבון, מלכה, את מריחה את ריחו?"

מלכה נדה בראשה. לא, אין היא חשה בריח.

"את מבינה? – אינך חשה בריח. גם בריח טוב וגם בריח רע. לכן לא הרגשת..."

פתאום התפרצו כולן לדבריה, וניסו כל אחת בדרכה, להסביר למלכה מדוע בחרו בסבון דווקא. מתוך בליל הדברים הבינה לבסוף מלכה מה הבעיה. ועל דעת כולן הוחלט לקנות סבון. הוחלט שהסבון יונח על כרה של הֶלָה, בצרוף מכתב יפה. זו תהיה הפתעה רצינית להֶלָה, היא תשמח שהנה חברותיה קנו לה מתנה, ואולי כך ייפתח סגור לבה.

המתנה

הולך ומתקרב 'יום הדין', בו נידון כל אדם על ידי בורא-עולם, היושב על כס המשפט - לחיים, או חלילה למוות; להצלחה - או לכישלון; לחולי - או לבריאות. לבנות לִידִינְגֶה, שעברו על בשרן את תופת השואה, ימים אלו הם באמת נוראים, כיון שהן צריכות להתמודד עם הבעיה של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו". הן זוכרות את השתלשלות העניינים, איך הכל התחיל. את ההלם והתדהמה בתחילה, חוסר האמון שדברים כאלו עלולים לקרות, ואת המציאות הנוראה שטפחה על פניהן. הן זוכרות את יקיריהם הנמנים על המליונים, שנידוֹנו ב'ימי הדין' הקודמים למוות, לעינויים, ולעומתם אחרים, שנצלו בדרך לא דרך משום שנדונו לחיים.

שם, בגיא התופת, היו שגילו את עצמם, את עברם ואת מקורם. יהודים מתבוללים, כמעט גויים גמורים, שהובאו למחנות הריכוז על היותם יהודים, גילו פתאום מהי היהדות. הם ניסו אמנם לברוח מהיהדות ולשכוח את הקשר אליה, אך היהדות רדפה אחריהם, בעל כרחם. כי יהודי לא יכול באמת לברוח מעמו ומיהדותו, כי יהודי זו מהות, המשפיעה על מעשיו, על מחשבותיו, ועל חייו של האדם. בנות אלו, שראו לנגד עיניהן יהודים מובלים לכבשן האש ולתאי הגזים, והיו עדות למיתתם של יהודים במיתות אכזריות, למדו על בשרן את המשמעות המלאה של דין ושל 'יום הדין'.

יחד עם זאת ניסתה הרבנית להחדיר גם אוירה חגיגית לימים אלו בהדגישה שאסור לשכוח שראש השנה הוא יום חג, שהרי נאמר בתפילה "בכסה ליום חגנו". אך למרות זאת היו הבנות רציניות ומהורהרות. בלבן חשו עצב עמוק, הן זכרו את כל אותם בני המשפחה שלא יזכו לחגוג איתן את החג, הן חשו את אפסיות האדם בעולם הזה נוכח גדלות הבורא, ואת הצורך

לשפוך את תחינתן לפניו, שיחון את עמו ישראל מעתה ועד עולם.

באווירה זו היתה שרויה גם הֶלָה, שהיום, יותר מתמיד היתה סגורה בתוך עצמה. לאחר תפילת שחרית הודיעה הרבנית שהיום לא יתקיימו לימודים סדירים וכל אחת יכולה לעלות לחדרה ולהכין עצמה ליום הדין - ראש השנה.

בהכנסה לחדר מצאה הֶלָה קופסה על מיטתה.

'מה זה,' חשבה בלבה. 'מי שם את זה פה?',

משהתקרבה, ראתה על הקופסא פתק ובו כתוב: "להֶלָה היקרה, באהבה מחברותייך לחדר".

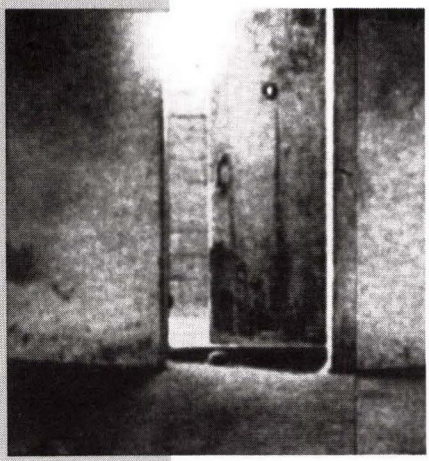
'מעניין', חשבה אף אחת מהבנות לא היתה בחדר. היא לא ידעה שהן עומדות מחרישות מאחורי הדלת, מחכות לשמוע את תגובתה ולהשתתף בשמחתה.

הֶלָה החלה לפתוח את הנייר שעטף את החבילה. ברגע הראשון, כאילו קהו עיניה.

'סבון ! רק זה לא !'

ואז החלה לצרוח. "סבון! רוצחים! - נשמע קול נפילת הסבון על הרצפה.

"הוי, השם למה עשית לי את זה? סבון!", היא החלה מתייפחת בקול רם, היסטרי.

המקלחות בתאי הגזים

בבת אחת התאוששו ארבעת החברות מן ההלם הראשוני למראה התנהגותה של הֶלָה ונכנסו אל החדר במהירות. הֶלָה ישבה על מיטתה וידיה מליטות על פניה.

"הֶלָה, סליחה, לא התכוונו, לא ידענו....מה ייגרם לך ממראה סבון" - דיברו, גימגמו, כולן ביחד.

הֶלָה פסקה מבכיה, הרימה ראשה והביטה בהן בעיניים עמומות, כאילו רצתה לאמר: 'אתן? איך זה עשיתן לי את זה'?

ממעמקי גרונה בקע קול לא לה: "סבון! אסור ליהודי להתרחץ בסבון! דם יהודים

"סבון! אסור ליהודי להתרחץ בסבון! דם יהודים זורם בו, בשר ילדים וזקנים. אתן יודעות איך 'הם' עשו את הסבון? מגופם הקדוש של אבא ואמא, של האחים, והדודים והדודות, וכולם, כולם... אסור! אסור! אסור!" ושוב פרצה בבכי עז.

חברותיה עמדו דוממות.

מאחורי הדלת עמדו עוד מספר בנות ששמעו צעקות וחשו להושיט עזרה. הכל דממו. כמו פחדו להשמיע קול.

"...ישבנו חמישה ימים בבונקר" - עלה קולה של הֶלָה, מדברת אל עצמה, ולא שמה לב לסובב אותה, "...יצחק'לה, אחי, בן עשרה חודשים חלה בשעלת קשה. נערכה 'אקציה' בגיטו, ולאחר שכולם עזבו שמענו מעל לראשינו חיילים גרמניים מדברים.

"בו ברגע החל יצחק'לה להשתעל.

"על נקלה מצאו את מחבואנו. אבא, אמא, חיים, שורי, יצחק'לה ואני, הובלנו תוך כדי חבטות של אלות לכיכר המרכזית, בה כבר עמדו כל יתר בני הגיטו, מוכנים למשלוח...

"חיים, שורי ויצחק'לה נלקחו מיד מתוך החבורה ונורו לנגד עינינו. לגרמנים לא היה תועלת בהם.

"אמא החזיקה בי בחוזקה ואמרה: 'את תישארי, את תספרי...'

"אנו, המבוגרים, נלקחנו לעבודה. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי את אבא. בתחילה הייתי עם אמא. אחר כך נתפסתי והועברתי לצריף הנערות.

"את אמא הרגו. שם... עיבדו סבונים מגופות הקדושים, לאחר שהוצאו מהם שיני הזהב... מי שלא היה כשיר נלקח, אל מותו, אל תאי הגאזים. גם אני נלקחתי לשם, אך רצה הקב"ה שאשאר בחיים. כשכבר נכנסנו אל ה'מקלחות' ו'סבונים' בידינו ונצטווינו לפתוח את המקלחת, ארעה תקלה. כך ניצלנו.

"אני לא יכולה להתקלח, לעולם! לא סבון! לא מקלחת!"

"הֶלָה", נשמע לפתע קולה של הרבנית, שעמדה עד כה בשקט ליד הדלת. גם היא שמעה את המתרחש וירדה כדי לעזור. "בואי, הֶלָה, יש לנו על מה לשוחח".

השקט הנפשי והבטחון שהקרינה הרבנית פעלו את שלהם. הֶלָה נרגעה. היא הביטה ברבנית במבט אסיר תודה והלכה בעקבותיה.

מעולם לא נודע לבנות על מה שוחחו השתיים. הן רק ידעו וחשו שדברים השתנו. הֶלָה השתנתה, נפתחה, נרגעה והפכה לבת בריתה של הרבנית.

רבקה, המעשית, מיהרה ותלתה בפרוזדור כרזה ובה ציטוט של מאמר חז"ל: "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו".

כולן חרתו זאת על לבן.

התגבשות ויצירה

הבנות הגיעו לִלְידִינְגֶה מפולניה, מטרנסילבניה, מגליציה, מהונגריה, מסלובקיה ומיוגוסלביה. בתחילה, גרמו המוצא השונה והמנהגים השונים לריחוק ולחשדנות מסוימת ביניהן. הבנות הפולניות חשבו שהן חכמות יותר, בעוד הבנות ההונגריות חשבו שהן טובות יותר, ואילו הבנות הסלובקיות וכן כל האחרות, היו בטוחות שהן גם חכמות וגם טובות. הרבנית יעקובזון נתנה לזמן לעשות את שלו, בתקווה שהבנות תראינה בעצמן שאין מקום להבדלים אלו, ואין כל משמעות מאיזו ארץ הגיעו. אך משנוכחה שהימים חולפים ושיפור אַין, קמה בוקר אחד בחדר האוכל לאחר הארוחה - קומתה התמירה אומרת כבוד ואצילות נפש - ואמרה:

"ילדות, הייתי רוצה לעורר אתכן לעניין מסוים שאולי נעלם מעיניכן". היא סקרה את ילדותיה בחיבה - כולן טובות, כולן נחמדות. "האם יודעות אתן איזו הזדמנות נפלאה נקרתה לכן? אתן הגעתן לכאן מכל קצוות תבל, יש לכן אפשרות נדירה ללמוד אחת ממעלותיה של השנייה. הבנות ה'פולניות' יכולות ללמוד התלהבות וסדר מהבנות ה'הונגריות', ו'ההונגריות' יכולות לקבל עצות טובות מ'הפולניות', וכולן יכולות ללמוד התמדה מהבנות ה'ליטאיות', וכן הלאה. ליהודים בכל פזורה יש את המעלות שהם סיגלו לעצמם, והנה הקב"ה זימן את כולכן לפה ואינכן צריכות לטרוח ולנסוע בעולם כולו כדי ללמוד אחת מהשנייה".

ניכר ברבנית שדבריה נאמרו מתוך לבה המבין. הבנות קלטו את המסר ולקחו את הדברים לתשומת לבן. אט אט, החלו להכיר האחת את מעלותיה של רעותה, השתדלו ללמוד זו מזו וללמד זו את זו, והפכו למשפחה אחת - "משפחת לִידִינְגֶה" המלוכדת.

הרב יעקובזון גם הוא תרם את חלקו, לקירוב הבנות האחת אל רעותה, תוך רגישות והבנה למצבן המיוחד. בלִידִינְגֶה התקבצו בנות מבתים שונים ובעלי אורח חיים שונה ומיוחד. הבנות שבאו מבתים חסידיים היו מעונינות לשמור על הקשר עם עברן. הרב הבין זאת ובאחת ההזדמנויות פנה אל הבנות:

"ילדות, יודע אני שיש ביניכן בנות מבתים חסידיים, שעדיין זוכרות את האווירה המיוחדת של הבית, ומי אני שאגרום לשינוי דרכן מדרך אבותיהן ולו במעט חס וחלילה? כל הדרכים קדושות הן. אף כי אינני חסיד הבאתי עמי ספר חסידות – "תולדות ומעשי הבעש"ט ותלמידיו". כל שבוע תקבל על עצמה תלמידה אחת להכין הרצאה על אחד הצדיקים ולהרצותה לפנינו. כך נוכל ללמוד ממעשי הצדיקים ולהתחזק בעבודת ה'". ואכן הנהגה זו הפכה לדבר של קבע, ובכל שבת זכו הבנות ללמוד ולהכיר דרך צדיקים ולהידבק במעשיהם, כשכולן מרגישות שהן שייכות למשפחת העם היהודי המפואר. השירה האדירה, עם סיום השיחה, איחדה את כולן וגרמה להן תחושת התעלות.

גורם נוסף שהיווה סיבה לפירוד בין הבנות והפך אחר כך לגורם מאחד ביניהן, היה קשר השפה. כל בת שהגיעה לִידִינְגֶה הכירה שתי שפות: שפת אמה מארץ מוצאה, וגרמנית. זו האחרונה היתה בבחינת 'מוקצה מחמת מיאוס' ולא היתה אפשרות להשתמש בה כשפה משותפת. לאחר שיקול דעת, הוחלט פה אחד על ידי צוות ההנהלה, שהשפה המדוברת בלִידִינְגֶה תהיה עברית. ראשית, כי חלק מהבנות הכירו במקצת את השפה והבינו את המלים מהתפילה ומהכתובים שלמדו בבית הספר או מפרשת השבוע. ונוסף על כך, התכנית היתה לעלות בעזרת ה' לארץ ישראל, ושם השפה המדוברת תהיה ממילא עברית.

חלפו החגים, והחורף הֵחֵל אט אט 'מתגנב' לשבדיה. בלִידִינְגֶה נשבו כבר רוחות קרות, ואף גשם ירד לפרקים. פרחים בודדים עדיין קישטו את כרי הדשא סביב הבניין ששימש פנימיה ובית-ספר כאחד, ושיוו למקום מראה משובב לב. אפילו

העננים האפורים לא העכירו את רוחן של הבנות, שאהבו כל כך את לִידִינְגֶה והרגישו בה כמו בית לכל דבר.

כאלה היו פני הדברים כאשר הגיעו לִלִידִינְגֶה המורה חיה מרקוסביץ – אלמנה צעירה, מליטא מוסמכת להוראת העברית, והמורה אהובה, שלא זכתה לסיים לימודיה לפני המלחמה, אך שלטה יפה בשפה העברית. עם חשש מה והרבה תקווה החלו בעבודת ההוראה. את התלהבותן והכרת תודתן של הבנות אפשר היה לראות בעיניהן הנוצצות.

לאחר שנים רבות של חסך לימודי ושל צימאון רוחני היו בנות לִידִינְגֶה תלמידות למופת. גם אלה שהיו בעלות יכולת מועטה התאמצו כמיטב יכולתן להשיג וללמוד עוד ועוד. את האווירה הלימודית יצרו בכשרון רב הרב יעקובזון והרבנית, כדי למלא את הבנות בתוכן רוחני ולהקנות להן ערכי חינוך ומחשבה יהודית. אך היה לכך גם 'רווח' צדדי, שהרי כך נמנע מהבנות לשקוע במחשבות מעיקות ומטרידות. יום הלימודים היה גדוש ועמוס, החל משיעורי קודש מאלפים ביהדות ותנ"ך שנמסרו על ידי הרבנית, ועד מקצועות חול לרוב, גיאוגרפיה, מתמטיקה, ביולוגיה, מלאכת יד, ציור, ועוד.

בתחילה היה הכל בלתי רגיל: רקע התלמידות, גילן, מידת השכלתן ועברן המחריד אשר עדיין חי בקרבן. צעירות היו בגילן ועל כן ידיעותיהן הכלליות היו קלושות, קל וחומר ביהדות. אפילו אלה שבאו מבתים חרדיים לא הספיקו לספוג לתוכן את יראת השמיים של ההורים ושל החברה מסביב. ידיעותיהן בתורה ומצוות היו מעטות, ואף המעט הזה נשכח מהן במחנות הריכוז. מה שנשאר, קרעים קרעים היה. אצל הילדות מפולניה המצב היה אף יותר חמור, הן היו נגועות ומושפעות מרוחות זרות, שפשטו בין הנוער היהודי, בעיקר בערים הגדולות, בפולין עוד לפני המלחמה משך סבלן היה יותר ארוך, הן איבדו לרוב את כל יקיריהם, וספקות ביסודות האמונה ערערו אותן לגמרי. הן חפשו פתרון לסיבת החורבן הנורא, ולא היה מי שיכוון וידריך אותן. מחשבות מרירות של התמרדות ויאוש מלאו את לבותיהן הכואבים והשבורים. הרבה מהן לא ידעו להתפלל, חלקן אף את אותיות ה"אלף בית" שכחו.

במה זכה האי לִידִינְגֶה שישמע בו קול התורה, קול התפילות וקול הסידור בו למדו הילדות?! נדמה היה כי אף הדשא עליו ישבו המורה והתלמידות הקשיב בדריכות להבל פיהן של תינוקות אלה, אף השמים הרכינו את עצמם לשמוע ולספר למעלה, לנשמות הקדושות, את הבשורה המשמחת שצאצאיהם מתקשרים שוב לשלשלת הדורות עד למעמד הר סיני, שהנה יש אחרית לשרידים הניצולים, אחרית טובה לעולם...

מסידור לחומש, הילדות היו צמאות ללמוד והתאמצו לקלוט, להבין ולקבל. ישבו שעות ארוכות אחר-הצהריים רכונות על המחברות (ספרים לא היו בנמצא), התיגעו, חזרו על הנלמד עד שההתענינות דחתה את היאוש והמרירות. ישבו לחוד, או בזוגות, היותר חלשות ביקשו עזרה מחברותיהן וקיבלו אותה תמיד בסבר פנים יפות וברצון.

לאחר שלמדו תקופת מה על ידי הדרכה, התחילו הבנות ללמוד גם בכוחות עצמן. הן למדו את ספרי הנביאים, קבלו ספרי מוסר, אשר עברו מאחת לשנייה, והרבה קטעים ממסילת ישרים היו שגורים על פיהם.

שיעורי חומש ותהלים של הרבנית וכן ספר ישעיהו החיה אותם. בשעה שהרבנית לימדה קבוצה מסוימת למדו בקבוצות האחרות לימודי חול. לא פעם קרה שילדה התחמקה מכיתתה, התגנבה מאחורי החלון והקשיבה לשיעור הרבנית... לפעמים התחלפו הבנות בתורנות שאחרי ארוחת הבוקר, כדי ש"אחות" לא תפסיד שיעור קודש על ידי זה.

אחר הצהריים היו עסוקות לפעמים בקילוף ירקות. אז ישבו במעגל, אחת קראה או סיפרה מהחומר הנלמד והיתר הקשיבו. הדבר גרם התעלות רוחנית-לימודית וזכו לדיבוק חברות כאחת.

האווירה היתה משוחררת, חמה ולבבית. לא היה דבר שחייבו את הבנות לעשות. מעולם לא כפתה הרבנית דעתה על אף אחת ולא הטיפה מוסר. היא היתה מלמדת והבנות הסיקו מסקנות בעצמן, כל אחת באופן אישי, בדרכה שלה. מעולם לא נזפה בבת על מעשה כל שהוא, ואף כאשר רצתה הרבנית להוכיח, עשתה זאת בדרך עקיפה, בשיעור, תוך כדי הסברת הפסוקים

והמפרשים. בת שאליה היו מכוונים הדברים, הבינה מעצמה, ותיקנה את מעשיה.

כולן הרגישו באהבה הרבה שאפפה אותן וברצון האמיתי לעזור להן.

קבוצת בנות בדרכן לשיעור

בחיק המשפחה החמה

מטבע הדברים לא יכלו הבנות לשכוח את אשר עבר עליהן, ולא רצו למחוק את עברן. הן ניסו, בעזרת הסיוע הנפשי והרוחני שניתן להן, לפתוח דף חדש בחייהן.

השלב הראשון היה חיפוש קרובים.

כל בת ידעה על קרובים מבני משפחתה שנהרגו, לעתים לנגד עיניה ולעתים לנגד עיני אנשים אחרים שפגשה במהלך המלחמה ושספרו לה על כך. יחד עם זאת, רבו המקרים שלא היה ידוע כלל מה עלה בגורל בני המשפחה, והאם עודם בחיים אם לאו.

על מנת לעזור לאותם אומללים נפתחו תחנות מידע, בהם רוכזו שמותיהם וכתובתיהם של הפליטים מכל הארצות. כולם נרשמו וחיפשו קרובים, בתקווה שלפחות חלק מהמשפחה יתאחד בשנית. תמיד היתה תקווה. ולעתים, באה אכזבה קשה ומרה.

הרב יעקובזון סייע רבות לבנות למצוא את קרוביהן. הוא, יחד עם הרב שלמה וולבה ור׳ ישראל חסדן, נסעו למחנות לחפש, לאתר ולאחד משפחות. הבנות הרגישו שיש מי שדואג להן ושאיכפת לו מהן.

יום אחד, חזרה אסתר מהתחנה לחיפוש קרובים ופניה היו נפולות. כבר שלושה חודשים היא מחפשת אחר קרוב משפחה כלשהו ולא מצאה איש. כלפי חוץ נראתה עליזה וצוחקת, אך על משכבה בלילות ידעה צער ובכי רב. לבה סרב להאמין שאכן כולם נהרגו ורק היא לבדה נשארה בחיים. אך, מיום ליום חדר היאוש עוד ועוד אל תוך לבה.

בדרכה לחדרה, פגשה את הרבנית יעקובזון. היא ניסתה להתחמק מעיניה, מצב רוחה היה רע ולא נעים היה לה להראות פנים עצובות לרבנית החביבה והדואגת תמיד, אך ללא הועיל.

"מה לך?" – פנתה אליה הרבנית – "מדוע פנייך נפולות היום?"
אסתר עשתה מאמץ אדיר להעלות חיוך, ולו הדל ביותר על שפתיה, אך לשוא. הדמעות שעמדו בפתח פרצו מעיניה וזלגו ללא הפסק. כל הכאב שעצרה עד כה פרץ ויצא לו ממעיינות לבה.

ללא אומר, ליטפה הרבנית את ראשה ולקחה אותה לחדרה, הגישה לה כוס משקה וחיכתה עד שיירגע בכיה. היא ידעה שבכי משחרר ומהווה הקלה. לאחר זמן מה התאוששה אסתר, ניגבה את דמעותיה וביקשה להתנצל לפני הרבנית. היא חשה שלא בנוח; ככה להתפרץ לפניה? היכן השליטה העצמית שלה? אך עיניה הטובות והמבינות של הרבנית מנעו ממנה את הצורך בהתנצלות. תחת זאת היא נטלה את כוס המשקה, ברכה בקול רם ושתתה. מיד הרגישה הקלה.

משראתה הרבנית שרווח לאסתר, שאלה אותה מה מעיק על לבה. ידה המרגיעה של הרבנית נחה על כתפה.

"שוב לא מצאתי אף אחד, אין לי אדם בעולם, כל משפחתי נספתה בשואה..." – אמרה, מתאמצת לשמור על טון דיבור רגוע.

"אסתר, ישנם הרבה אנשים שניצלו מהשואה והנם חיים, אך לא הגיעו לתחנות המידע, אם מחוסר ידיעה ואם מפחד. אל לך להתייאש. בטחי בה'. אולי יום אחד תמצאי קרוב משפחה, זכרי שכל דרכי ה' חסד ואמת וכל אשר יקרה – לטובה יקרה".

"כן", שיסעה אותה אסתר – "אבל למה? למה רק אני מכולם הייתי צריכה להישאר בחיים? הייתי נותנת את חיי לאמי, לאבי, לאחי ולאחיותי. למה דווקא אני ניצלתי? בשביל מה?"

"הו, אסתר, מלב כאוב הנך מדברת! אין אנו יודעים חשבונותיו של בורא עולם. הוא הנותן לנו את החיים והוא הלוקח אותם מאתנו. אולי דווקא את נשארת בחיים על מנת שתשמרי על גחלת המשפחה, ללכת בדרך בה חינכוך הוריך, להתפלל לעילוי נשמתם ולהמשיך את השושלת בכבוד כבת ישראל כשרה ונאמנה. מה גם שאיננו בטוחות עדיין..."

"ככה, לבדי?"

"לבדך?! האם את לבדך אסתר? כולנו משפחה אחת. כל משפחת לִידִינְגֶה – אחיותייך. אנו כמו הורים, בנות ואחיות. האם הכרת פעם משפחה בת מאה נפשות?"

הרבנית הצליחה להעלות חיוך על שפתי אסתר המעודדת. אכן, צדקה הרבנית, כל בנות לִידִינְגֶה הנן אחיותיה. היא חלק ממשפחת לִידִינְגֶה החמה והמסורה, אשריה שזכתה להיכלל במשפחה מפוארת זו.

בלב יותר קל נפרדה מהרבנית והודתה לה' שזימן אותה למוסד זה, לִידִינְגֶה.

לאחר חודשים ספורים הגיעה אמנם למחנה אשה צעירה, שהזדהתה כקרובת משפחה של אסתר. מצבה היה גרוע וניכר בה שהיא זקוקה לטיפול רפואי. היא נשארה בלִידִינְגֶה עד אשר החלימה. כשיצאו שתיהן, לאחר מספר חודשים, נפרדו מהן 'אחיותיהן', בנות לִידִינְגֶה, בברכה ובהבטחה שהקשר יישמר.

* * *

שרה ומרינקה, שתי אחיות שהצליחו לשרוד, התייתמו עוד בהיותן בגטו "שלהן", בגיטו לודז'. הגרמנים חיפשו נשים או נערות שיש להן אצבעות קטנות המסוגלות לטפל בחלקי מכשירים קטנים ועדינים. כששאלו אותן אם כבר עבדו בעבודה כזו, השיבו: כן. הן עבדו במפעל של "סימנס", ושרדו. אבל, כל ערב חששו שלא יתנו להן להמשיך בכך למחרת...

בעת שאנשים ראו את מר המוות למול עיניהם פעמים כה רבות ביום, ובזמנים שהרעב העביר אנשים על דעתם, ארע למרינקה מקרה שבקלות יכול היה לשנות את כל תנאי חייה, לו אך רצתה לבגוד בעמה ובגורלו. אך, היא עמדה בנסיון הכבד בגאון ובאומץ.

בגיל שלוש עשרה היתה מרינקה נערה יפה מאד, היא שהתה במחנה רבנסבריק. קצינת האס. אס. הייתה מתבוננת בה רבות ולא יכלה לעכל את העובדה שהיא כה נאה. פעם אחת לא התאפקה ופלטה:

"מרינקה! את אינך יהודיה".

מרינקה לא התבלבלה אפילו לשניה אחת והשיבה מיד:

"אני יהודיה!"

"את בוודאי בת תערובת!" – המשיכה הקצינה הגרמניה, בעקשנות. "איני בת תערובת, אני יהודיה". – השיבה מרינקה, שהייתה מודעת לעובדה שהתשובה שלה איננה מיטיבה עמה באותו רגע. נהפוך הוא.

כיצד הגיעו שרה ומרינקה לִלִידִינְגֶה? בתום המלחמה, שמעו שתי האחיות כי הדוד שלהן נותר בחיים. לפיכך כתבו מכתב לראש העיר של לודז' והודיעו לו כי הן בחיים, ואם יבוא מישהו מהמשפחה לחפש אותן הרי הן בשבדיה. אחרי ששוחרר ממחנה טרנסניסטריה קיבל הדוד את הידיעה מראש העיר והריץ מברק בן שתי מילים לאחייניות: מכתב בדרך. המכתב היה ארוך ובו סיפר כי שמע שהרב יעקובזון נמצא בשבדיה וכי עליהן לפנות אליו. בינתיים שמעו שרה ומרינקה על לִידִינְגֶה וכשהגיעו לביקור בחג הפסח החליטו להשאר במקום.

לימים יאמר הרב וולבה בלִידִינְגֶה, כי מי שרוצה לראות דוגמה של אדם השמח בחלקו, ילך אצל מרינקה.

מרינקה ושרה בנו בתים לתפארת והן כיום נשים פעילות ומאושרות.

חַנְקֶ׳ה

יום קניית בגדים חדשים היה מאורע בפני עצמו.

גברת איגל – בעיניה הטובות, שבלשו וחיפשו מה חסר לבנות וכיצד אפשר להיטיב עמן – טיפלה בנושא זה. והיה, אם ראתה שבגדיה של פלונית קטנו ממידותיה, או שחסר פריט כלשהו בלבושה, היתה נוטלת את היוזמה. אף אם היו בעיות כלכליות, וההנהלה לא ידעה מאין יבוא הכסף כדי לקנות את הבגדים, מעולם לא שותפו בהתלבטויות אלו הבנות. הן ידעו שיש מי שדואג להן.

גברת איגל היתה ניגשת לפעמים לבת ואומרת לה שהיא שמה לב שמעילה קטן ממידותיה והיא רוצה לצאת אתה העירה ולקנות לה מעיל חדש, שיהיה רק שלה, והיא בעצמה תבחר אותו. בשביל אותה בת זה היה פשוט חלום.

חַנְקֶ׳ה היתה ילדה קטנה וכחושה, כאשר נקלטה ב׳משפחת לִידִינְגֶה׳. על גופה היתה תלויה שמלה גדולה בהרבה ממבנה גופה. גם הנעליים שלרגליה היו גדולות מכפי מידתן.

את פניה קיבלה בחמימות גברת איגל. היא אחזה בידה של הילדה הנפחדת ואימצה אותה אל לבה.

"חַנְקֶ׳ה", אמרה לה "מהיום את בת למשפחה גדולה ואוהבת, משפחת לִידִינְגֶה. כולנו שמחים לבואך ומקווים שתיהני פה אתנו".

יחדיו נכנסו לחדר האוכל. שיקשוק הצלחות וחדוות פיטפוטי הבנות פסקו מיד. כולן הביטו בילדה החדשה.

"בנות, נא להכיר – חַנְקֶ׳ה – בת נוספה לנו במזל טוב!" – הודיעה גברת איגל בדרמטיות.

"מזל טוב! ברוכה הבאה!" נשמעו קולות. הבנות אותתו בידיהן לחַנְקֶ׳ה לשלום וחייכו אליה.

עם תום הארוחה, התקרבו אליה הבנות והביטו בה. הן ראו את שמלתה ואת נעליה והבינו... גם הן קיבלו במחנות בגדים גדולים או קטנים ממידתן, העיקר שלא יתאימו בדיוק. חיש מהר התארגנה קבוצת מתנדבות שבגדיהן היו בערך כמידתה של חַנְקֶ׳ה ורצו לתת לה מלבושים נאים, להחלפה.

אבל, חַנְקֶ׳ה דבקה במלבושיה ומיאנה להיפרד מהם. למוסד הגיעו חבילות בגדים, תרומת ארגוני צדקה שונים. בין הבגדים היו שמלות נחמדות שתאמו את מידתה, אך זו סרבה אף להביט לעברן, וכל מאמציה של גברת איגל לשכנעה עלו בתוהו. היא תיכננה לצאת עם חַנְקֶ׳ה לסטוקהולם ולקנות לה בגדים חדשים. אבל, כמו תמיד, עמדה הבעיה הכספית על הפרק. היו כספים שהתקבלו והוכנסו מיד לקופת המוסד. הרב יעקובזון טרח ונסע, לא נח ולא שקט, ועסק באיסוף כסף למחייתן של הבנות ולצרכיהן. אך עם כל זה, ההוצאות היו מרובות והגרעון תמידי.

בתחילה נתמכה "לִידִינְגֶה" על ידי ממשלת שבדיה. אך, באוקטובר 1946 (אלול תש"ו) נתקבלה החלטה בממשלה השבדית לתמוך רק בנערות מתחת לגיל שש עשרה, דבר שמנע תמיכה במרבית בנות לִידִינְגֶה שהיו מבוגרות מדי. אך, לא אלמן ישראל, לעזרת הבנות בא הרב צ׳רלס אולמן מראשי "רֶסְקִיוּ צִ׳ילְדְרֶן" (ארגון הצלת ילדים) בארה"ב שהחזיק ותמך ב"לִידִינְגֶה" במשך שנתים תמימות. מאז ואילך דאג הג׳וינט לכלכלת הבנות ולרווחתן עד עלייתן לארץ ישראל.

כדרכם, לא שיתפו אנשי הצוות את הבנות בדאגות הכספיות. פניהם נראו שמחות ושאננות גם בזמנים קשים במיוחד, וכל זאת כדי לשמור על מצב רוחן המרומם של הבנות. כך קרה כי על אף שגברת איגל החליטה לקנות לחַנְקֶ׳ה בגדים חדשים היא לא יכלה לבצע את תכניתה מחוסר תקציב והיתה בעמדת המתנה שקטה, לראות, מתי תוכל לרכוש בגד זה או אחר עבורה.

סכום הכסף הראשון שהגיע הוקצב, על דעת כל חברי הצוות, לקנית בגדים מתאימים עבור חַנְקֶ׳ה. בחגיגיות רבה הודיעה גברת איגל לחַנְקֶ׳ה שהן עומדות לצאת לקניות, רק שתיהן.

הבנות הביטו בה בקנאה. הן כבר התנסו וידעו מה טיבה של החוויה אותה תעבור חַנָּקִ׳ה. לצאת עם גברת איגל לקניות, היתה תמיד חגיגה אמיתית. לבד מתשומת הלב המירבית שתינתן לה, היא תזכה להביט בחלונות הראווה הגדולים ולהחליט מה היתה רוצה שיקנו לה.

אבל, חַנָּקִ׳ה לא היתה שותפה להתרגשות שסבבה אותה. עדיין נשארה בה מידה לא קטנה של חשדנות שמנעה ממנה את השמחה. מכל מקום, היא אהבה את גברת איגל ונתנה בה אמון, שאמנם הטיול עמה יהיה נחמד.

בדרך, דיברה גברת איגל שוב על הבגדים שתקנה לחַנָּקִ׳ה, בתקווה לזכות בתגובה, אך חַנָּקִ׳ה תלתה בה מבט ולא אמרה דבר. "הנה, לפנייך שמלות במידתך, בחרי לך שמלה שמוצאת חן בעינייך, כרצונך" – אמרה גברת איגל, כשהגיעו לחנות.

חַנָּקִ׳ה ניגשה בצייתנות, בדקה את השמלות שוב ושוב ובסוף הצביעה על שמלה כחולה בעלת פסים אדומים וצווארון לבן.

"בואי, ניכנס למדוד אותה".

חַנָּקִ׳ה לא זזה.

"נו, חַנָּקִ׳ה, מה העניין?"

"לא! אני לא פושטת את השמלה הזאת", הצביעה על השמלה שלבשה על גופה.

"חַנָּקִ׳ה, הסתכלי, השמלה הזו גדולה מכפי מידתך. באנו הנה במיוחד כדי לקנות עבורך שמלה חדשה. ראי איזו שמלה יפה בחרת, הבה נחליף את השמלה הישנה בחדשה" – אמרה גברת איגל בסבלנות.

"לא!" – עלה קולה של חַנָּקִ׳ה.

היא נראתה נבוכה וחוככת בדעתה, ואחר החליטה.

"בואי, אלחש לך, שלא ישמעו" – אמרה לגברת איגל בלחש.

"כן?"

"הם יקחו לי את השמלה" – לחשה ממתיקה סוד.

"מי זה 'הם'?

"הם"! – קראה בקול מצטמרר, "היתה לי שמלה וגם סוודר יפה ו'הם' לקחו אותם ובמקום זה נתנו לי חולצה גדולה של גבר, והיה לי קר... אבל אחר כך ריחמה עלי ה'קאפו' ונתנה לי את

השמלה הזאת ואמרה לי: 'עכשיו, שמרי על השמלה הזאת ואל תתני אותה לאיש'. זהו, אם אפשוט אותה, 'הם' יקחו אותה, ושוב לא יהיה לי מה ללבוש".

"חַנָקֶ'ה שלי" – חיבקה אותה גברת איגל – "אף אחד לא יקח את השמלה שלך, אני אשמור עליה בשבילך בזמן שתמדדי את השמלה החדשה, ואולי נקנה לך עוד חצאית, חולצה ונעליים, והכל יהיה שלך, ואף אחד לא יקח אותם ממך".

"ולא תזרקי אותה?" – שאלה, בהצביעה על השמלה שלבשה.

"ביום שאת תבקשי ממני לזרוק אותה, אעשה זאת. עד אז, אשמור עליה, בלי נדר" – הבטיחה גברת איגל.

חַנָקֶ'ה נראתה חוככת בדעתה ולאחר דין ודברים עם עצמה, החליטה שאפשר לסמוך על גברת איגל.

תהליך דומה חזר על עצמו עם קניית יתר פרטי הלבוש. השאלה, ההבטחה וההחלטה. אך, בהדרגה הלכה ונחלשה התנגדותה של חַנָקֶ'ה. לקראת קניית הנעליים נרגעה חַנָקֶ'ה כליל.

כוכבי הלילה בשמים ליוו את חַנָקֶ'ה המאושרת, ואת גברת איגל התשושה אך המרוצה, בדרכן חזרה לְלִידִינְגָה.

חַנָקֶ'ה זימזמה לעצמה שיר כלשהוא, וגברת איגל חשה שהנה נולדה חַנָקֶ'ה מחדש.

זעקת הלב

היה זה באחד מלילות שבט הקרים. הירח ניבט משחור הרקיע, מזהיר באורו. מהקומה העליונה של הבית ניתן היה לראות את גגות הבתים המושלגים ואת צמרות העצים המיתמרים בלובן.

לפתע פלחה צעקה חדה ורמה את דממת הלילה. גברת איגל התעוררה באחת. 'מה זה היה'? תמהה. כיון שלא שמעה את הקול בשנית, הניחה שהיה זה חלום וחזרה למנוחתה.

השקט מסביב היה מוחלט. ואז, בדיוק כשעמדה להרדם בשנית, נשמעה שוב אותה צעקה. הפעם היתה בטוחה ששמעה צעקה ולא היה זה חלום, הרי היא לא ישנה, עתה... היא ערה. אף נדמה היה לה שהצעקה בקעה מאחד החדרים בקומה העליונה. היא לבשה את חלוקה ומיהרה לראות מה קרה. בצאתה את חדרה פגשה את הרבנית יעקובזון, ששמעה אף היא את הצעקה ויצאה גם כן לבדוק במה העניין.

ואז, נשמעה הצעקה בשלישית. הפעם היה ברור שהצעקה באה מהקומה העליונה.

מי זו הסובלת מביעותי לילה? הבנות שהתקשו להרדם קיבלו, בעצת הרופא, כדורי הרגעה לפני השינה ותוך זמן קצר נגמלו מנדודי השינה.

תוך דאגה אילמת, מיהרו שתיהן לעלות לקומה העליונה. רישרוש חלוקיהן וקול צעדיהן נשמע היטב על רקע השקט ששרר מסביב. את פניהן קיבלו כעשר בנות מנומנמות ומבוהלות.

"מי זאת?" – שאלה הרבנית.

"רבקה" – ענתה מלכה.

רבקה?! דווקא היא?! קשה להאמין, היא הרי בחורה כל כך חזקה ובריאה בנפשה. מעולם לא היו איתה בעיות. רבקה

השתלבה יפה באווירה הכללית, היתה תלמידה למופת והיוותה דוגמא לרבות אחרות. שלוות הנפש שהקרינה סביבה גרמו לכך שהוטלו עליה תפקידים מרכזיים בחיי החברה במוסד. והיא, במין טבעיות ואחריות, קיבלה על עצמה כל משימה ועזרה בשמחה ובנפש חפצה. ניכר היה מהבעות פניהן של הבנות שאף הן מופתעות כליל, אך, הן עייפות מכדי להגיב.

"יש לי בקשה, בנות" - פתחה הרבנית - "אנא, חזורנה למיטותיכן, רבקה תצטער מאד אם תדע שהיו עדים רבים כל כך למאורע. וְאָתן, מלכה, מרינקה, הלה ורוחל'ה", פנתה לחברותיה לחדר של רבקה, "מצאנה לכן מקום אחר לישון הלילה".

"מי מוכנה לארח אותן ללילה זה?"

כולן היו נכונות לעזור, וחיש מהר נעלמו הבנות בחדריהן.

בניע ראש של תאום והסכמה נכנסו הרבנית וגברת איגל לחדר.

רבקה ישבה על מיטתה. היא פנתה אליהן מיד עם כניסתן.

"זהו, הגעתם" - אמרה בקול משונה - "ידעתי שתבואו ותתפסו אותי בסוף". היא הביטה בשתיים שעמדו לפניה במבט מזוגג, כאילו לא הכירה אותן, משל היו צללים.

"מה אתם חושבים שלא הכרתי אתכם? כל לילה אתם מאיימים עלי, עכשיו סוף סוף הגעתם. למה אתם עומדים?" - קולה התעבה - "נו, תירו בי ודי. אני אמות, סוף. רגע, רגע, תנו לי להגיד וידוי ו'שמע ישראל', תוכלו להגיד שגם אתם, הנאצים, יודעים תפילות של יהודים... חה, חה, חה...". פרצופה התעוות וקולה התחזק מרגע לרגע.

"אם אתם רוצים לדעת, זה הכל בגלל שושֶה, מרוב כאבים היא צרחה. ודאי, זה אתה שהכית אותה שלושים מלקות על שנתפסה כשפרוסת לחם יבשה בכיסה".

פתאום, קמה על רגליה וניגשה אל הרבנית - "אתה, אתה, יימח שמך. ולא איכפת לי אם תהרוג אותי עכשיו, במקום. הלוואי שכולכם תישרפו חיים. את כולם הרגתם, אבא המסכן, אמא שהיתה חולה - כולם! ועכשיו - אני - לא איכפת לי יותר, טוב, ככה עכשיו אהיה אתם, עם כולם", בהתה בחלל.

הרבנית וגברת איגל לא השמיעו קול. שתיהן ידעו שמונולוג זה היוצא ממעמקי ליבה ומוחה של רבקה, ישמש לה כריפוי ושיחרור הפחדים והכאבים שעצרה בלבה עד כה. טוב ורצוי שתאמר את כל אשר עם לבה.

"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" - זעקה רבקה ונפלה לאחוריה מעולפת.

במהירות ניגשו אליה הרבנית וגברת איגל והשכיבו אותה במיטתה. גברת איגל רצה להביא מים. לאחר כמה דקות חזרה הכרתה של רבקה אליה.

גופה קדח מחום, שיניה נקשו וצמרמורות חלפו בגווה. היא מלמלה מלים בלתי ברורות ללא הפסקה. המדחום הורה על 40.5 מעלות. הן כיסוה היטב ונתנו לה כדורי הרגעה לשיכוך כאבים והורדת החום. "הרבנית יכולה לחזור לחדרה" - לחשה גברת איגל - "הרי היא צריכה ללמד מחר, ולא תוכל להישאר ערה כל הלילה".

הרבנית הסכימה באי רצון: "אם יקרה משהו, העירי אותי מיד".

במשך השעה הקרובה פסקו רעידותיה של רבקה והיא החלה נרגעת קמעה, נשימתה הפכה קצובה ופניה הוטבו. לאט לאט שקעה בשינה עמוקה ורגועה.

בבוקר המחרת, הבנות לא דיברו על אשר אירע אמש. הבנה שבשתיקה שררה ביניהן שאין טעם בדיבורים, יהא זה למורת רוחה של רבקה, האהובה על כולן. ובכלל, בלִידִינְגֶה לא נהגו ללכת רכיל, ונזהרו מאד מלשון הרע ומהלבנת פנים.

חברותיה לחדר ניגשו ושאלו בשלומה ושמחו לשמוע שהוטב לה.

רבקה התאוששה מ'מחלתה' לחלוטין ולאחר מספר ימים חזרה ללימודים ולפעילות החברתית. העניין כולו כאילו נשכח. אבל, לאחר כחצי שנה בערך, כשהמאורע הפך להיסטוריה מודחקת, קמה בוקר אחד רבקה משנתה מבולבלת. לאחר שנטלה את ידיה פנתה אל מלכה:

"את יודעת, מלכה, חלמתי חלום משונה..."

"מה חלמת?"

"לא יודעת... חלום... מבולבל... הייתי עם חברה שלי ממחנה הריכוז, שושה. היא הוכתה על ידי קאפו על שנמצא לחם יבש בכיסה. כולה היתה מכוסה בחבורות, ורצועות אדומות של דם כיסו את גופה... פתאום היא צרחה ושני קציני אס. אס. נכנסו אל החדר. ומה שהיה משונה, שלפעמים הפנים שלהם נראו לי כמו פני הרבנית ופני הגברת איגל. זה נורא! איך אפשר לחלום כזה חלום רע", הפסיקה, ואחזה את ראשה בשתי ידיה בזעזוע, אחר המשיכה:

"...אני דיברתי, אמרתי להם הכל... והם שתקו. אחר כך ירו בי... והתעוררתי".

"באמת משונה" – אמרה מלכה.

ילדה קטנה בבית

יום אחד הופיע בשערי 'בית לִידִינְגֶה' בחור צעיר. ידו האחת אחזה בידה של ילדה קטנטונת שנראתה כבת חמש שנים, בידו השנייה החזיק תיק גדול.

בהיסוס מה פנה לעבר הבניין כשהוא מביט סביבו בסקרנות ובחשש. היתה זו שעת ארוחת הצהריים. הבנות היו עסוקות מאד. רובן ככולן היו ישובות סביב השולחנות הארוכים והעמוסים בכל טוב, מעשה ידי הטבחיות המעולות, גברת וינקלר ועוזרותיה, שידעו להכין מעדנים מעולים. לא נשמעו כל קולות מחדר האוכל, הארוחה נאכלה בנעימות ובשלווה. אשר על כן, לא פגש העלם הצעיר אף לא אחת מהבנות או מאנשי הצוות.

עליו לחפש את הרבנית, כך נאמר לו. הילדה שאחזה בכף ידו היתה נפחדת וניכר שאין היא רוצה כלל להיות במקום זה.

בעודו ממתין סקר את הבניין. הוא שם לב לכך שיש צורך דחוף בצביעתו ובתיקון מספר שמשות. אך, יחד עם זאת, לא יכל שלא להתפעל מהנקיון ומהסדר ששרר בכל.

"כן אדוני, במה אוכל לעזור לך?" – הפתיעה אותו הרבנית.

"הו... אני מחפש את הרבנית".

"כן, כן, היכנס בבקשה" – חייכה הרבנית, כשהיא מביטה אל הילדה הקטנה. היו מקרים שבאו קרובים לחפש בת משפחה. הפעם לא היה נראה שבזה העניין...

"ובכן..." – כיעכע, "שמי אברהם לוי, וזו", הצביע על הילדה, "בתה של אחותי, שמה לֶנְקֶה". לֶנְקֶה נחבאה מאחוריו כמו רצתה להיעלם. מתוך מבטי השטנה ששילחה סביבה למדה הרבנית שהילדה מפוחדת מאד.

מר לוי מולל באצבעותיו בעצבנות.

"לא אלאה את הרבנית אודות הקורות אותי במלחמה. רק זאת אומר, בעזרת ה' זכיתי להינצל מהמוות מספר פעמים". הוא תלה את מבטו בקיר שממול וכמו משיח עם עצמו, המשיך:

"בשורת השיחרור הגיעה אלינו בעודנו עומדים בתור ל'מקלחות' תאי הגזים. מאז השחרור הנני מחפש מישהו מבני משפחתי. איני מוצא אף אחד מהם. הורי נהרגו כבר בתחילת המלחמה, אבי הוכה עד מוות, וכפי שנודע לי, נפטרה אמי מחולי ומתשישות. אחותי היחידה נעלמה אף היא. מי יודע אם עודנה בין החיים", קולו נחלש. "מלאכת החיפוש אינה נותנת לי מנוח, עם מחשבות אלו אני עולה על משכבי ועמן אני קם בבוקר.

"לילה אחד, לאחר יום של חיפושים עקרים ומייגעים, נפלתי על מיטתי שבור ורצוץ ונרדמתי מיד.

"ואז קרה הנס.

"בחלומי באה אלי אחותי שרה, כשהיא אוחזת את ילדתה הפעוטה בידיה. הבטתי היטב וזיהיתי אותה, זו לֶנְקָה בת השנה, ה'מתוקה' של המשפחה. שרה נראתה כשהיא מחזיקה את לֶנְקָה בזרועותיה ופניה עצובים. לפתע נשמטה לֶנְקָה מידיה והחלה לבכות. ושרה במקום להרימה, החלה צועקת אלי 'אברום, אברום, תציל את הילדה...' עוד עכשיו אני שומע את הצעקות האלה. קמתי בבהלה. השעון הורה על השעה אחת אחר חצות. הבנתי שלא ישנתי יותר משעתיים. שפשפתי את עיני והתחלתי משחזר את החלום. ראיתי לנגד עיני את לֶנְקָה. ונזכרתי...

"כשהוכרז בגיטו על 'סלקציה', לקחה שרה את לֶנְקָה אל מעבר לגדר ומסרה אותה למשפחה נוצרית שנמנתה על לקוחותיה הטובים של חנות המכולת שלה. הכרתי אותם היטב. היתה זו משפחת סטניסלב, זוג ערירי, שנטלו את לֶנְקָה היפהפיה בשמחה. שרה נתנה להם גם את תכשיטי הזהב שהיו עמה, ואת כל הכסף שהיה ברשותה. היא ביקשה מהם לשמור עבור הילדה שרשרת זהב שעליה היתה חרוטה המילה "ירושלים" בעברית. 'שמרו עליה עד שאחזור', קראה לעברם, ובלא להביט שנית לעבר ילדתה פתחה במרוצה אל הכיכר המרכזית, לשם נצטוו כולם להגיע. בדרך פגשה אותי וסיפרה לי על כך. בעיניים

שטופות דמע ובקול רוטט אמרה לי: 'אנא ממך, אם תישאר בחיים, אל תשכח את לֶנְקָה שלי, קח אותה אליך ודאג לה".

מר לוי השתתק, גרונו נחנק מהתרגשות. הרבנית קמה בלאט והגישה לו כוס מים. לאחר שברך ושתה, המשיך:

"מאותו רגע לא ידעתי מנוח. חיכיתי בקוצר רוח לאור השחר, ועם בוקר שמתי פעמי אל משפחת סטניסלב, כשאני מדמיין שעוד רגע קט אחבק את לֶנְקָה הקטנה ואקחנה עמי.

"את ביתם מצאתי על נקלה, אף כי שינה את חזותו המטופחת. הגינה שהיתה פורחת בעבר נמצאה מוזנחת, ועשבי בר לרוב צמחו בה. קירות הבית עמדו קלופים ומבויישים. גם שם ניכרו נזקי מלחמה.

"בחיל ורעדה נקשתי על הדלת. גברת סטניסלב עמדה בפתח. מאחוריה, יושבת על הרצפה, נראתה ילדה קטנה כבת ארבע, משחקת בבובה. הילדה נראתה טוב מאד, לחייה ורודות ומלבושיה נאים".

"'אמא, מי זה?' – שאלה בלא להביט לעברי.

"'שקט עכשיו, ממושקה, לא יפה לשאול כך, נכון?' – העירה לה גברת סטניסלב.

"לא הכרתי בילדה את לֶנְקָה, אבל ידעתי שזו היא. לא ידעתי מה לומר. ראיתי את יחסי הקרבה בין השתיים, ופתאום התחלתי לחשוש. עד מהרה התברר לי שחששי לא היה לשוא.

"הצגתי את עצמי, וגברת סטניסלב הזמינה אותי להכנס ולהתיישב. סיפרתי לה את מה שעבר עלינו. ואז הזכרתי לה את הסיפור עם אחותי. היא לא הכחישה כלל.

"'הנה, תראה כמה יפה טיפלתי בה, ממושקה היא בתי האהובה, האחת והיחידה'. הגברת היתה נינוחה ומרוצה.

"'אכן, רואה אני עד כמה טובים פני הילדה, ועל כך מלוא הערכתי ותודתי. אני תקווה שהכסף שהשאירה אחותי הספיק די צורכיכם...'

"'הו, כן', נכנסה גברת סטניסלב לדברי, 'הספיק, ועוד נותר לי ממנו. הנה, הבט בארון הזה, בכיריים, בווילונות. הכל בזכות אחותך המנוחה', אמרה ו...הצטלבה.

"לפי דעתה היתה אחותי כבר 'המנוחה', בעוד אני מתאמץ ומקווה למוצאה. ראיתי כי אין מנוס, הגברת אינה מבינה או אינה רוצה להבין לשם מה באתי, על כן עלי לומר לה דברים מפורשים.

"'ובכן...' פתחתי, 'ברוך ה' שנגמרה המלחמה, באתי לקחת את הילדה!'

"יחסה של גברת סטניסלב השתנה כהרף עין. נעלמו הנחמדות והחביבות. נראה שבאמת לא הבינה לשם מה באתי. ודאי חשבה שרציתי לראות את הכיריים החדשים... ואת הוילונות...

"'לא אתן אותה בשום אופן' – צעקה, 'מה אתה חושב? בחינם גידלתי אותה, האכלתי אותה, הלבשתי אותה?' – הצביעה על הילדה הנדהמת. (בחינם? לפני דקות מספר התפארה שעוד נשאר לה כסף ממה שנתנה לה אחותי...) 'כך הם היהודים המלוכלכים! תמיד אמרתי זאת, גם ממושקה יודעת להיזהר מהם, עכשיו באת לגנוב את הילדה!'.

"היתה זו הפעם הראשונה שממושקה הרימה את עיניה מעל משחקה ושלחה לעברי מבט עויין. אחריו באו רבים דומים.

"שמחתי נגוזה כלא היתה. לא תיארתי לעצמי שאתקל בסירוב כזה. חיכיתי שהגברת תירגע מעט, ואז אמרתי דבר שקיוויתי שירכך את לבה:

"'אני מוכן לשלם כל סכום שתבקשי עבור הילדה, תוכלי לקנות עוד דברים עבורך ועבור ביתך, ובלבד שהילדה תחזור אלי, תחזור להיות יהודיה.'

"'יהודיה?! טפו!' ירקה האשה, ומיהרה להצטלב. 'לא אדוני, ממושקה היא נוצריה טובה, הראי לדוד את הצלב שלך...', פנתה אל הילדה.

"ממושקה נהגה בצייתנות, הראתה לי את הצלב ונשקה לו.

"בראותי זאת לבי נצבט ומוחי פעל בקדחנות, מה אעשה?

"'את יודעת מה? – ניסיתי שוב, 'כשבעלך יחזור, ספרי לו על פגישתנו והציגי בפניו את הצעתי, זכרי, כל מה שתרצו תמורת הילדה'.

"'לא בא בחשבון, שכח מכל העניין', חזרה הגברת על דבריה. 'עתה הנך יכול ללכת.' כמעט זרקה אותי מהבית".

"מה יכולתי לעשות? הלכתי.

"לא ידעתי לאן רגלי מוליכות אותי, צעדתי במשך שעות אחדות ברחובות לודז', כשראשי מלא מחשבות ולבי בל עמי. הנה, סוף סוף, מצאתי בת משפחה, אחיינית אהובה, ואין ביכולתי לקחתה. אך דעתי היתה נחושה לא לוותר. את ביקורי הבא כיוונתי לשעת הערב, כדי שגם מר סטניסלב יהיה בבית. לאחר דין ודברים עמו אמר לי: 'אתם היהודים ידועים בכישופים שלכם. אם תעשה כישוף ואשתי תלד בן, אתן לך את הילדה תמורת 30.000 זלוטי. ועד אז אין לך מה לחזור לכאן!'

"האמיני לי" – פנה אל הרבנית פתאום, "שלוש פעמים ביום התפללתי שאשה זו תהרה ותלד בן ומדי פעם ביקרתי בביתם בתקווה..."

"לפני כשבועיים עברתי ליד ביתם והחלטתי להיכנס. הפעם קיבל אותי מר סטניסלב בשמחה.

"'זה שאמרתי! היהודים מכשפים! הנה, רק אמרתי לך, ואשתי עתידה ללדת...'

"אודה על האמת, שמחתי מאד, ולא הסתרתי זאת.

"'אם כן', אמרתי 'עתה אני יכול לקחת את הילדה.'

"'לא, לא. זה לא. רק אחרי שאשתי תלד בן תוכל לקחתה, כך סיכמנו!'

"התחלתי חושש, ומה אם תלד בת? הרי אני יודע שהיהודים אינם מכשפים וכל זה שטות גמורה. ה' היה בעזרי ושמע את תפילותי. באותם רגעים הייתי נותן הכל כדי להיות מכשף ולגרום לכך שהגברת תלד בן, בו במקום. אבל, דמיונות אינם עוזרים. ישבתי עם האדון כשעתיים אך ללא הועיל, הוא לא היה מוכן לשחרר את הילדה כעת. ואז, פתאום, באה לי הברקה. הסברתי לו שרק אם הילדה תבוא אתי עכשיו, יש סיכוי שיוולד לו בן, אחרת אבטל את הכישוף. הגוי הזה האמין לי ומסר בידי עוד באותו לילה את הילדה הישנה, לא לפני ששלשלתי לידיו את 30.000 הזלוטי שהיו עמי דרך קבע.

"עטפתי את הילדה היטב בשמיכה והבאתיה לדירתי.

"כל אותו לילה לא עצמתי עין מרוב שמחה והתרגשות. מדי כמה דקות קרבתי אל מיטתה לראות האם היא נושמת? האם לא קר לה? חיכיתי לבוא הבוקר, רציתי לראות אותה בשמחתה. הייתי בטוח, בתמימותי, שגם היא, כמוני, חיכתה לרגע זה.

"חווית אותו בוקר ניפצה את חלומי כבועת אוויר.

"לֶנֶקָה זיהתה אותי מיד כאותו אדם שרב עם אמה בזמנו. היא החלה לבכות ולרקוע ברגליה. 'רוצה לאמא, היהודי חטף אותי, עכשיו תרצח אותי, רוצה לאמא'.

"כל אותו יום לא פסק בכיה. היא סרבה לאכול ורק העייפות מהבכי גרמה לה שתירדם. השכבתי אותה במיטתה וכיסיתיה בעדינות. ישבתי לידה אובד עצות כשבלבי תפילה שהילדה תתרגל אלי.

"לאחר מספר ימי בכי וצעקות, החלה הילדה להשלים עם העובדה 'שחטפתי' אותה והחלה לאכול ולשתות. ברם, את השרשרת עם הצלב הידקה חזק אל לבה, ומדי פעם שמעתי אותה שופכת את ליבה אל השרשרת ואומרת לה 'ברגע שאוכל, אברח מפה חזרה לאמא ואספר לה שהיהודי חטף אותי ורצה לרצוח...אותי'.

"יחסה העוין כלפי החל להפשיר כשראתה שאיני דוחק בה, אלא רק דואג למחסורה, אם כי חשדה עדיין היה קיים. כנראה שבני הזוג סטניסלב טרחו להכניס למוחה פחדים מפני, לאחר הופעתי אצלם, כדי שלא תתפתה ללכת אחרי.

"לאחר מחשבות מרובות, הגעתי למסקנה שאיני יכול לגדל אותה ולחנך אותה, מה גם שהנני מתגלגל בדרכים בחיפושי אחר קרובים נוספים. הבנתי שעלי לקחת את הילדה עמי ולצאת מפולין". הוא הביט בילדה שעמדה עד עתה דוממה ושותקת וליטף את שערה.

"ילדה צריכה חום, הבנה ויציבות. את זה אינני יכול לתת לה כרגע. יש לנו אמנם קרובי משפחה באמריקה, אך איני יודע מה מצבם, ואת זאת עלי לברר קודם שאשלח אותה לשם. שמעתי על לִידִינְגָה, והייתי מאד רוצה שלֶנֶקָה תהיה פה, ותתחנך לפי רוח בית לִידִינְגָה".

הוא תלה מבט מתחנן ברבנית.

הרבנית, שהספור המרגש השאיר עליה רושם עצום, הביטה באברהם לוי ובילדה המתוקה לסירוגין. לבה נשבר באומרה: "אני יודעת מה עבר עליך עד שמצאת אותה, ואני יודעת שכוונותיך טובות וזַפות בהביאך את הילדה לכאן, אך עליך להבין, פה בלִידִינְגֶה נמצאות בנות בגיל העשרה. כיתות הלימוד מיועדות לגילים אלו, וכל ההווי החברתי תואם. מה תעשה פה ילדה קטנה? מי יטפל בה? מי ילמד אותה? איזו חברה תהיה לה? כדאי שתחפש מוסד אחר שבו ישנם ילדים בני גילה".

נראה היה שמר לוי כלל לא התרגש מדבריה של הרבנית. בלבו נפלה החלטה ויהי מה.

"אני מבין את הקושי שבדבר" – פנה אל הרבנית בנחישות רבה, "אך ברצוני שלֶנְקָה תהיה דווקא פה. שמעתי שבמקום זה הנכם מחנכים את הבנות ברוח היהדות ושומרים על המסורת העתיקה והמפוארת שלנו. התעניינתי גם במוסדות אחרים, ולאחר שחקרתי ודרשתי היטב הגעתי לכאן כי אני רוצה שלֶנְקָה תמשיך להתחנך כפי שהוריה היו מחנכים אותה", סיים בהתרגשות.

"עלי להתייעץ עם גברת איגל, אם הבית שלנו. בסופו של דבר העניין יפול עליה", אמרה הרבנית בקול מהסס.

גברת איגל הבינה את הקושי, אך הציעה להעלות את הנושא לפני הבנות בשעת ארוחת הערב ולשמוע את תגובתן.

בעוד מר לוי והילדה יושבים בחדרה של הרבנית וסועדים את לבם, נכנסה גברת איגל לחדר האוכל וביקשה את תשומת לב הבנות. בקול רגוע הודיעה שהגיעה לִידִינְגֶה ילדה בת חמש, לֶנְקָה שמה. היא הסבירה מהי ההתלבטות שלה ושל הרבנית ושאלה אם יש מישהי מהבנות שמוכנה להתנדב ולטפל בקטנה.

הראשונה שהרימה ידה היתה אסתר, אחריה הרימו כולן. גברת איגל הביאה את לֶנְקָה לחדר האוכל ולפני שהספיקה להביט ימינה ושמאלה היתה לֶנְקָה מוקפת בבנות לִידִינְגֶה האוהבות. כל אחת רצתה לראות, לנגוע, להרגיש. ילדה – בת ישראל! לאחר המלחמה?! חזיון נדיר. וכמו ממעמקים עלתה דמותם של אחים ואחיות קטנים ואהובים שאינם עוד, והאהבה אליהם שטפה את לֶנְקָה.

אסתר, שמעתה היתה המטפלת הרשמית של לֶנְקָה, הבחינה במצוקת הילדה והכריזה שמספיק להיום כי הילדה מבוהלת. היא נטלה את לֶנְקָה ואמרה לה: "בואי, אראה לך את חדרנו, הגיע הזמן להתארגן ולישון". מיד 'נכנסה' לתפקידה האימהי.

באותו זמן היו בלִידִינְגֶה כמאה ועשרים בנות. בכל חדר היו בין שמונה לעשר מיטות (תלוי בגודלו של החדר), בחדרה של אסתר היו עשר מיטות. חיש מהר דאגו והביאו מיטה נוספת, מצעים נקיים וכרית, והמיטה האחת-עשרה, סמוכה למיטתה של אסתר הפכה לעובדה. בתיק הגדול שהביא עמו הדוד היו בגדים חדשים עבור לֶנְקָה שקנה לה טרם בואה ללִידִינְגֶה, כך שבעייה זו נפתרה טרם נולדה.

היה זה לילה ראשון של לֶנְקָה בלִידִינְגֶה. אחריו היו עוד רבים אחרים. לֶנְקָה הפכה לבת לִידִינְגֶה לכל דבר.

לנקה הקטנה בחברת הבנות בשיעור של המורה צפורה

'האמא' של לִידִינְגֶה

הכל קראו לה: "הרבנית". היה בשם הזה משהו שמעיד על יראת כבוד. ואכן היתה יראת כבוד עצומה בפני הדמות התמירה הזו, שגילמה בעבור הבנות הרבה מאד.

אותה יראה והערכה רבתי, היתה נחלתן לא רק של צעירות לִידִינְגֶה, ולא רק באותן שנים שלימדה בשבדיה, אלא, בכל מקום שהתיצבה, הופעתה אמרה חשיבות ואצילות לאין ערוך. היתה זו דמות של אישיות נעלה, של מורה מעולה שאין דומה לה, של אשת ההגיון הצרוף והשכל, השוקלת כל מעשה קט וכל תגובה נמדדת במאזני המוסר והחינוך הפנימי.

לא היתה מקריות במעשיה, הכל היה מובנה ומנומק, מתוכנן ומוסבר, ולאו דווקא לאחרים אלא בעיקר לה לעצמה. אנשים היו אומרים שהיא אישה משכלת ביראת ה', אך יחד עם זאת גם שכלנית מאד. בלבה עמוק פנימה קיננו רגשות עמוקים וחבויים, שלא תמיד קבלו בטוי חיצוני, והם אלה שהזינו והדריכו את מסירות האין קץ שגילתה לבנות לִידִינְגֶה.

מדהימה העובדה שכאישה צעירה נטשה את ילדיה בעיר נוכרית כמו סטוקהולם, והלכה לנווה המדבר הקרוי 'לִידִינְגֶה', שם הקריבה שלוש שנים מחייה לטובת בנות ישראל, הניצולות. רק אישה בעלת אחריות מוסרית עמוקה כל כך, אשר בלבה מקננת הרגשת שליחות לכלל ישראל יכלה 'להשליך' את ביתה מאחורי גווה ולהתמסר לבניית בית 'משפחת לִידִינְגֶה'.

לכולן, היא היתה אמא. היא ידעה את מכאוביהן ואת יסורי הנפש שלהן; האזינה לכל עצב והקשיבה לכל מצוקה; קלטה כל תגובה קשה והיתה ערה לכל ניד עפעף, של מאה ועשרים בנותיה. ואת המהות הזאת - של אמא - היא לא נטשה גם כאשר עזבה את לִידִינְגֶה. 'בנותיה' נישאו, ילדו, והיא הפכה 'סבתא',

והמשיכה להיות אמא, כאחת. הן בנו בתים והיא המשיכה להיות אמא: מדריכה, מכוונת, מיעצת, אוהבת וקשורה. המשיכה להעניק מעצמה למענן. על אף שהיא היתה אם לבנות כה רבות, היא הצליחה להתיחס לכל אחת, להיות בקשר, להגיב, לפתור בעיות, להיות 'הכל' למענן.

היא היתה מורה במקצועה. הכשרון והמצוינות שלה בהוראה הפכה ברבות השנים לאגדה, האגדה שנקראה "השיעורים של הרבנית יעקובזון", אשר כל באיה לא ישבעו ממנה.

לא, לא היו אלו שיעורים במובן המקובל של העברת ידיעות ופיענוח אנליטי של הקשיים בפירוש רש"י. הרבה מעבר לזה, השיעור היה מערכת של פיתוח והעמקת יסודות האמונה בלב התלמידות והגברת ההכרה המוחשית בבורא עולם. לא היה משנה מה הנושא הנלמד, אם זה חומש או תהלים, המטרה היתה לעורר בבנות את עולם הערכים היהודי, לפתח בהן את הקרבה והאמונה בבורא העולם ובצדקת מעשיו, אשר שנות השואה איימו עליהן קשות. ומעל הכל, לדבר לכל אחת באופן אישי, לגעת בנקודות האישיות של כל בת הדורשות תיקון, מתוך האקטואליזציה של החומש ופירוש רש"י. מעולם לא דחקה בתלמידותיה, ואת קצב הלימודים הכתיבו הבנות עצמן. כך עברו מלימוד המקרא, לפירוש רש"י, ואחר כך לפירושים אחרים: מלבי"ם, כלי יקר ועוד.

היה בה מין מיזוג נדיר של אישה מאד מעמיקה, מאד רצינית, ועם זאת מאד רכה, עם חיוך טוב, המקרין הרבה מאד אהבה. שיעוריה פרנסו את המוח ואת הלב כאחת, והיו כל כך מתאימים לבנות שסבלו מחסך מחשבתי ורגשי. האצילות שלה חייבה את כל הבנות.

בלִידִינְגֶה הצליחה הרבנית להפוך 'אודים עשנים' לבנות מלאות חיים, מאושרות, מוכשרות להקים בתים לתפארת, ולחנך ילדים ללא צלקות שנותרו מהשואה. במילים אחרות: הרבנית והצוות הנפלא שהיה בלִידִינְגֶה קבלו בנות שהיו שבר כלי והפכו אותן לבני אדם שלמים. אחת הנשים שהיתה בלִידִינְגֶה, ספרה כי חברתה, פסיכולוגית שטיפלה בניצולי שואה

והיתה בעלת נסיון בשטח זה, השתוממה לראות את בריאותה הנפשית ואמרה לה: "עליך לא מכירים כלל שהיית בשואה!"

בקבלת הבנות לִילִידִינְגָה שררה פתיחות גדולה. נתקבלו בנות שהרקע שלהן לא היה חרדי, ללא שהעמידו להן תנאים מראש, וללא שכפו עליהן דבר, ובכל זאת הצליחו ליצור מסגרת כה נפלאה של חינוך, שכל הבוגרות הפכו בעלות הכרה דתית עמוקה ושומרות מצוות בקפידה. ללידינגה אף הגיעו שתי בנות ששהו אצל משפחת כמרים בדרום שבדיה; בנות שהיו באומנה אצל משפחות יהודיות שלא שמרו שבת; חולות שהבריאו ועזבו בתי חולים שלא סיפקו שם אוכל כשר. וכולן נקלטו לתוך המסגרת הזו. וראו מה יצא מהן, תפארת שבתפארת.

ספרה אחת התלמידות-הבוגרות:

"היתה בי שאיפה עזה שילדי יקלטו ויקבלו משהו מהרבנית. בכל פעם שבאה לבקר אותי, נועצתי בה כיצד לחנך את ילדי ואיך להגיב על ארועים מיוחדים? והיא תמיד יעצה והדריכה. פעם שחתי לה שגיליתי אצל ילדי תכונה לא כל כך טובה והזדעזעתי מכך. והיא השיבה בפשטות:

'ומה חשבת שיוולדו לך מלאכים?'

"לימים, כשגדלו ילדי והגיעו לפירקם, התקיימו האירוסין של אחד מהם ביישוב מחוץ לירושלים. כשאך עזבנו את העיר בדרכנו לשמחה, הבחנתי בצידו השמאלי של הכביש בהר המנוחות על מצבותיו, שם הרבנית נחה כבוד. בלבי כאילו דברתי עמה וחילקתי עמה את השמחה שלי. היתה לי תחושה שהיא נוכחת בכל שמחותי, אף שהיא כבר איננה בין החיים. ההרגשה שלי כלפיה דומה להרגשתי כלפי אמי".

והיתה מי שתארה את שיעוריה:

"הרבנית לא הרצתה, היא תמיד הדריכה והוליכה אותנו בדבריה עד שניסחנו לבד את השאלה שהציגה. פניה היו מעלים סומק מהתרגשות בשעת השיעור, אותו מסרה בכל הלב ובהתלהבות רבה. רש"י דיבר אלינו, באמצעותה, בצורה חיה ומעניינת. בלומדנו רש"י לא דנו ב'מה הקושי', אלא בשאלה 'מה רש"י רוצה מאתנו'? לא למדנו לשם הספק או לשם כמות, או

בשביל בחינה, אלא כדי להבין, לזכור ולעשות. כשפתחנו ספר קודש התלוותה לכך הרגשה של בדחילו ורחימו".

ותלמידה אחרת העלתה מהזכרון:

"כשהרבנית רצתה לצטט מספר תהילים, ולא זכרה בדיוק - עזרתי לה, כי ספר תהלים היה חקוק בזכרוני עוד מהימים שלפני המלחמה בהם למדתי תהילים עם אחי ב'חדר'. לצערי לא הבנתי את המילים והפסוקים, אך לרבנית זה היה איכפת, ולכן היא קבעה איתי שעור פרטי בכל יום מ- 7:50 עד 8:00, לפני ארוחת הבוקר. השעור התקיים בפינה שקטה ליד החדר שלה, והיא לימדה אותי להבין את המילים והרעיונות הנפלאים מספר תהלים כדי שאבין מה שאני מצטטת".

"בערב יום כיפור" - נזכרת אחת התלמידות - "בין סעודת הצהרים לסעודה מפסקת היא מסרה שעור בחדר שבקומה העליונה והנושא היה 'עבודת יום הכיפורים'. בדבריה היא הצליחה להביא אותנו לידי התעלות גדולה ביותר".

אחת התופעות הראויות לציון הייתה הקשר החינוכי ההדוק בין הרבנית לבין הרב וולבה. היא הייתה אמנם מנהלת המקום, אם הבנות, אשר הקריבה למענן כל דבר אפשרי, אך מעולם לא עשתה צעד מבלי ליטול את ברכתו ועצתו. היה זה הרב שלמה וולבה שפנה לרבנית והציע לה לעזוב את ביתה בסטוקהולם ולעבור לְלִידִינְגֶה, בהשאירה את ילדיה, חמשה בנים ובת בידי פליטת שואה, תלמידה של הגברת שרה שנירר, והלכה להקים בית ולהיות אמא למאות בנות. פעם בשבוע היינו נוסעות לסטוקהולם, ובאותו יום היא ביקרה לשעה קלה את ילדיה, לשמוע מה בפיהם, ליעצם, להדריכם ולחוננם ברגשי האימהות כפי מה שלבה הטהור והנבון הורה לה בעזרת החונן דעת.

אצל הרבנית, לא היה קיים שום קניין פרטי, הכל היה מוקדש להצלת נשמותיהן של בנות לִידִינְגֶה.

ואיך עושים זאת? - בכך שמשמשים דוגמה חיה, בבחינת נאה דורשת ונאה מקיימת. אם כל בנות לידנגה הולכות היום בדרך התורה והמצוות הרי זה רק מפני שהיא הראתה לנו כיצד עושים זאת.

היתה מי שאמרה כי: "על אף שהיו בלִידִינְגֶה עשרות רבות של בנות, כל אחת קיבלה מהרבנית את הטיפול האינדיבידואלי הטוב ביותר. לדוגמה, הייתה ש', מהראשונות שהגיעו מרבנסברוק למחנה דוברסדורף בשבדיה, ואחר כך ללִידִינְגֶה בעקבות הרב וולבה. היא היתה תלמידה מיוחדת אשר ידעה על פה ספרי ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל. היא קבלה תשומת לב מיוחדת, וברבות הימים הגיעה למעלה גבוהה מאד. כאשר הרבנית קבעה אתה שעור מיוחד, היא נהגה לומר: 'אני הולכת ללמוד אצל ש', ולא עם ש'. או לדוגמא, תלמידה אחרת, ה' שהיתה מצטיינת במעלתה הרוחנית, וזכורני שבימים ההם הטרידה אותה המחשבה איך להודות לה' על כי שרדה מהגהינום? כך גמלה בלבה ההחלטה לצום בימי שני וחמישי. הכל היה טוב ויפה, עד שבוקר אחד נכנסה הרבנית לכיתה ו'תפסה' את הנערה כשהיא משננת את השיעור, בשעה שכולן אוכלות בחדר האוכל. הרבנית החלה בחקירה 'לוחצת', האם אכלה, ומדוע אינה אוכלת, עד שה' נאלצה לגלות את החלטתה ואת הצום שקבלה על עצמה. לא עבר זמן ובלִידִינְגֶה נתאספו הרב וולבה, הרב יעקובזון ועוד רב והתירו את נדרה של ה'. הרבנית חששה, ובצדק, שמא יזיק הצום לנערה מבחינה גופנית ועל כן פעלה כפי שפעלה. עד כדי כך עמדה על המשמר".

סיפרה פלה:

"הרבנית מעולם לא דרשה מאתנו דרישה שהיא לא דרשה מעצמה ולא קיימה אותה אישית. סוד הצלחתה בחינוך טמון בכך שהוותה דוגמה לנו. כשהתארחנו אצלה והגיעה השעה להכין את ארוחת הערב לבעלה, הרב, היא הזמינה אותנו למטבח ושם החלה לחתוך, לפרוס ולהכין. פעם כשבאה לבקרני בביתי, לאחר נשואי, אמרה שבשעה 12:00 היא חייבת להיות בבית, כי בעלה הרב, צריך לבוא. כשהראה השעון את השעה 11:40 היא קמה על מנת לחזור הביתה. מעל לכל, היא הצליחה ליצור קשר הדוק ואחווה בלתי רגילה בין הבנות. היא נטעה בנו הרגשה של ערבות ועזרה הדדית שכמותן אין רואים. הקשר הקיים עד היום בין בוגרות לִידִינְגֶה אינו מצוי אפילו בקרב בני משפחה. יש בנות שהקימו בתים חסידיים, אחרות נישאו

לבעלים ליטאיים, כל אחת גרה במקום אחר, ובכל זאת, היום, כמעט יובל שנים אחרי שעזבנו את לִידִינְגֶה, הבנות שומרות על קשר, מתכנסות מפעם לפעם, ונפגשות ביניהן. כשיש צורך להושיט עזרה למישהי מאיתנו הכל דואגות, לוקחות חלק, מתקשרות ועוזרות, כי בכולן יצוק החינוך של הרבנית".

בדרך כלל, לא היו הרב והרבנית מעירים לבנות על התנהגות בלתי הולמת, לא השתמשו במושגים של "מותר ואסור", במקום זאת היתה דוגמא אישית, לימוד והשפעה על דרך החיוב. הרבנית היתה פדגוגית מעולה ובדרכה שלה העבירה את המסר.

מדי פעם היו מגיעים לִידִינְגֶה אורחים מרצים. לפעמים היתה הרבנית מחזקת את דברי המרצה ולפעמים לא אמרה דבר.

ערב אחד, הגיע לִידִינְגֶה מרצה שדיבר בהתרגשות רבה על ארץ ישראל, ובין השאר לימד את הבנות שיר אשר בין שורותיו היו המלים: "כבר אלפיים שנה עברו מאז נדודינו וכבר סבלנו די..."

היה זה אחד המקרים הבודדים שהרבנית הגיבה עליהם. היא קמה, ובזהירות רבה בררה את מלותיה, כשסימני סומק מכסים את צווארה, כמו תמיד בעת התרגשות.

"קשה לי מאד לבוא אליכן בנותי, אתן, שסבלתן נוראות, ולאמר לכן שאסור לשים גבול ולתת עצות לקב"ה ולומר שכבר סבלנו די..." - קולה נחנק. ניכר בה שקשה לה לומר את דבריה, "איך יכולה אני, שגורלי לא היה כגורלכן, לומר לכן שלא סבלתן די?!" קולה רעד בשנית. "אבל יחד עם זאת ולמרות הכל, אין אנחנו יכולים לומר 'כבר סבלנו די', לא לנו החשבונות, לא לנו ההבנה. לנו רק האמונה והבטחון". הבנות ישבו דמומות, מקשיבות, מבינות ומסכימות. הן כבר הספיקו לספוג הרבה מאישיותה המיוחדת וירדו לסוף דעתה. מטען זה שקיבלו במנה מרוכזת במשך שלוש שנות קיום "מוסד לִידִינְגֶה" מלווה אותן כל ימי חייהן.

'האבא' של "המלאכים"

לעומת הרבנית, שהיתה אישה נעלה מאד, אך יחד עם זאת גם ארצית מאד, היה הרב יעקובזון, בעלה, דמות שונה לגמרי. הוא היה כולו רגש והתלהבות. הוא עשה כל שביכולתו כדי לשמח את הבנות ולהחזיר להן את שמחת החיים. לא היה עבורו דבר קשה מדי כדי להעלות חיוך על פניהן. אם באמצעות איזו בדיחה או אימרה, סיפור מצחיק או חריזת חרוזים משעשעים. ועוד, אף שהיה עסוק וטרוד עד מאד במשימה הכבדה של גיוס כספים לאחזקת לִידִינְגֶה, כלכלת הבנות והצוות, וההוצאות השוטפות, הוא לא חסך מעצמו את הדאגה האישית למצב רוחן של הבנות, הוא תמיד מצא זמן ומקום לאמר להן מלה טובה לעודד אותן ולתת להן את ההרגשה של חשיבות ומכובדות, הרגשה שכה חסרה להן, בשנות ההשפלה במחנות. כשהיה שב ממסעותיו המרובים מחוץ לארץ, נסיעות שבאותם ימים היו כרוכים במסירות נפש גדולה, שכן דרכי הים והאוויר וגם היבשה לא היו תמיד בטוחות וקלות, חיוכו ושמחת לבו היו נכונים לכל אחת מ"המלאכים שלי", כפי שהיה רגיל לכנות את הבנות.

קשה שלא להשוות בין שתי דמויות מרכזיות אלה בחיי "משפחת לידינגה", הרב והרבנית, דווקא משום שהיו בהם יסודות אופי שונים. הרב היה סוחף את כולם בדרשות לילות שבת שלו, שנאמרו בהתעוררות ובעמקות, תוך הסברת דברי חז"ל והשקפתם, אשר הוסיפו אווירת שבת וחן מיוחד לסעודות. כל דרשה של הרב החלה במילים: "מיינע ליבע קינדער"! (ילדי האהובים). שיעורי הדינים שלו, הכניסו את הילדות, שעדיין נבוכות היו ממה שעבר עליהן, אל עולם התורה הלכה למעשה, ולימדם איך לחיות את חייהן החדשים.

כה רשמה אחת מבנות לִידִינְגֶה:

"למה זה, בכל פעם, שהסתכל בנו הרב היו עיניו מתמלאות דמעות, על אף חיוכו הנלבב המשתפך על פניו באותה שעה, כשמפיו זורמים דברי בדיחה רעננים, עסיסיים.

"האם היו אלה דמעות של צער, עלינו, הגלמודות והחלשות, אודים מוצלים מאש. מוצלים, אך חרוכים בפנים ובחוץ; או שמא דמעות של פחד ואי ודאות כלפי עתידן של יתומות צעירות, האם תחזקנה מעמד עד שתושפענה מטל התחיה של התורה הקדושה שעומדים ללמדן, התחיינה עצמות יבשות אלה?; או, אולי, היו אלה דמעות אבל על ששה מיליון אחים ואחיות יקרים, שנהרגו על קידוש ה', ביניהם צדיקים וקדושים, זקנים וצעירים, נשים, ילדים רכים ועוללים?

"הבכי לא היה חד פעמי, כמי שבוכה ואחר כך מרגיש הקלה ונרגע; הוא חזר ונשנה כל אימת שראה אותנו, לבו הרחום מאן להתנחם. בכל אחת מאתנו ראה שריד יחיד ממשפחה, מעיירה או מכפר בפולין, בהונגריה, בצ'כוסלובקיה, ברומניה ובליטא...

"השתדל למצוא את הצד החיובי בכל אחת מהבנות ולפרסמו. חיפש יחוס משפחתי, וכשמצא, גדלה שמחתו עד בלי סוף, שכן על ידי זה יעורר הרגשת חשיבות אצל הבת ובזה תינצל מדיכאונה העמוק. ומשלא מצא... המציא, שהרי כל ישראל מיוחסים הם. לאחת - כשרונות מיוחדים, אחרת מצטיינת במידות טובות, לזו - זיכרון, ולזו יראת שמים טהורה, וכולן - ילדות יקרות, אמהות בעתיד של כלל ישראל.

"כשהיה מגזים בשבחים, אשר לבו החם המציאם, עשה מדרכו זו "שיטת חינוך", שחניכה מגיעה לאותה דרגה גבוהה כפי מידת ההערכה שמגלים כלפיה. ומה גדל אושרו כשעלה בידיו לעודד מישהי ולשמחה, וכמה ניסה לבטל הרגשת רצינות ודאגה מפני מבחן קשה, שהיה על הבנות לעבור.

הוא כיתת את רגליו ממחנה למחנה כדי לאסוף בנות פליטות שואה לִלְידִינְגֶה, איזה כח פלאים עמד לאיש הזה לנוע ולנוד לאורכה ולרוחבה של שבדיה, המשתרעת על פני מאות ואלפי קילומטרים, כדי להציל את להבת היהדות בלבה של עוד נערה יהודיה? מי העניק לו כוחות נעורים כדי לעמוד בטלטולי הדרך,

בנסיעות מסוכנות, בהעדר מזון כשר בדרכים, ובמסירות נפש אינסופית.

"לעולם לא אוכל לשכוח" – מוסיפה בת אחרת – "את פגישתי הראשונה עם הרב בסטוקהולם. באתי, עם חברה, מבית החולים כדי להתארח אצל משפחה יהודית בחג. כשנכנסנו לבית ראיתי לפני אשה בכסוי ראש, ויהודי מזוקן, גבוה, יושב ולומד, ומאחוריו ארון גדול עם ספרי קודש. מפי נמלטה הקריאה: "אוי, אַ סְפוֹרִים שַׁאפֶּע, אַזוֹי וִי אִין דִי אַלְטֶע הֵיִים!" (אוי, ארון ספרים, כמו בבית הישן). דמותו של הרב – לאחר זמן כה רב שלא ראיתי דמות של יהודי מזוקן – על רקע ארון הספרים שלו, החזירה אותי הביתה".

"בית משפחת הרב והרבנית בסטוקהולם באותן שנים שאחרי המלחמה היה אי של קדושה והתעלות בים של התבוללות, התנכרות ושממה יהודית. הבית הפרטי פינה את מקומו לבית של הכלל, הוא הפך ל'מסעדה' כשרה לכל יהודי הנמצא בעיר ומבקש לסעוד את לבו".

ובמבט לאחור מודות הבוגרות כי שתי הדמויות הללו, הרב והרבנית, היו דרושות בִּלְדִינְגֶה כדי להטביע את חותמן הבלתי נשכח על הבנות ועל חינוכן.

"וקראת לשבת ענג"

ב'אולם הירוק' (על שם קירותיו הצבועים ירוק) התאספו בנות לִידִינְגֶה וכל הצוות בבגדי שבת נקיים ומגוהצים, פניהן טובות ומחויכות, מוכנות לקבל את פני שבת המלכה. עד מהרה נשמעת באולם שירת "לכה דודי" מפיהן של הבנות. היו אלו רגעים יפים ומרוממים את הנפש, בהן ישבו כולן ושרו, מאוחדות ומאושרות.

רגעים מרגשים אלו עולים בזכרונה של חוה, כאשר היא נזכרת בשבת הראשונה שלה בלִידִינְגֶה.

היא הגיעה ללִידִינְגֶה בערב פסח תש"ו (1946). לאחר ששרדה ממחנות אושביץ וברגן-בלזן, היא הובאה לשבדיה ואושפזה בבית חולים במצב בריאותי חמור. מאוחר יותר הועברה לבית חולים על יד סטוקהולם. היא זוכרת היטב את חוסר האמון וחוסר הבטחון שחשו הפליטות כלפי המציאות החדשה בבית החולים, מציאות שהיתה טובה מכדי להאמין בה. הן המשיכו להחביא פרוסות לחם מתחת לכרים, כפי שהיו רגילות לעשות במחנות הנאצים, והאחיות, שהתופעה הזו היתה זרה להן, רגזו על כך. הן לא הבינו את הסברי הבנות שאמרו שהן חייבות לשמור על הלחם שמא לא תגיע עוד ארוחה.

אל בית החולים הגיע 'הדוד' גרוס, יהודי ממוצא הונגרי, בעל לב חם מאד ועטור זקן קטן, שנסע מבית חולים אחד למשנהו, וקשר קשר עם יהודים הונגרים. בכל מקום אליו הגיע בנסיעותיו, בפוגשו בנות פליטות, הוא סיפר להן על בית הספר בלִידִינְגֶה המתנהל ברוח היהדות החרדית. חוה, הנרגשת מעצם הופעתו, לאחר שזמן רב חדלה להאמין שעוד תזכה לראות דמות יהודית, שמחה מאד לשמוע את הבשורה של 'הדוד' גרוס ובעקבות זאת היא הצטרפה ל'משפחת לִידִינְגֶה'. כמוה הגיעו עוד בנות שגיבשו יחד את ה"קבוצה ההונגרית".

בזמן הביקור הראשון היא חוותה, כאמור, את חווית השבת בלִידִינְגֶה.

לאחר קבלת השבת ב"אולם הירוק", עברו הבנות והצוות לחדר האוכל. בפעם הראשונה מאז השיחרור, ראתה נרות שבת דולקים ומפיצים את אור השבת, שולחנות ערוכים עטויי מפות לבנות וכלי חרסינה מבהיקים ביופיים. היא עדיין זוכרת את ההרגשה המופלאה שאפפה אותה כאשר חשה את ידיה נשלבות בידי הבנות האחרות. בהביטה סביבה ראתה את כל הבנות עומדות מאחורי השולחנות הערוכים בצורת חי"ת, ידיהן שלובות והן שרות "שלום עליכם", תוך כדי ריקוד סביב השולחנות.

איזו התרוממות רוח! איזו הרגשה עילאית! הנפש יצאה במחול והיא זו המזמרת שיר למלאכים! חוה דימתה בעיני רוחה שהנה היא חשה את המלאכים פורשים כנפיהם מעל הבנות ומאצילים עליהן מרוחם.

את השבת הזו לא תשכח חוה לעולם. את הגעגועים לאותה הרגשה ואת האושר והחום שחשה כששמעה את הרב יעקובזון מתבל את דרשתו בפרשת השבוע במלות חיבה ועידוד לבנות היא לא יכולה למחוק מזכרונה.

ביקור חולים

הביקור בבתי החולים הונהג כחוק בל יעבור בקרב בנות לִידִינְגֶה, על אף המרחק הגדול שבין הערים אוֹטֶרֶן ואָרְלֶה – בהן שכנו בתי חולים – שהיו רחוקות מלִידִינְגֶה כדי נסיעה של שעות רבות. בית חולים אחד, שהיה ליד סטוקהולם, היה קרוב יחסית.

רבות מחברותיהן של הבנות שכבו בבתי החולים, סובלות ממחלות שהיו נפוצות אחר השואה האיומה, כמו שחפת הריאות, תשישות גופנית ונפשית. לקח זמן לגוף לחזור לתפקודו הנורמלי, ורבות מהן סבלו מפגיעה במערכת העצבים. הן זכו לטיפול מצויין של הרופאים השבדיים ולמסירותן הרבה של האחיות, אך כל זאת לא תמיד עזר לחולות, ואחדות מהן השיבו נפשן הטהורה לאביהן שבשמים על מיטת בית החולים. נערות ובחורות אלו ששכבו בבתי החולים היו צמאות למלים של עידוד ונחמה, מלים חמות שיפיחו בהן זיק של תקווה לחיים חדשים. את אלה העניקו בשפע בנות לִידִינְגֶה (בביקוריהן בבתי החולים), באמצעים שונים: בשיחה, בשירה, במשחקים, בבדיחות וכדומה. הכל כדי להעלות חיוך על שפתי החולות ולתת טעם לחייהן.

פעולה זו נעשתה כולה ביוזמתן ובאירגונן של בנות לִידִינְגֶה ובגיבוי מלא של ההנהלה. הבנות חשו צורך נפשי עמוק לעזור לחברותיהן, מי כמותן ידעו מה עובר על החולות ומה הן חשות, ומי כמותן יכול היה לתת מזור, ולו במעט, לפצעי נפשן.

הבנות אירגנו תורנות של ביקורים בבתי החולים. הן יצאו ליום או יומיים של נסיעה, עם סלים עמוסים כל טוב, בדרך כלל, בשעות הלילה כדי לנצל עד תומו את יום המחרת.

מדי שבועיים, קיבלו הבנות דמי כיס – חמש קרונות שבדיים. מסכום זה הפרישה כל אחת מעשר, ובכסף שהצטבר קנו

מצרכים לאפיה: קמח, סוכר, קקאו, ביצים ועוד. בלילות, לאחר שהטבחיות סיימו את עבודתן במטבח, היו הבנות חוגרות סינרים ונרתמות לעבודת האפיה בכל הלב. הן השתדלו לגוון את המתכונים עד כמה שיכלו, כדי לשמח את לבן של החולות. בנוסף לדברי המאפה היו מוסיפות מה שהיה ברשותן, לעתים היו אלה תפוזים או תמרים ולעתים ממתק.

בבתי החולים קיבלו את פניהן בסבר פנים יפות ובהערכה רבה הרופאים והאחיות. כולם הכירו את בנות לִידִינְגֶה וחשו בהשפעתן הברוכה על החולות, בתרומתן לעידוד החולות וכתוצאה מכך - להחלמתן.

רבקה, שרק'ה וחייקה התפזרו, מיד עם הגעתן לבית החולים, בין החדרים והחלו לחלק את המטעמים שהביאו עמן, את העוגות והעוגיות שנאפו בלילה הקודם, בתוספת מיני מתיקה אחרים. בין החולות היו כאלה שהיו עדיין בבידוד ואסור היה לגשת אליהן. מצבן הבריאותי היה חמור ביותר ועדיין נשקפה סכנה לחייהן.

המורה חיה, שהיתה דמות דומיננטית מליאת מרץ ויוזמה, הצטרפה מדי פעם אל הבנות בנסיעתן לבית החולים. באותם ביקורים היו הבנות מרכזות את החולות באולם האירועים של בית החולים. חלק מהן, אלו שהיו מסוגלות, ישבו על כסאות, ואילו החולות מהבידוד, צפו והאזינו ממרחק בעודן שוכבות במיטותיהן. האווירה היתה עליזה ושמחה. המורה חיה סיפרה סיפור, שרה להן שירים משירי לִידִינְגֶה ושירים אחרים המוכרים להן מעברן. החולות הצטרפו לשירה. על הכסאות ישבו, לאה ממחנה רבנסברוק, אסתר מאושביץ, ברכה ממחנה ברגן בלזן ובנות נוספות ממחנות שונים, שעצם הימצאותן כאן היווה נס כשלעצמו. הן לא שכחו אמנם את זוועות המוות והאימה במחנות, אך התעודדו מאד מהעובדה שהנה עומדות לפניהן בנות שחוו כמותן את הזוועות ואף על פי כן הרי הן מאושרות היום. זיק של תקווה ניצת גם בהן.

"ועכשיו, כולן ביחד" - הנחתה המורה חיה את השירה - "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד".

בקולות חלושים הצטרפו החולות לשירתה ובעיניהן שמחה ותודה. וכך, שיר רדף שיר. שרק'ה, רבקה וברכה תרמו משלהן לאווירה והעלו על פני כולן חיוכים מאוזן לאוזן.

פתאום נשמעה קריאה עזה:

"גברת חיה! גברת חיה! זו אני דינה מלמד, ממחנה שטוטהוף, את זוכרת אותי?"

המורה חיה נאלמה דום, כמו לא האמינה למשמע אוזניה. היא הסבה ראשה לעבר הקול וראתה לפניה את דינוש, דינוש משטוטהוף. איך אפשר לשכוח? עכשיו דינוש נמצאת כאן, בין החולות המבודדות, ואפילו לגשת אליה ולחבקה אי אפשר.

"ודאי שאני זוכרת אותך" – התאוששה המורה חיה מההלם הראשוני, "את כאן? איזו הפתעה טובה!" השאלות היו רבות, אך את מקום המלים תפסו הדמעות... והזכרונות...

מחנה שטוטהוף היה עשוי צריפים, צריפים. בתוכם שכבו חולות מסוכנות במחלת טיפוס הריאה, שדינן נגזר למוות, אך עדיין לא 'התפנו' תאי גזים בעבורן. בינתיים מצאו רבות את מותן בצריפים, מרעב ומחוסר טיפול מינימלי. בתוך הצריפים היו דרגשים בני שלוש קומות ועליהן הצטופפו החולות.

לילה אחד, שמעה המורה חיה, שהיתה בין החולות, בכי מהדרגש שמתחתיה. היא הכירה את גברת מלמד ובתה בת השתים עשרה. שתיהן היו חולות מאד, אך, בגלל התנאים, היאוש וחוסר הכוח, כמעט שלא דיברו ביניהן. כולן ידעו מדוע הן נמצאות כאן וחיכו ללא תקווה...

'מדוע היא בוכה? מה קרה? מה יום מיומיים'? תהתה חיה.

משראתה שהבכי לא נפסק, החליטה בכל זאת לשאול:

"גברת מלמד, מה קרה?" – שאלה בעדינות.

"זו אני דינוש".

"דינוש? מדוע את בוכה?"

"אמא, אמא נפטרה" – התייפחה דינוש, הפעם ביתר עוז.

"הוי, ברוך דיין האמת" – אמרה המורה חיה מיד, משפט שחזר על עצמו כאן, במחנות, ללא הרף. בסתר לבה, אפילו קינאה מעט בגברת מלמד, הנה היא הגיעה אל המנוחה והנחלה.

"מה יהא עליי? אין לי איש בעולם! גם אני רוצה למות..." נשמעה אנקתה של דינוש.

"חס וחלילה דינוש, בואי, בואי אלי, עלי לדרגשי". המורה חיה עזרה לדינוש לעלות לדרגשה הצר.

"מהיום, אחותי את. אתי תלכי לכל מקום, ואדאג לך ככל יכולתי, אל תדאגי, ה' יעזור לנו, עוד תראי..."

בכיה של דינוש נרגע אט אט. היא נצמדה אל המורה חיה בחוזקה, בעודה ממלמלת לעצמה "אמא, אמא" נרדמה.

***

היה זה בחודש כסלו. ההכנות לקראת חג החנוכה הראשון לאחר המלחמה בלִידִינְגֶה, היו בעיצומן. בהדרכתה של המורה חיה, הכינו הבנות הצגה לקראת החג, ואף מקהלה התארגנה. ההתרגשות היתה רבה. יחד עם זאת לא שכחו את חברותיהן בבית החולים ודאגו לבקר אותן כהרגלן.

תורה של אתיק'ה הגיע לנסוע לבית החולים באוטרן. בלילה שלפני הנסיעה עמדו היא וחברותיה במטבח ואפו עוגות טעימות עבור החולות. ככל בנות לִידִינְגֶה, הכירה גם אתיק'ה כל נערה ונערה בבית החולים והיתה קשורה אליהן בקשר עמוק. כמו אחיות היו לה. גם מכתבים היתה לוקחת עמה בכל נסיעה, לכל בת מכתב.

יותר מכל נקשרה אתיק'ה לשרק'ה, בת השמונה עשרה - אותה הכירה במחנה הריכוז בו שהו וסבלו ביחד במשך שנה שלמה - אשר הצילה את חייה.

אתיק'ה הושמה ב"צריף הנערות" באושביץ. צריף זה יועד לבנות מגיל שתים עשרה עד גיל שש עשרה. לעתים, הצליחו להתגנב לשם גם בנות צעירות יותר שהיו נראות מבוגרות מכפי גילן. אתיק'ה היתה בת שלוש עשרה ולרוע מזלה היתה קטנה ורזה. עקב כך זכתה ל'טירטורים' רבים מצד הקאפו, אבל היא הוכיחה את יעילותה ולכן השאירוה. בנפשה היתה מבוגרת הרבה מכפי מספר שנותיה.

בהגיעה עם ה'טרנספורט' (משלוח) לאושביץ, לא תארה לעצמה מה המקום טומן בחובו. הכל התנהל במהירות מסחררת.

לפני שהספיקה להביט ימינה או שמאלה, כבר מצאה עצמה בשורה בת חמש נפשות העומדות לרוחב הרחבה, כולן צועדות לעבר נקודה מסויימת נעלמת. אחותה הקטנה היתה לצידה. בדרך הספיקה לראות ראשי נשים קרחות שהציצו מצריף אחד. הן צעקו: "יש לחם? תביאו לנו. בין כה וכה יקחו לכן עוד מעט הכל". אתיק'ה הביטה בהן ברחמנות. 'מסכנות, הן ודאי חולות נפש', חשבה לעצמה, 'לכן שמו אותן בצריף ואולי לכן גם גילחו את שיער ראשן. היתכן שחסר לחם? לא יתכן! והוכחה לכך אותה אשה שמנה עם האלה בידה, שהכתה בהן ללא הרף. כפי הנראה קשה לה להשתלט עליהן, אולי הן אלימות, מופרעות...'

אך, לא עבר זמן רב ואתיק'ה למדה היכן היא נמצאת, והבינה את הדברים לאשורם. מיד עם הגעתן נצטוו לפשוט את בגדיהן וקיבלו בגדים אחרים. לנשים בעלות גוף קטן נתנו בגדים גדולים, ואילו לגדולות שבהן נתנו בגדים קטנים מכפי מידתן. חיש מהר גם נגזז שער ראשן, המראה היה מזעזע ומשפיל. אתיק'ה הביטה בחברותיה לשורה ולרגע נדמה היה לה שאלה הן אותן הנשים שראתה קודם בצריף.

למחרת השכם בבוקר, העירו את כולן והעמידו אותן במגרש מסדרים בקור עז כשידיהן מורמות, כך המשיכו לעמוד במשך שעות, גם מאוחר יותר כשהשמש החלה קופחת על הראשים והחום היה כבד, כשידיהן מורמות. היא לא תשכח את הצלפות האֶלָה על ראשיהן של אלו ש'התעצלו' וידיהן לא עמדו במשימה. אחר כך התחילה עבודת הפרך, תוך רעב מתמיד. סיפקו להן מנות לחם עבש ודל. היא לא תשכח את הצמאון המתמיד למים...

כאלף נערות היו בצריף. בלילות הן שכבו על דרגשים קשים ללא מזרונים, בצורה צפופה כל כך שהיו חייבות לשכב, כולן באותו כיוון, בלי יכולת לזוז. עם נתינת אות מוסכם, עברו בבת אחת לשכב על צידן השני, לאחר שהצד הקודם כבר כאב.

באירוניה, חשבה, שבעצם שם למדה לבשל ולאפות. תוך רעב איום היו משחזרות בדמיון ובסיפור מיני תבשילים וסוגי מאפה שאמא בישלה בבית...

יום אחד עברה במחנה מפה לאוזן השמועה שמנגלה המרצח האיום, עומד להגיע. הוכרז עוצר, שפירושו סלקציה. פחד אחז את הנערות. אפילו הן, הקטנות, שמעו שמועות איומות בדבר ניסויים מסמרי שיער שהוא עורך בנשים היהודיות מהמחנות. הן לא ידעו מה לעשות. אתיק'ה חששה שבגלל הרזון שלה מנגלה יבחר בה לניסויים. היא לקחה מיד את אחותה ורצה עמה לעבר השירותים המרכזיים, שם פגשה עוד נשים שהתחבאו. בלב הולם חיכו לאות שניתן עם סיום הסלקציה. כשחזרה לצריף ראתה אתיק'ה שמתוך אלף הנערות שהיו עמה נותרו רק שלוש מאות. אך, הזעזוע מחד והשמחה על הצלתן מאידך, לא ארכו. כרוז שעבר במחנה הודיע על עוצר חוזר. הגרמנים לקחו בחשבון שתהיינה כאלה שתסתתרנה ואחר כך תצאנה ממחבואן.

אתיק'ה היתה במבוכה רבה, ומתוך בלבול ורצון עז להינצל החלה רצה לעבר קצה המחנה. כשהרימה את עיניה ראתה, חייל אס. אס. מכוון לעברה את הרובה... היא עצרה את מנוסתה והחלה סבה על עקביה כלעומת שבאה, בצעדים איטיים, ובליבה תפילה: 'השם הכל-יכול, אני הכבשה שלך ואתה הרועה, אתה המחליט מה יקרה'.

למרבה הפלא לא ירה החייל לעברה. מרחוק ראתה שלצריף הנערות לא תוכל לחזור, כי נערכה שם בדיקה חוזרת...

ואז - באה לעזרתה שרק'ה, מצריף הנשים.

"פס... פס... בואי, בואי הנה, מהר" - לחשה לה.

חיש מהר הסתירו אותה שרק'ה וחברותיה מתחת לדרגש התחתון וישבו עליו כשרגליהן מסתירות אותה.

כשנכנסו קציני האס. אס. ושאלו אם ברחה לכאן ילדה, מיהרה שרק'ה לענות בשלילה. היא עשתה זאת בבטחון כה רב שהם שוכנעו באמיתות דבריה. חייה של אתיק'ה נצלו. מאוחר יותר חזרה אתיק'ה לצריף הנערות ואלה קיבלו אותה בשמחה. כולן ידעו ממה ניצלה.

אתיק'ה הודתה לבורא עולם. היא ידעה כי 'הרועה' שמר על 'הכבשה' שלו.

את אחותה לא ראתה עוד אתיק'ה מאז. רוחה נפלה בקרבה, ורק הידיעה שמושיעתה, שרק'ה, עדיין בין החיים עודדה מעט

את רוחה. בזמן הספירות היתה אתיק׳ה בודקת אם שרק׳ה עדיין עומדת עם כולן, ושרק׳ה היתה מאותתת לה שהכל בסדר ושתחזיק מעמד. כך היה עד שנפרדו דרכיהן. כל אחת מהן נלקחה למקום אחר ואתיק׳ה לא ידעה מה עלה בגורלה של שרק׳ה.

עתה, היתה שרק׳ה מוטלת חולה בבית החולים. היא שכבה במיטה רחבה על מצעים צחורים ופניה חיוורות, סובלת משחפת הריאה ומצבה קשה. אותה ביקרה אתיק׳ה ראשונה, ומדי יום בתפילתה ביקשה רחמים בעבורה לרפואה שלמה, עם כל חולי עם ישראל.

שערה השחור של שרק׳ה הספיק לצמוח מעט מאז התגלחת האחרונה במחנה, וניכר היה שעדיין לא עיצב את צורתו. עיניה הגדולות היו פקוחות לרווחה, כמו רצו לגמוע את המראה ככל האפשר, אך מבטן היה אטום. ידיה מוטלות היו ללא כח לצדי גופה כלא שייכות אליה. צינור האינפוזיה היה צמוד לכתפה. סמוך למיטתה עמד הכן מתקן חמצן.

על בהונות רגליהן נכנסו האחיות, מחרישות ודואגות ובדקו את מצבה. שרק׳ה היתה שרויה באדישות מוחלטת ובניתוק מהסובב אותה. איש לא ידע מה עובר עליה וכל המאמצים לדובב אותה עלו בתוהו.

אתיק׳ה נקשה על דלת חדרה. שרק׳ה אף לא הפנתה מבט לעברה. אך כשקרבה אתיק׳ה אל מיטתה, נדלק ניצוץ בעיניה של שרק׳ה.

מבטיהן נפגשו. שררה שתיקה מביכה.

"מה שלומך שרק׳ה?" אתיק׳ה ניסתה לשוות לקולה נימת עליזות. "הנה הבאתי לך"... - כמעט ואמרה: עוגיות... - "מכתבים מכל הבנות, כולן דואגות לך מאד".

שרק׳ה לא הגיבה. תוגה עמוקה ניבטה מעיניה.

אתיק׳ה נטלה את ידה הצוננת וחיבקה אותה בחום.

"שרק׳ה שלי, איך את מרגישה?"

"ברוך ה׳", ענתה שרק׳ה. תמיד אותה שאלה, ותמיד אותה תשובה.

"את נראית הרבה יותר טוב" – שינתה אתיק'ה מן האמת ובמתכוון. "את רואה? בעזרת השם, תחלימי. עוד מעט והכל יעבור כלא היה".

"לא אתיק'ה, הפעם לא. פעמים רבות עמדתי מול המוות ויכולתי לו, אך הפעם אני יודעת, אני חשה, זהו זה. ואולי יותר טוב כך..."

"שרק'ה, אל תגידי דברים כאלה, זה לא נכון!" – זעקה אתיק'ה ממעמקי גרונה. "הנה תראי את רחל, את טובה, את פנינה. אפילו דינוש תגיע עוד מעט לִלְידִינְגֶה. גם את תגיעי בקרוב אלינו בעזרת השם. אל תגידי זאת שוב!"

חיוך חלוש נראה בזוויות פיה של שרק'ה.

"מדוע את כה נרעשת אתיק'ה? זה דרכו של עולם וכולם מגיעים ל"שם" ביום מן הימים. אנו מתהלכים בעולם הזה כבפרוזדור רחב ידיים ויפה להפליא, אך הטרקלין יפה ממנו".

מבטה נתלה בתקרה. היא דיברה כאילו לעצמה.

"השאלה היא איך באים, עם איזה מטען?" פתאום פנתה אל אתיק'ה בחיוך: "כמה זה משונה, בכל פעם כשהמוות עמד לנגד עיני דימיתי לעצמי איך הוא יתרחש, פעם בתאי גזים, פעם באש, פעם בירייה, ואפילו ראיתי עצמי בקבר אחים משותף, כשכולנו חופרים בעצמנו את הקבר, נשכבים בתוכו והגרמנים יורים עלינו. אבל אף פעם לא חשבתי שאמות דווקא כך, במיטה נקיה, כשהמלחמה מאחורי".

"די!" – צעקה אתיק'ה – "אני לא רוצה לשמוע! יש לך עוד הרבה שנים לחיות בעזרת השם, עברת את הכל שרק'ה, הצלת את חיי, עזרת לכולם וזכויות אלה יעמדו לך".

"כל אדם ומספר שנותיו. ומה את חושבת עמד לי שאזכה למות כך ולא באיזו מיתה משונה? ודאי זכויותי המעטות וזכויות אבותי שדמם הרווה את האדמה. זכיתי בכך שיש לי פנאי לעשות תשובה ולהתקרב לבוראי".

אתיק'ה החווירה. בכל פעם שיחה זו היתה חוזרת על עצמה וכל תחנוניה לפני שרק'ה שתחדל מדיבוריה אלה לא עזרו. נדמה כאילו התעלתה שרק'ה מעל החיים בעולם הזה.

לפני כשבועיים שוחחה אתיק׳ה עם הרבנית על כך, וזו הרגיעה אותה ואמרה לה שטוב ששרק׳ה חשה כך. זוהי דרגה גבוהה בעבודת ה׳.

"אתיק׳ה, מצאת מישהו?" שינתה שרק׳ה את הנושא.

"לא, בינתיים לא, אבל לא חדלתי לחפש..."

"הו, הלוואי! את יודעת? בעצם לא משנה לי אם אפגוש אותם כאן או שם. העיקר שניפגש שוב. אני מרגישה שעוד מעט ניפגש".

ולפני שאתיק׳ה הספיקה לענות, שינתה שוב במפתיע את הנושא.

"הם כל כך נהדרים אלי כאן, הרופאים, האחיות, כולם. תראי איזה חדר יפה יש לי כאן, רק לי" – אמרה בקול נחלש.

ניכר היה שהשיחה מעייפת את שרק׳ה, ואתיק׳ה ידעה שעליה ללכת. אך לבה לא נתן לה לעזוב את שרק׳ה. היא ידעה שהיא האדם היחיד בפניה שוטחת שרק׳ה את אשר עם לבה. ומאידך לא מצאה אתיק׳ה אף אחד מקרוביה, ושרק׳ה היתה לה כאחות, אחות יחידה שנותרה לה. על אף מצבה החמור סרבה אתיק׳ה להאמין בכך, נאחזת בכל זיק של תקווה ומתפללת מדי יום לבריאותה.

בצאתה מחדרה של שרק׳ה, ניסתה אתיק׳ה לשכוח את החויה שעברה כעת, והעלתה חיוך על פניה. החולות האחרות אינן צריכות לחוש בדאגה שלה, עליה לעודד את כולן. וכך המשיכה בסיורה אצל כל אחת ואחת. ליד כל מיטה התעכבה, שאלה לשלומן, נתנה להן את המכתבים והמשלוחים ומבטי התודה והשמחה שלהן שימשו מזור לנפשה הדואבת. הבנות ידעו שלא שוכחים אותן שם, בלִידִינְגֶה. היום אתיק׳ה באה, ומחר תבוא צילקה, לאה, רוחקה ואחרות. רבות מהן היו יחד במחנות והקשר ביניהן היה פנימי ועמוק.

"מעוז צור ישועתי"

בחוזרה לִלְיִדִינְגֶה היתה אתיק'ה עייפה מאד, נפשית ופיזית, וכל רצונה היה לחזור לחדרה, למיטתה, לישון ולאגור כוח.

אבל בלִידִינְגֶה הזמן לא עצר מלכת, והאווירה היתה שמחה ועליזה. ההכנות למסיבת חנוכה היו בעיצומן, ואת פני אתיק'ה קידמו הרעש וההמולה. בלכתה בפרוזדור פגשה את הבנות המשתתפות בהצגה, ממלמלות לעצמן את תפקידיהן. באחת הפינות ישבו בנות ושרו, מתכוננות להופעת המקהלה. במקומות אחרים ניתן היה לראות בנות הדואגות לקישוט, לכיבוד ולאירגון. כולן היו שותפות לאירוע הגדול.

נושא אחד שלא הועלה עד הרגע האחרון היה ענין הדלקת נרות חנוכה בפעם הראשונה לאחר המלחמה. אף לא אחת שאלה מי ידליק את הנרות, היכן הם יעמדו, האם יהיו אלה נרות שעווה או פתילות בשמן. גם הצוות לא הזכיר את העניין. הם הבינו את רגישותו.

הערב הראשון של חנוכה הגיע. המסיבה הגדולה עתידה להערך היום. ההכנות האחרונות כבר נעשו. הבניין כולו קושט. עם בוא הערב התכנסו הבנות באולם הגדול, לביבות ריחניות הוגשו אל השולחנות והכל חיכו לאות שיינתן על ידי הרב יעקובזון. הרב, בחוש ההומור המיוחד שלו ובלבביות שקרנה ממנו, ידע ליצור את האווירה המתאימה. הוא נכנס, מלווה באורחים חשובים, כשחיוך רחב שפוך על שפתיו, וסקר בחיבה את בנותיו. הוא ניגש אל החנוכיה ובקולו הערב ברך על הנרות, נרות שעווה. קול הבנות בענייתן 'אמן' על ברכותיו היה עז מכרגיל. קשה היה לשלוט ברגשות. זכרונן נדד אל העבר הלא רחוק, חג חנוכה בשנה שעברה... מי הדליק אז נרות? במה? כיצד?

האורחים החשובים, אנשי משרד החינוך השבדי, וכן יקירי סטוקהולם, ועוד רבים שנכחו במקום, נסחפו כולם באווירה המיוחדת ששרתה במקום. בנאומיהם לא חדלו מלשבח את בנות לִידִינְגֶה ואת הצוות העומד בראש המוסד המיוחד הזה. שמעו הטוב של המוסד יצא בשבדיה וזכה לאהדה רבה בקרב הממשל השבדי שהתפעל מניהולו המופתי והמושלם.

"ועתה, הנני מתכבדת להציג את מקהלת לִידִינְגֶה בשיר ההמנון שלנו" – הכריזה המורה חיה בעברית, בעוד ר' ניסן איגל, מנהל המוסד מטעם השלטונות השבדיים, מתרגם את דבריה לשבדית.

בהתרגשות רבה עמדו הבנות, לבושות בגדים חגיגיים זהים ופצחו בשירת ההמנון:

'בית יעקב' – הוא בית ספרינו,
לומדות אנו שם תורה,
שואפות לעלות לארצינו,
כי מציון תצא תורה.

המורות משתדלות ללמדנו
תורה, ושפתנו הקדושה,
המורים מעידים את אוזנינו
על קדושת ה' והתורה.

שומרות על מצוות תורתנו,
מקיימות את דברי ה',
שואפות להגשים בארצינו,
החוקים והדינים כמו שהם.

אחריהן נקראו לעלות אל הבימה 'נרות חנוכה' – תשע בנות עטופות סדינים לבנים וכתרים של אבוקות בראשן. בהתרגשות רבה הציג כל 'נר' את עצמו ואת סיפורו. בנות לִידִינְגֶה, שכבר

ידעו על פה את כל התוכנית הודות לחזרות המרובות, מילמלו מבלי משים את מלות החרוזים בהתרגשות.

"ועתה 'מסכת חנוכה' מוזמנת לבימה..." – המורה חיה קראה בשמות הבנות המשתתפות ב'מסכת', וסיפרה בחרוזים את סיפור החג והניסים שקרו בו. הבנות הציגו את אנטיוכוס, את יהודית והליפורנס, את מלחמת היהודים לקיום מצוות התורה ואת מסירות נפשם. עיני כולן היו מרותקות לבימה.

לאחר ה'מסכת' עלתה מקהלת בנות ושרה משירי ארץ ישראל, הארץ אליה שאפו כולן לעלות.

התרשמותם של המבקרים, בהם שר החינוך השבדי, היתה עמוקה כל כך, שהוא טרח לכתוב מכתב אישי בו הביע את התפעלותו מהרמה הלימודית הגבוהה ומהאווירה הנפלאה במקום. מוסד לִידִינֶגֶה הפך לשם דבר. הממשלה השבדית לא זו בלבד שלא הפסיקה את תמיכתה במוסד עקב עלילתו של פרופ' מרכוס ארנפרייז ומריעיו, שטענו כי המוסד לא מתפקד וכי יש צורך לסוגרו, אלא השתדלה לעזור ככל יכולתה. היה זה מעין נס חנוכה פרטי של בית 'משפחת לִידִינֶגֶה'.

המסיבה תמה. חיש מהר ניקו הבנות את חדר האוכל ומיהרו לחדריהן. שם נתנו דרור לדמעותיהן, אותן כבשו בקרבן פנימה בעת המסיבה. הן בכו על אבא, שהיה מדליק נרות בחנוכית כסף גדולה ומפוארת עם פתילות כותנה ובשמן זית זך; על אמא, שהכינה לביבות חמות וטעימות, ואיננה עוד; על האחים והאחיות, שהיו יושבים יחדיו סביב השולחן ושירת "מעוז צור" בוקעת מגרונם, ושוב לא ישירו ולא ישחקו; על משחקי החג ועל מיני הממתקים וההפתעות שעלו על השולחן.

הן זכרו ובכו. בכי על כל האהובים שאינם עוד בחיים, שנאבקו בתנאים לא תנאים, של גיטו, של מחנה עבודה ומוות, על קיום מצוה זו במסירות נפש, ועל אלה שעלו בלהבות אש.

קול בכיין נשמע עד השעות הקטנות של הלילה. עם אור ראשון נרדמו כולן.

שקידה מיותרת

הצמא של הבנות השקדניות לרכישת ידע גבל בהתמכרות. כל רגע פנוי נוצל על ידן ללימוד ולשינון, ופעמים אף הפרו את ההוראות המפורשת של הרבנית. היא קבעה שמועד כיבוי האורות בחדרים יהיה אחת-עשרה בלילה, ושעת הקימה שבע בבוקר, תוך שהיא חוזרת ומדגישה לבנות, רובן בגיל העשרה, את חשיבותה של השינה אף יותר מחשיבות המזון שהן צורכות. היא לא הסתפקה בדיבורים אלא דאגה שהוראות אלה ייושמו הלכה למעשה. לא אחת הופתעו בנות שקדניות בשעות הקטנות של הלילה, כשהן יושבות ולומדות, מהופעתה של הרבנית. או אז היא כעסה מאד על שהפרו את הוראותיה ואת האמון שנתנה בהן.

לילה אחד, עזבה הרבנית את חדרה של גברת איגל בקומה הראשונה, שם ישבו ודנו בבעיות שהתעוררו ובדרכי הטיפול בהן, בשעה מאוחרת בדרכה לדירתה בקומה העליונה, עברה דרך חדרי הבנות. שוב ראתה אותה תופעה, בנות שוקדות על לימודיהן. היא לא אמרה דבר, רק הביטה בהן והמשיכה בדרכה.

למחרת, בשיעור תורה, מצאה הרבנית, כדרכה בקודש, דרך להביע את דעתה על מעשיהן בעזרת המפרשים. היא לא סטתה מהנושא, הפסוקים נלמדו כסדרם, אך בדבריה ידעה לנווט את המפרשים ולהסביר את דבריהם על דרך המוסר, כך שהבנות קיבלו את המסר שלכל דבר זמן ועת תחת השמים; עת ללמוד ועת לנוח. היא ציינה שבשקידה מיותרת זו הן גורמות עוול כפול, כי לא די בזאת שהן מונעות מעצמן שינה, הן גם גוזלות שינה מעיני חברותיהן שאינן יכולות להירדם כשאור דלוק בחדרן. לאחר שיעור זה חל שיפור ניכר, והתופעה פסקה כמעט כליל.

אבל, היתה גם יוצאת מן הכלל...

"נחמה, נרדמת כבר?" – לחשה מטי, שעה שנכנסה בלאט לחדרה. השעה היתה אחת אחר חצות. רוב הבנות נמו כבר את שנתן, אף המאחרות והשוקדות שביניהן פרשו כבר למיטותיהן.

"לא, אינני מצליחה להירדם הלילה" – אמרה נחמה, תוך כדי שהיא מתרוממת לתנוחת ישיבה, משפשפת את עיניה העייפות. "למה את לומדת עד שעה כל כך מאוחרת?" – שאלה את מטי, "את יודעת שהרבנית כועסת כשמאחרים לישון..."

מטי לא הגיבה. היא הפנתה את גבה, והחלה להציע את מיטתה בשתיקה, מסתירה את פניה הסמוקות, העצובות.

"הי, את משונה היום, מה קרה?"

"מה שאמרת".

"מה שאמרתי על מה?"

"על זה שהרבנית כועסת כשמאחרים לשכב לישון...", המלים יצאו בקושי רב מפיה של מטי. "קיבלתי עונש מהרבנית. אין לי רשות כניסה לשיעור שלה מחר...", קולה נשמע שבור.

נחמה נדרכה. לא להיכנס לשיעור של הרבנית פירושו הפסד שאין לו תחליף. אף השלמת השיעור החסר על ידי הבת הטובה ביותר בקבוצה אינה מתקרבת כלל להבנה ולהרגשה שהרבנית מעבירה בשיעוריה.

"הרבנית עלתה שוב לבדוק אם כולן ישנות, ומצאה אותי רוכנת על הספרים. כולן כבר הלכו לישון אבל אני רציתי להספיק עוד כמה פסוקים... את יודעת", פנתה אל נחמה, "הרבנית באמת כעסה עלי. היא אמרה שאנחנו לא מבינות ששינה בריאה בכמות נכונה חשובה לא פחות מאוכל מזין ובריא, ובוודאי חשובה יותר מהלימודים, ושאי אפשר להפיק תועלת מהלימודים וליישם את הנלמד, אם אין די כוח..."

"היא צודקת". נחמה היתה מהורהרת; אי אפשר להציל את מטי מהעונש מחר, אבל לפחות שתלמד את הלקח.

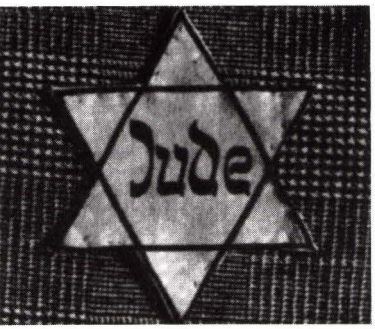
"ודאי שהרבנית צודקת, אבל אני לא יכולה להרוות את הצימאון הזה ללימודים. את יודעת, כל השנים האלה במחנות לא פסקנו להתגעגע ללימודים ולקוות... ישבנו על פתח המשרפה וחלמנו איך נצא מכל הזוועה הזו ונתחיל ללמוד", מטי

נראתה חולמת. "ועכשיו, בעזרת ה', זכינו ללמוד, ולא סתם, אלא אצל הרבנית יעקובזון, שכל שיעור שלה מהווה נכס בפני עצמו". פתאום הרימה את קולה: "אני לא יכולה לעצור, את מבינה? מה שאני רוצה זה - ללמוד וללמוד וללמוד..." - היא כיסתה פניה בידיה - "ועכשיו, הרבנית כועסת עלי. מה אעשה?"

"עשי מה שהרבנית אומרת. לכי לישון בזמן והשאירי את היום בלבד לשקידה וללימוד" - אמרה נחמה, שתכונה זו, של שקידה ושינון, היתה זרה לה. היא אהבה לעשות בזמנה הפנוי כל-כך הרבה דברים, כמו: לשיר, לרקוד, לצייר, וסתם כך לפטפט עם חברותיה. אך היא הבינה שלכל אחת יש אופי שלה ורצון מיוחד לה שונה מרצונם של אחרים וכיבדה את חברתה ואת רצונותיה.

מטי התיישבה על המיטה "תמיד פחדתי מהעונש הזה, להפסיד שיעור של הרבנית, וכאשר איטה ושרה נענשו התפללתי בלבי שאני לא אתפס, שלא אפסיד שיעור. והנה עכשיו, את אשר יגורתי בא לי".

מחשבותיה של מטי נדדו אל העבר הלא כל כך רחוק. תמונות חלפו בראשה. היא ראתה את עצמה, ילדה בת שמונה, צועדת בגאווה בדרכה אל בית הספר כשילקוט בידה, לבושה בתלבושת האחידה, כל ספריה ומחברותיה עטופים ושיעורי הבית מוכנים. איזו שמחה ואושר.

הטלאי הצה

היא זכרה גם את הילדים הגוים העוברים בדרך וזורקים לעברה אבנים, כשבפיהם קללות על היהודים. ככל שחלפו הימים נהיה מסוכן יותר ללכת לבד לבית הספר, ועם הזמן החל דודנה ללוות אותה בדרכה. באותו זמן יצאה גזירה נוספת, כי אסור ליהודים ללכת על המדרכה; עליהם לצעוד בכביש בין המכוניות והעגלות המאיימות לדרוס אותם. הפולנים זיהו מרחוק את הטלאי

הצהוב התפור על שרוול הבגד והתעללו ביהודים העוברים ושבים. ההכאות ברחובות הלכו ותכפו ואין פוצה פה ומצפצף. דם יהודי נהיה הפקר, אך כולם קיוו שהתופעה תחלוף... הרי כבר היו דברים מעולם ולא יתכן שהשלטונות יחרישו כל העת...

מטי הרגישה שמשהו רע מאד קורה. אפילו אמא לא יכולה לעזור... ואז גורשו כולם לגיטו. הם עזבו את ביתם הגדול והיפה על כל רהיטיו, ועם מספר מיטלטלים הכרחיים עברו לגור בדירה קטנה שבה הצטופפו אמא, סבתא, דודים ודודנים (אבא נפטר קודם לכן) ועוד משפחות אחדות. כולם רעבו ללחם ואף אחד לא ידע מה ילד יום. אך הלימודים לא פסקו. עדיין צעדו יום יום לבית הספר, למדו בשקידה והכינו את שיעורי הבית. מטי זכרה את עיניה העצובות של אמא ואת חוסר האונים של סבתא ה'כל יכולה', כשהן מנסות לשמור על אווירה נעימה. בגיטו הילכו שמועות על מעשים איומים הנעשים על ידי הגרמנים בסיוע נלהב של הפולנים... אמרו שיהודים נלקחים למחנות מוות ונהרגים במיתות שונות ומשונות. האם הכל אמת? איך זה יתכן?! קשה להאמין, אך בכל זאת כרסם החשש והפחד בלב כולם.

הדוד שְׁמֶלְקָה שהה בעיר ראדום. הוא לא נכלא בגיטו, בגלל עבודתו הנחוצה היו ברשותו 'ניירות טובים'. שמועת המצב הגיעה לאוזניו והוא החליט לחלץ משם לפחות את מטי, ויהי מה. לשם כך שלח אשה גויה, שהסכימה להעבירה בדרך בלתי חוקית את הגבול, תמורת סכום כסף נכבד.

"המראה שלך מדי יהודי, ילדה" – אמרה האשה, כשהיא בודקת בשימת לב את פניה של מטי הקטנה והמפוחדת, שהבינה שלא טוב להראות יהודייה.

"את המטפחת הזו את לא מורידה מראשך" – הוסיפה האשה, כשהיא מחזקת את המטפחת לראשה של מטי הקטנה. "השיניים כואבות לך מאד, מבינה?" מטי הנהנה בראשה. כשיצאו לדרך היה מעיל מסורבל מוטל על כתפיה של מטי ומטפחת כיסתה כמעט כליל את פניה. היא נפרדה מאמה בדמעות, והלכה עם הגויה לתחנת הרכבת.

בהיכנסם לקרון הורתה לה האשה - "הסתכלי החוצה מבעד לחלון, בלי הפסקה. שלא יבחינו שאת יהודייה".

מטי הביטה דרך החלון וראתה לפניה שדות ירוקים עטויים זרי פרחים צבעוניים. במרחק נראו ההרים המקיפים את השדות כחגורה של בטיחות והגנה, וביניהם צמרות העצים הירוקים המניעים בדיהם בשלווה. השמש האביבית חייכה אל כל היקום. כן, גם אליה, אל מטי. בכלל לא איכפת לה להביט כל הזמן מבעד לחלון ולראות את העולם היפה שברא ה'. זה כל כך קל ונעים.

אך פתאום נשמע קול חד:

"זאת יהודי·ה!" - הצעקה הרעידה את מטי משלוותה.

"יהודי·ה!" - כל הקרון עמד על רגליו, הציץ, בדק וקילל.

"מה פתאום יהודייה? זאת בתי, מריה" - קירבה האשה את מטי אל גופה, וחיבקה אותה, "מסכנה, השיניים כואבות לה, לא עליכם. אל תפחידו אותה סתם, היא פוחדת מיהודים".

משראתה שהם מטים אוזן לדבריה, הוסיפה בתוקף ובקול שליו: "אבוי לכם אם תבהילו שוב את מריה שלי, לא אהסס לקרא למשטרה!" קצת נבוכים נוכח תעוזתה, עזבו אותן נוסעי הקרון לנפשן, אך לבן של מטי ומלוותה עמד מלכת.

משהגיעו לדוד שְׁמֶלְקֶה היה ברור שעם מראה יהודי כשל מטי אי אפשר להוציאה לרחוב כ'ארית' ונס הרכבת לא יתרחש בכל יום. על כן הוא הסביר למטי את תוכניתו, שהיא אמנם תשהה עמו בבית אשר מחוץ לגיטו היהודי, אך היא לא תוכל לצאת מן הבית כדי שלא יכירוה כיהודיה. בהתחלה התנהל הכל לפי התכנית, אך משתכפו הרדיפות נאלץ להפקידה בידי הדודות שגרו בגיטו. ביום היתה עם הדוד ובלילה בבית הדודות. אך, גורל הגיטו הזה כגורל יתר הגיטאות, היה גירוש שמוביל להשמדה. מתוך דאגה לשלומה הופקדה הפעם, תמורת סכום נכבד, בבית משפחה של גוים. ושם, בעליית הגג, ללא יכולת לראות אור יום ולנשום אוויר צח, בילתה ימים ולילות בפחד מתמיד מפני המוות האורב שאינו מרחם אפילו על ילדה קטנה כמוה.

מטי לא הבינה מה רע עשתה ומדוע עליה להתחבא. הדוד אמר שהיא ילדה טובה, אבל יהודייה, והגרמנים רוצים להרוג את כל היהודים, לכן עליה לשמוע בקולו. כך עשתה.

לילה אחד נתפסה. אחד השכנים ראה אותה ומיהר להלשין למשטרה. היא נשלחה יחד עם כל דרי הגיטו למחנה עבודה פְּיוֹנְקִי, שם נגזר עליה לעבוד בבית חרושת לאבץ (אבקת שריפה.) בקושי רב הצליחה, בעזרת ילדה נוספת, לסחוב שקים בני מאה ק"ג כל אחד, ולערמם לערימה. עצמותיהן עמדו להישבר, ובקושי רב גררו את רגליהן שכרעו תחת המשא, ללא אוכל וללא שינה.

אך גם זה לא ארך זמן רב. הגיע היום שנצטוו לעלות לרכבת כדי להשלח למחנה השמדה.

הדוד שמלקה, ששהה גם הוא באותו מחנה, בא במרוצה, ובהתרגשות רבה אמר לה: "מטי, בואי בשקט אחרי".

ומטי באה, כמובן. הדוד הראה לה בור באדמה, ואמר: "זה הבונקר שלנו. כאן נשב ונתחבא עד אשר יסיימו הגרמנים את מלאכתם הנפשעת. אנחנו חייבים להישרד ולספר לעולם את סיפור הזוועה הזאת".

בלילה, פתחו את הבונקר, אמנם פתח קטן לאוויר, אבל דיו כדי להסגירם. צעדת חיילים גרמנים נשמעה קרבה והולכת אליהם, וחיש קל היה הטרף בידיהם.

"יהודים!" – קראו בקול מלא תיעוב ושמחה לאיד.

"ובכן" – שאג אחד, מחכך ידיו בהנאה – "נפלתם בידינו. את הגרמנים לא מרמים..."

"אני הורג אותם" – פסק אחד מהם.

"לא, אני אהרוג אותם, אני ראיתי את הפתח לראשונה".

"אני הבכיר ואני אהרוג אותם" – שאג רעהו.

לא היה ספק בלבם אם להרוג או לא, השאלה היתה למי תהיה הזכות וההנאה לבצע את הרצח. מטי היתה אדישה לדו-שיח המתנהל סביבה, שיהרגו אותה, שיהיה כך, אין לה כוח יותר להמשיך ולהילחם, אך הדוד שמלקה לא אמר נואש. מוחו חשב ותכנן, וההזדמנות לה חיכה אכן הגיעה.

קול צעיר נשמע לפתע: "חברה, אסור להורגם בלי משפט. ניקח אותם לבית דין שדה". לרגע קט נראו החיילים נבוכים. את הרגע הזה ניצל הדוד. הוא לחש על אוזנה של מטי הרועדת, החלשה והנפחדת "רוצי אחרי!"

הדוד שמלקה החל לרוץ בזיג זג ימינה ושמאלה, ימינה ושמאלה, ומטי אחריו. קולות הירי הגיעו אליהם, אך הם לא האטו את מרוצתם. הכדורים שרקו ליד אוזנם. מטי החלה לבכות "דוד שמלקה, אני לא יכולה יותר, אין לי כוח, לא יכולה...". אך הדוד לא מוותר: "עוד קצת, מטי שלי, עוד קצת". קבוצת החיילים הגרמנים דהרה בעקבותיהם, ירתה והחטיאה, החטיאה וירתה. לפתע, ראה הדוד שמלקה יער קטן. הוא פנה לשם ומטי אחריו.

רעש היריות נדם.

'ניצלנו' - חשב בלבו. שניהם נפלו תשושים על הקרקע הרטובה, עצמותיהם כואבות ונשימתם קטועה. הם לא הספיקו להתאושש, כשלפתע שמעו קול אופנוע מתקרב. רוכבו היה "מָיוֹר" (רב סרן) גרמני. הוא שלף את אקדחו וכוונו לעברם.

"יהודים! עמדו!" - שאג.

הדוד שמלקה ומטי ניסו להתרומם ולעמוד על רגליהם. בנתיים הגיעו במרוצה קבוצת חיילים, ואחד מהם פנה אל הקצין הגרמני, "אדוני המיור" - הצדיע, מתנשף - "יהודים אלו נמצאו מתחבאים בבונקר שליד המחנה, ולא די בזאת, אלא ניצלו את ההזדמנות וברחו מידינו. אין ספק אדוני המיור - דינם מוות בו במקום".

המָיוֹר הביט בחייל הצעיר, המתנשף והזועם, ולהפתעתם ענה:

"לא, יש לנו בית משפט, ניקחם לשם".

שעות רבות של 'לא חיים ולא מוות' חיכו לדוד שמלקה ולמטי הקטנה. הם מלמלו את הווידוי כפי שזכר אותו הדוד שמלקה. הוא חיזק את רוחה של הקטנה וניסה לעודד גם את עצמו.

"השניים יועברו באופן זמני לעבודה במחנה הסמוך" - שמעו את פסקו של ה"שופט" הגרמני - "חסרות שם ידיים עובדות".

את הדוד לא ראתה מטי יותר. היא נלקחה אל המטבח בו עבדו נשים אחדות בבישול עבור הצוות הגרמני. הן ראו את הילדה הקטנה והחולה, ריחמו עליה והעסיקו אותה בעבודות קלות יחסית. המחנה היה ארעי, וכולן ידעו שזוהי רק תחנת מעבר עד שתישלחנה אל היעד הסופי – מוות במחנה השמדה. משם נשלחו למחנה רַבֶנְסְבְּרוּק, בו יצאו יום יום לעבודת פרך, מעלות השחר עד חצות הלילה. בתום יום עבודה מפרך, היו עולות על מצען, עייפות, רעבות ומיואשות, בלא לצפות ליום המחר ולצרות שהוא טומן בחובו.

אך יחד עם זאת, לא הפסיקו לקוות. מטי עדיין חלמה על לימודים. בלילה, כשצעדה עם כולן בדרך הקשה והארוכה חזרה למחנה, חשבה על השחרור מהמחנה ועל הליכה לבית ספר, ללמוד.

חלומה דעך מעט כשנשלחו כולן ל"בית הנענשים" הידוע לשמצה, שם מצאו את מותם נשים, גברים וטף שנענשו על 'חטאים' שעשו במחנה. איברים נקרעו מגופם של הנענשים, קרבנות אומללים שלא נותר בהם כוח אפילו למחות עונו עד מוות ואחר כך נערמו גופותיהם לצורך מיון; שיני הזהב, שערם, ואפילו עוֹרם, נלקחו לשימושם של הגרמנים.

לילה אחד, הן נצטוו לעמוד בחוץ, בקור המקפיא, כשעל גופן פיסת בד דקה, מחכות ותמיהות על העיכוב. אף שהמוות עמד בפתח, ישבו ושיחקו ב'בית ספר', דקלמו שירים שזכרו על פה והעבירו חוויות מבית הספר. תמימותן נגעה ללב המבוגרות שבהן, אך הן לא ידעו שחלומן עומד להתגשם.

עם בוא הבוקר, החלו הגרמנים לקרוע מעליהן בפראות את המספר שהיה תפור על בגדיהן ולדחוף אותן לתוך אוטובוסים, שמאוחר יותר נודע להן כי היו של ה"צלב האדום". הן לא האמינו לאנשים האדיבים שקיבלו אותן באוטובוסים ודיברו על ליבן ברוך. חבילות האוכל שחולקו, נחטפו על ידי הנשים במהירות, ואכלו את תכולתן מתוך רעב נורא – אכילה שגרמה למותן של רבות מהן. יחד עם זאת, לא פסק מוחן מלתכנן בריחה.

ביניהן היתה מטי. היא הגיעה לדנמרק והתקבלה בחום רב על ידי העם הדני. אך עדיין לא האמינה שהגיע הסוף הטוב, עד שראתה את הרב יעקובזון. דמותו התמירה וזקנו הארוך, הזכירו לה מראות מבית אבא והשרו בלבה אמון. לא היה כל ספק בלבה האם להיענות להצעתו ולהצטרף לבית-הספר החדש "לִידִינְגֶה".

מטי היתה בין עשר הבנות הראשונות שהגיעו לִלִידִינְגֶה.

השאלה הראשונה ששאלה את הרבנית שבאה לבקרן היתה: "מתי מתחילים ללמוד כאן?"

"בעזרת ה', מחר בבוקר" - ענתה הרבנית, תמהה נוכח תשוקת הלימוד. אך למחרת בבוקר באה האכזבה. "זה בית ספר? בלי לוח? בלי שולחנות וכיסאות? בלי ספרים?"

הילדות היו ממורמרות, הן הרגישו מרומות. אמרו להן שיפתח בית-ספר, והמקום לא היה נראה כלל כבית ספר. אך ה"מורה" - הרבנית - בשלוותה ובחכמתה, הצליחה להרגיע את הרוחות והחלה מיד ללמד שיעור מאלף, אחד מיני רבים שבאו אחריו. הבנות ישבו פעורות פה, הלוח נשכח, נשכחו השולחנות והספרים שלא היו. הן שתו בצמא את פירושי רש"י על התורה, נדבקו בהתלהבות של הרבנית, ואט אט הסתננה אל לבן ההרגשה שאמנם הגיעו אל המקום הנכון. לא עבר זמן עד ש'בית הספר' בלִידִינְגֶה הפך בית ספר לכל דבר. ממשלת שבדיה סיפקה את כל הציוד הדרוש לבית ספר. הגיעו מורות נוספות וכמובן גם בנות חדשות.

מטי לא איבדה את תשוקתה ללימודים. ומחר מצפה לה עונש, היא לא תשתתף בשיעור של הרבנית. אבל, היא תקשיב מאחורי הדלת, כהלל על הגג, בושה ונכלמת, אך מרווה את צימאונה. האם תלמד לקח?

"מי במים ומי באש"

המורה אהובה, גם היא הגיעה לִילִידִינֶגֶה אחרי השואה, ומוראותיה לא פסחו אף עליה. הנאצים שנכנסו לליטא, לקחו את הגברים והנשים, וביניהם גם אותה, למחנות ריכוז - למחנות המוות.

לאחר השחרור, נודע לה על המוסד בלִידִינֶגֶה. העובדה שהיתה דוברת עברית ומלאת רצון טוב הביאה לכך שבקשו ממנה לשמש כמורה בלִידִינֶגֶה. היא לימדה בעיקר מקצועות קודש ועברית. עבודתה היתה במקביל למורה חיה. אם כי היו שונות באופיין הסתדרו ביניהן מצוין ומילאו את תפקידן באמונה, כשכל מחשבתן היא אך ורק לתועלת הבנות ולקידומן. לא היתה זו הפעם הראשונה בה הצטלבו דרכיהן. אך אז, לא היתה להן היכרות אישית האחת עם השניה ובוודאי לא עלה על דעתן, כי תזכינה להיפגש שנית בלִידִינֶגֶה, ותעסוקנה שם יחדיו בעבודת ההוראה.

בין היתר שהתה המורה אהובה גם במחנה שטוטהוף, שהכיל בנות ונשים חולות טיפוס המחכות לתורן להכנס למשרפות... למרבה הפלא היא עצמה לא נדבקה במחלה במשך כל זמן שהותה שם. המצב במחנה החמיר והלך, מדי יום נוספו חולות חדשות. החולות לא זכו לכל טיפול רפואי או הקלה במכאובן, ושכבו על הדרגשים כשהן יבשות מצמא וגופן צב מרעב ומחולי. המורה אהובה וכמה מחברותיה, שעדיין לא חלו במחלה, שמשו כאחיות רחמניות וטיפלו בחולות במסירות רבה אבל ללא כל אמצעים רפואיים.

בינתיים התקדמו "בנות הברית" במלחמתם נגד הגרמנים, בכובשם שטחים ומדינות, ובקרב הצבא הגרמני וראשיו הורגש אי שקט וחוסר ביטחון לגבי העתיד. הם ידעו שגרמניה נמצאת בסוף דרכה ויהודים אשר יוותרו בחיים יעידו על מעשיהם, ולכן

הם חייבים 'להיפטר' מהם. אמנם כל אותה עת, עד לרגע האחרון, לא פסקו המשרפות מפעולתן. אך כשראו הגרמנים שלא יספיקו "לחסל" את כל היהודים, החלו - במה שנקרא - "צעדת המוות". הם הצעידו את היהודים במשך ימים ולילות ללא מנוחה וללא מאכל או משקה. לרבים לא עמד כוחם ונפלו חללים בדרכים אלו. מי מהם "שהתרשל" בדרך ושלדי רגליו כשלו, נורה במקום.

גם בקרב המפקדים הגרמניים במחנה שטוטהוף הורגשה אווירת הדאגה. לאחר התיעצויות ודיונים הם בחרו בשיטה מאד מקורית, החליטו לזרוק את כל הנשים והנערות ששהו במחנה לים ולהטביע אותן. לשם כך כינסו את כולן באוניית מסע קטנה, שמו עליה דגל של בידוד, כדי שלא יתקרבו אליהם, ויצאו ללב ים. על הסיפון ובבטן האונייה הצטופפו אלפי נשים ונערות חולות, חלשות ומיואשות. כולן הבינו עד מהרה מה פשר 'טיול' זה, בלא תנאים מינימליים, בלא מעט מים לגרון ניחר ובלא יכולת לזוז. מיד עם תחילת ההפלגה החלו הגרמנים להשליך נשים וילדות לים. רובן טבעו מיד, לא היה בכוחן אפילו לנסות לשחות, ומי שניסתה, נורתה במקום והותירה מאחוריה שלולית דם. תחילה השליכו את הנשים ששכבו על הסיפון, היו אלה חולות שמצבן היה קשה יותר. ומשסיימו, ירדו אל בטן האונייה והחלו להעלות משם קורבנות כדי להטילם לים. הגרמני היה נכנס וקורא: "את, את ואת..." ומצביע על מי שהתכוון, ושלדי-אדם היו מתרוממים, עולים על הסיפון ומושלכים ממנו.

בבטן האונייה ישבו המורה חיה עם דינוש מלמד "אחותה המאומצת", שאמה נפטרה לא מכבר משחפת, וגם המורה אהובה, שעדיין היתה למרבית הפלא במצב בריאותי שפיר. לא היה ביניהן קשר מיוחד אך הן הכירו האחת את השניה.

יום אחד, כשנכנס הגרמני לבטן האונייה וראה את הצפיפות, הסירחון והלכלוך, החליט 'לרוקן' קצת יותר מהר את התא... כרגיל, החל מצביע על נשים ונערות וקרא: "את, את ואת..." ופתאום פנה אל המורה אהובה: "ואת".

"אני?" – קראה המורה אהובה, בודאי טעות בידך, הלא אני בריאה!" – ניסתה לחייך אליו, ולהראות לו שהיא בריאה.

"נכון, את לא. זאת אומרת – לא היום".

פעם אחרת ניסה לזרוק את המורה חיה הימה: "עכשיו את הולכת אל הדגים..." – אמר לה, מביט בפניה המכוסים פצעי טיפוס.

"לשם מה עליך לטרוח ולזרוק אותי הימה? בין כה וכה אמות" – התחננה על נפשה. והוא הרפה ממנה.

חייהן של המורה אהובה והמורה חיה ניצלו, אך בזאת לא תמו חסדי ה'. באחד מימי ההפלגה נשמע לפתע רעש יריות והפגזה מן השמים. היושבות בבטן האונייה לא ידעו מה מתרחש. הן שמעו רעש והמולה בירכתי האונייה, ואז באה הפגיעה הישירה. האמריקאים הפציצו את האונייה הגרמנית. מחצית האונייה עלתה באש והחלה טובעת, עמה נשרפו חיים נשים וילדות חולות וכן רוב הצוות הגרמני.

הצעקות עלו עד לב השמים. לשונות האש היתמרו אל על ואין מושיע. אונייה בודדת בוערת בין גלי הים. רק מעט מן החולות, שהיו בבטן האונייה, באותו חלק שלא ירד למצולות, נותרו בחיים. הגרמנים הבודדים שלא נפגעו מיהרו לרדת אל סירות ההצלה שהיו צמודות לאונייה וניסו להימלט. אך לרוע מזלם היו סירות הגומי מנוקבות והם טבעו לנגד עיני החולות שנשארו באונייה.

בלב ים נשארו כמאתיים נשים, חלקן פצועות מהרסיסים, מוטלות בתוך שבר האונייה שהחל גם הוא לשקוע אט אט מפאת הכובד שנוצר. אמנם בחלק זה היה המנוע, אך לא היה מי שיפעיל וינווט את האונייה.

מי מהנשים שכוחותיה עמדו לה טיפסה אל הסיפון וראתה במו עיניה את הזוועה, תמונה שלא תישכח לעולם.

המורה אהובה וכן המורה חיה עם דינוש היו בין הניצולות. אך לא היה זה זמן של שמחה. מה תעשינה עתה, בודדות ועזובות, כשמעליהן שמים ומתחתן מי ים מלוחים, האם תמצאנה את מותן דווקא עכשיו, לאחר שניצלו? אמונתן וביטחונן בה' לא עזבן לרגע, והן נשאו תפילה לאלוקים

שיושיען. הן ידעו את מאמר חז"ל: "גם אם חרב חדה מונחת על צווארו של אדם לעולם אל יתייאש מן הרחמים" והאמינו בו.

האונייה התפרקה אט אט. פה ושם נפלו קורות עץ, ומה שהיתה פעם אונייה הפכה לכעין רפסודה גדולה. כל אחת החזיקה בידה חתיכת עץ, כדי להיתמך בה אם תיפול חלילה למים. הלילה ירד. הניצולות לא נתנו תנומה לעיניהן, הן ציפו לישועת ה' ולא התייאשו. אחדות מהן אמרו שהן רואות חוף באופק, אך קשה היה לדעת אם זו מציאות או דימיון. ואז אירע הנס.

מישהי ראתה אונייה מתקרבת. בלי לחשוב הרבה האם זו אונייה גרמנית או לא, החלו, אלו שיכלו, להניע ידיהן ולאותת לאונייה להתקרב אליהן ולהצילן.

האונייה התקרבה.

מלחיה הורידו חבלים אל האונייה השרופה והעלו את החולות על אונייתם. היתה זו אניה גרמנית, שמלחיה ראו את הלהבות מהאניה הטובעת וחשו להצילה, אך לא ציפו לראות מישהו חי, ובודאי לא יהודים.

אותו היום היה השלושים לאפריל 1945, היום בו התאבד היטלר ימ"ש.

החולות היו באפיסת כוחות. הן הושכבו על הסיפון, ולאחר התייעצות קצרה החליטו הגרמנים שכדאי להם לעזור לנשים אלו ולהשאירן בחיים. מאחר שגרמניה מובסת ותצטרך לתת דין וחשבון על מעשיה, תבואנה אלה להעיד לטובתם. החולות קיבלו מים וטיפול ראשוני אשר השיב את נפשן.

החוף היה קרוב. היה זה חוף קיל, שנכבש כבר על ידי "בנות הברית", והם אלה שלקחו את הבנות תחת חסותם וטיפלו בהן. מאוחר יותר העבירו אותן לשבדיה, ואחר כך הגיעו חלקן ללִידִינְגֶה.

מצבה של דינוש היה בכי רע, ומיד עם רדתה מאוניית הגרמנים, היא הופרדה מהמורה חיה. מאז ועד הפגישה בבית החולים, לא התראו.

כיתר הפליטות הגיעה גם המורה אהובה לשבדיה. תחילה למחנה בידוד, ואחר כך לאחד מבתי ההבראה שהקימו השבדים

במיוחד עבור הפליטים והפליטות. שם קיבלה, כמו כולם, יחס נפלא וטיפול מסור מידי הרופאים והאחיות השבדיים שהיו המומים ומזועזעים עד עמקי נפשם ממראה עיניהם. ושם, קיבלה יום אחד, להפתעתה הרבה, מכתב.

בהתרגשות רבה פתחה את המעטפה ששמה התנוסס עליה. אדם ששכח מהי צורת מכתב, שכמעט חשב שהוא לא הוא, שאינו שווה מאומה, מקבל פתאום מכתב, ועל המעטפה כתוב שמו...משמע שהוא קיים! היתה זו פנייה מ"ועד ההצלה". הם כתבו שנודע להם שהיא בין הניצולות, ושאלו אם יוכלו לעזור לה במשהו.

היה זה ערב הימים הנוראים. זה זמן הטרידה את אהובה השאלה היכן תשהה בחגים, והנה משמים נשלחה הישועה. היא מיהרה לכתוב תשובה ובה היא ציינה לשבח את היחס והטיפול המסור להם היא זוכה, וכן בקשה - להתפלל בימים הנוראים עם יהודים חרדים, כמו בבית אבא.

באותו זמן, לא הורשו הפליטים לבוא אל הערים הגדולות אלא אם כן משפחה שבדית מוכנה היתה לקבלם תחת חסותה. אהובה וחברתה הוזמנו לסטוקהולם, אך החברה לא רצתה לנסוע, ובמקומה נסעה המורה חיה. שתיהן התארחו בבית הרב והרבנית יעקובזון. כאן שמעו על לִידִינְגֶה וגם ביקרו בה. לאחר חלוף החגים הוצעה להן העבודה בלִידִינְגֶה ושתיהן הביעו את הסכמתן. כך החלה עבודת הקודש שלהן כמורות מסורות, שנתנו, וגם קיבלו, אהבה וחום ללא גבול.

"קול חתן וקול כלה"

שיחת חולין של בנות בלִידִינְגֶה:

"אני לא אתחתן לעולם, לעולם".

"גם אני לא".

"וגם אני לא".

"משונה, איך פעם חשבתי כי כשאגדל אנשא. אפילו דמיינתי לעצמי את בעלי לעתיד".

"היום התבגרנו... היום אנחנו מבינות..."

"זהו. אנחנו נישאר בלִידִינְגֶה תמיד. כאן הוא ביתנו!"

"דווקא אני חושבת שכן אתחתן, כשיזמן לי ה' מישהו מתאים" – קטעה מלינקה את שיחת הבנות.

"כן תתחתני? השתגעת?" – השיבו כולן.

"למה לא?"

"מה פירוש למה לא? את לא רואה מה שקורה פה? תראי את האנשים הללו, השבדים, שכל כך טובים אלינו. תראי איך שהם הולכים ברחוב כאילו לא קרה כלום. כאילו לא נשרפו אנשים חיים..."

"הם ממש לא נורמליים!"

"למה לא נורמליים? המלחמה לא הגיעה לכאן. אז הם לא חשים בשום דבר אחר. הם ממשיכים לחיות".

"זהו! זוהי הסיבה שהם לא נורמליים. את לא מבינה? אנחנו, שעברנו הכל, יודעות היום דברים שהם לא יודעים. הם לא יבינו זאת לעולם, כי הם שונים!"

"גם היהודים?"

"קודם כל מי יודע כמה יהודים נשארו בכלל. וחוץ מזה – אלה שחיים ולא היו 'שם', גם הם לא יודעים ולא מבינים. אנחנו עברנו את הנסיונות ובעזרת השם עמדנו בהם. התחשלנו ושרדנו.

והם? מה הם יודעים? איפה הם ואיפה אנחנו? האם תוכלי להתחתן עם אחד 'כזה'?"

מלינקה לא ענתה. היא חשבה על מה ששמעה. לא היתה זו הפעם הראשונה שנושא זה עלה. במשך הזמן גדלו הבנות וחלקן היו לבחורות שהגיעו לפירקן. אך קשה היה להן לקבל את העובדה שהחיים ממשיכים לזרום "כאילו לא קרה כלום". הרגשתן היתה ש"הם" - אותם אנשים שלא עברו את התופת - לא מבינים ולא יודעים מה שקרה. הן רצו להישאר בלִידִינְגֶה לתמיד, עד סוף ימיהן, ללמוד ולהתחזק ביהדות, באמונה ובשמירת המצוות. זה יותר נח, יותר קל, אין צורך בהחלטות, אין צורך בהתמודדויות חדשות. אך, לא עבר זמן רב עד ששינו כולן את דעתן. היתה זו תוצאה של האווירה הרגועה אשר שררה בלִידִינְגֶה שתרמה רבות לגיבוש אישיותן בהתמודדות עם המציאות החדשה, לקראת תחילתם של חיים חדשים.

רוב הבנות היו צעירות מכדי להינשא ואף אלה שהגיעו לפירקן לא ניתן היה למצוא להן חתנים מתאימים בקרב יהודי שבדיה המתבוללים. לכן נישאו רוב הבנות עם בחורים מחוץ לשבדיה, בעיקר מארץ ישראל. הרב והרבנית יעקובזון דאגו באופן אישי לכל אחת וחיפשו בעבורה בן זוג ירא שמים שיתאים לכל בת לפי אופיה ולפי מוצאה. היו בנות שעזבו את לִידִינְגֶה ונסעו אל קרוביהן בארה"ב, וזמן מה לאחר מכן התקבלו בלִידִינְגֶה בשורות משמחות על אירוסי הבנות ועל נישואיהן. אחת מהן הייתה רייזי, שסיפורה מופיע בראש הספר.

מקרה יוצא דופן היה סיפורה של פייגי.

פייגי הגיעה לִידִינְגֶה ממחנה "פרנה ברוק" והשתלבה היטב בלימודים ובהווי הכללי. יום אחד, הגיע לִידִינְגֶה בחור צעיר וביקש להתראות עמה. משיחת הרבנית עמו הבינה שמדובר בדודן ששרד את המלחמה, ואכן הפגישה התקיימה. לא עבר זמן רב והשניים עמדו תחת החופה, אשר נערכה בלִידִינְגֶה.

קשה לתאר את התרגשות הבנות לפני החתונה ובחתונה עצמה. הן עשו כל שביכולתן: עזרו באפייה, בבישול, בעריכת השולחנות ובסידור הפרחים. חדר האוכל, שהיה למעשה צריף פשוט, הפך ליום אחד לאולם שמחות זוהר.

השמש הזורחת לקחה אף היא חלק בשמחה בהשקיפה ממרום. העצים הניעו ענפיהם בשירה. העולם לבש חגיגיות עת פסעה פייגי הכלה, לבושה שמלה צחורה, על הדשא הרענן לעבר החופה. החתן הנרגש נשא תפילה לבורא עולם שישלים זה הבניין ושתהא זו התשובה המוחצת לעמלק הנאצי שרצה להשמיד את העם היהודי.

לאחר "שבע הברכות" שנערכו אף הם בלִידִינְגֶה, יצא הזוג הצעיר, בלית ברירה (הם לא השיגו סרטיפיקטים לעלות לארץ ישראל), לארה"ב. כל בנות לִידִינְגֶה ליוו אותם לתחנת האוטובוס, כשהן מצרפות לאיחוליהן מתנות וזרי פרחים ושירתם הדהדה למרחוק:

"עוד ישמע בהרי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה..."

חתונה ראשונה בלידינגה

מקרה עצוב מאד

יוכבד הסתובבה לאחור לשמע הלחישה וראתה לפניה את דבורה.

"אה, זו את, שלום..."

"בואי, נו, אמרתי לך, אראה לך משהו סודי..."

"בסדר".

"לא, רגע, רגע, קודם תגידי את הסיסמה".

"סיסמה? איזו סיסמה?"

"הסיסמה של המחתרת!"

"מחתרת???"

"כן, מחתרת, יש לי מחתרת. אני המפקד!" – אמרה דבורה והצדיעה. יוכבד לא הסתירה את תדהמתה.

"שלושה ימי מחבוש!" – קראה דבורה והורתה באצבעה ימינה, מאיצה ביוכבד לזוז.

"בואי, אקח אותך למאסר".

"דבורה, מה העניינים?" – לא יכלה יותר יוכבד לשתוק.

"עניינים? פשוט מאד, לא הצדעת לי על אף שאמרתי לך שאני המפקד. חוץ מזה לא שואלים את המפקד שאלות. על זה עוד יומיים מחבוש!"

יוכבד לא ידעה אם לצחוק או לבכות. היא הלכה עם דבורה למקום שקראה לו "הכיכר". היה זה מאחורי בית המגורים מתחת לעץ.

" פּוֹ, פֻּם, פּוֹ " – הכריזה דבורה, ופרצה בצחוק מתגלגל.

צחקה וצחקה בלי הפסק, עד שגם יוכבד נדבקה ממנה והחלה צוחקת אף היא.

דבורה היתה חברתה לחדר של יוכבד. עם הגיעה ללידינגה היא שוכנה בחדר של יוכבד. היא וחברותיה קיבלו אותה בשמחה ועשו ככל יכולתן לעזור לה ולהקל עליה את

ההתאקלמות במקום. דבורה התגלתה כנערה חביבה וחברותית מאד, היא שוחחה בחופשיות עם כולן כאילו היו מכרות ותיקות, וסיפרה כל מיני סיפורים מהעבר ומההווה. אף כי סיפוריה היו חריגים, קיבלו זאת הבנות בסלחנות. יש כל מיני בני אדם בעולם והיא אחת מהם.

לילה אחד קמה שרה ממיטתה. היא לא חשה בטוב ורצתה לצאת לפרוזדור - שם היה החלון הגדול - לשאוף מעט אוויר צח.

קול זימזום הגיע לאוזניה.

להפתעתה, מצאה את דבורה בפרוזדור לבושה בחלוקה החדש. היא זימזמה לעצמה איזה שיר לא מוכר ורקדה לפי הקצב. ידיה היו פשוטות לצדדים כאילו נתנה יד לרוקדות נוספות, שלא היו בנמצא.

להרף עין הביטה דבורה לעברה.

"ש...ש...ש..." - אמרה והמשיכה בריקודה.

שרה שכחה את מיחושיה, היא נעמדה והביטה. דבורה רקדה יפה מאד. היא היתה שקועה בריקוד, מרוכזת. מדי פעם החליפה מנגינה וכן את קצב הריקוד וסיגנונו. בהפוגות אלו ניסתה שרה לפתוח עמה בדברים, אך התשובה היחידה שקיבלה היתה "ש...ש...ש..."

שרה ניגשה אל החלון והביטה בירח שהיה העד היחידי הנוסף. על רקע השקט מסביב נשמע זימזומה של דבורה טורדני משהו, אבל זה מכבר התרגלו הבנות לשגיונותיה וסלחו לה.

"טֶרֶם פִּגְלָה מִן שַׁרְבַּת" - שמעה את דבורה לוחשת.

"מה את אומרת? אני לא מבינה" - אמרה שרה.

"אמרתי, שלא תגלי לאף אחד".

"זה מה שאמרת? באיזו שפה?", שרה חשבה שאולי זו שפת האם של דבורה והיא פשוט לא הבינה אותה.

"זו השפה שלי, אני המצאתי אותה" - הכריזה דבורה בגאווה, ולפני ששרה הספיקה לענות הוסיפה:

"מה דעתך על הריקודים? מָגְלוּד לא?"

"מָגְלוּד?"

"כן, בשפה שלי זה 'מקסים'.

"אהה, אהה, כן. יפה מאד. מה פתאום באמצע הלילה?"
דבורה התעטפה ארשת חשיבות.
"תראי" – הסבירה – "מה שרוצים שיהיה בלילה, צריך להכין בלילה".
שרה התעייפה. היא רצתה לחזור למיטתה. אך דבורה אחזה בזרועה ולחשה על אוזנה.
"אל תחשבי שסתם רקדתי, אני מתאמנת..."
"בשביל מה את מתאמנת?" – שאלה שרה בחוסר סבלנות.
"לכבוד החתונה!"
"חתונה של מי?"
"שלי!"
"שלך?!"
"כן, מחר בלילה אני מתחתנת" – המתיקה סודה.
"אהה, אוהוים, אהה" – כיחכחה שרה בגרונה, מתחילה להבין ולא להבין כאחת – "שיהיה במזל טוב".
"בקרוב אצלך" – ענתה דבורה בעליזות.
"אני חושבת שכדאי שנלך לישון עכשיו". דבורה הסכימה. היא צריכה לאגור כוח כדי לרקוד ב'חתונתה'.
שרה לא יכלה להירדם. המקרה הציק לה מאד. לא היתה זו הפעם הראשונה בה תמהה על מעשיה ודרכיה של דבורה, אך בכל יתר הפעמים קיבלה את הדבר, כיתר חברותיה, בבדיחות הדעת. עתה, נראה היה לה שהדבר רציני יותר, והיא גמרה אומר בלבה ללכת למחרת היום ולשוחח עם הרבנית.
"כמה זמן זה נמשך?" – שאלה הרבנית, לאחר ששמעה את סיפור ליל אמש.
"אני חושבת שמאז שהיא הגיעה לכאן.
"אני מבינה, יפה מאד שבאת לספר לי, שרה. אני יודעת עד כמה קשה לך הדבר. אין זה לשון הרע כי לתועלתה את עושה זאת, ואת יכולה להיות רגועה לחלוטין שעשית את הדבר הנכון והנחוץ".
אחר הצהרים פגשה הרבנית את גברת איגל וסיפרה לה את אשר שמעה. "אולי תוכלי למצוא זמן לשוחח עם דבורה ולראות מה הבעיה?" – הציעה.

"בהחלט, בעזרת ה' אעשה זאת בהזדמנות הראשונה".

ההזדמנות לא אחרה לבוא. למחרת, בשעת ההפסקה, ראתה גברת איגל את דבורה יושבת על הדשא ותולשת עלים במרץ רב.

היא התיישבה לצידה.

"שלום" – פנתה אליה.

"שלום" – ענתה דבורה, מבלי להרים עיניה.

"מה קרה דבורה, אולי את רוצה לספר לי?"

דבורה שמחה שיש לה למי לספר. היא אהבה מאד לספר סיפורים על עצמה. הן יצאו לטייל.

לאחר השיחה הבינה גברת איגל שלדבורה יש בעייה רצינית. היא אינה מסוגלת להבחין בין מציאות ודימיון. רוב סיפוריה היו משאלות, שבדמיונה הגשימה אותן, וכולן היו מתוקות מדבש.

לקראת סוף הטיול פלטה דבורה "זה כאב מאד. המכות, את רואה? כאן – בראש שלי היכו אותי באלה, כל פעם. הגרמנים וגם הקאפו..."

ואז נזכרה גברת איגל במקרה שכמעט נשכח מלבה. לפני החגים הגיעה לִידִינְגֶה קבוצת נשים. אמנם הקבוצה הגיעה בטעות, כי לִידִינְגֶה היה בית ספר לנערות ולא לנשים, אך מכיוון שהגיעו, לא שלחו אותן, אלא שיבצו אותן באופן זמני במערכת הקיימת. אחת מהנשים הללו, אשה כבת ארבעים שובצה בעבודה במטבח.

יום אחד, בשעת ארוחת הצהריים, קרה הדבר. דבורה היתה בתורנות מטבח. היא ומספר בנות ערכו את השולחנות וחילקו את האוכל שהיה מונח על מדף המיוחד לכך. הסיר עם המרק המהביל, אותו נשאה דבורה לעבר אחד השולחנות, נפל בחוזקה על הריצפה. המרק ניתז לכל עבר והבנות נבהלו וקפצו ממקומן. דבורה היתה חיוורת כסיד. המלים נעתקו מפיה. היא עמדה מול הטבחית החדשה, מאותה קבוצת הנשים שהגיעה ושובצה במטבח, ומבטה נדד הרחק לעבר מקום אחר, לעבר זמן אחר... ולפתע פרצה בצווחות היסטריות: "זו את!...את! את! הלוואי שתמותי! שיעשו לך כל מה שעשית לנו! – נאצית!" "רגע, רגע, אלך ואביא לי אלה. אתן לך על הראש, כמו שנתת לי". היא

הסתובבה, ברצותה ללכת ולהביא אלה, אך הרבנית שעמדה מאחוריה עצרה אותה. לרגע נראה היה שהיא רוצה להדוף את הרבנית, אך במשנהו נפלה בין זרועותיה החסונות, מתייפחת בבכי חסר מעצורים וקורע לב, דמעותיה הרטיבו כליל את חולצתה של הרבנית שעמדה דוממת, כאובה, ומבינה.

לאט לאט נרגעה. הטבחית נשארה עומדת.

"היא, היא" – הצביעה עליה דבורה – "היתה הקאפו שלנו בצריף האחרון, היא היתה יותר גרועה מהגרמנים, רשעית!"

מעיניה רוויות השנאה ניכר הזעזוע הנורא. היא המשיכה:

"אם מישהי מאתנו הצליחה להחביא פרוסת לחם, או קליפת תפוח אדמה, והיא, הקאפו, היתה רואה, היתה תופסת אותה, גוזלת ממנה את 'שללה' ומכה אותה מכות נמרצות. לא פעם אף הסגירה נערות לנאצים ואלה מיהרו ורצחו את הנערה האומללה במכות רצח או בירייה או... לא חסרו להם שיטות! ואז – היתה היא עומדת, מרוצה, ומזהירה אותנו שנדע, שאם תתפוס מישהי בשנית, כזה יהא גורלה. ואנו – שהיינו כה רעבות, אמנם ידענו גם ידענו, אך לא יכולנו להימנע מלנסות. כמה פעמים גם אני חטפתי..."

לפתע, לפני שהרבנית הספיקה להבין מה קורה, התנפלה דבורה על הטבחית, משכה בשערותיה, נשכה את ידיה ופניה והכתה אותה בהיסטריה. רק במאמץ משותף הצליחו לעצור אותה. הרבנית לקחה אותה לחדר סמוך כדי שתרגע מעט.

אחרי החגים עזבה קבוצת הנשים את לִידִינֶגֶה, ומכיון שלא היו מאז תקריות עם דבורה, נשכח הדבר והחיים בלִידִינֶגֶה חזרו לאורחם הרגיל. אך, לא לגבי דבורה. היא לא חזרה למסלולה. הסבל והעינויים שעברו עליה במחנות הנאצים הטביעו את חותמם, ומחולי הגוף עברה המחלה לנפש. פגישתה עם הקאפו שלה, אך החמירה את המצב.

הרבנית וגברת איגל ערכו התייעצות עם הצוות והוחלט לנסות ולהשאיר את דבורה במקום. הם הביאו בעל מקצוע שיטפל בה וקיוו שהתופעה תחלוף, אך תחת זאת המצב החמיר והלך.

לילה אחד שמעה אחת הבנות רעש מכיוון השער. היה זה בשעת לילה מאוחרת. רוב הבנות כבר ישנו, אך היא, שסבלה מנדודי שינה כרוניים, שמה לבה לכך. מתוך בהלה, קפצה ממיטתה לראות מי הוא הבא, ואז - להפתעתה ראתה את דבורה לבושה בלבוש מלא ומזוודה בידה, צועדת לעבר השער החיצוני. במהירות רצה לחדרה כדי להיות בטוחה, ואכן, שם מצאה את חברותיה של דבורה ישנות בשלווה, ומיטתה של דבורה סדורה, אך ריקה.

היא מיהרה לרדת לעבר דירתה של גברת איגל, שהעירה במהירות את הרבנית ושתיהן יצאו אל השער. דבורה נבהלה מאד בראותה אותן והחלה לצעוק שהיא הולכת לחתונה ולא תחזור ואל להן להתקרב אליה. בקושי רב הצליחו להחזירה לבניין. ואז הגיעו שתיהן למסקנה שאסור להשאירה במקום. דבורה חייבת לקבל טיפול מקצועי במקום המיועד לכך.

הבוקר הגיע. כל הבנות התכנסו לתפילת שחרית כרגיל. הן ישבו במקומותיהן בדממה, עיניהן בוהות, קול נשימתן נשמע, קטוע, כאוב. ולפתע פרצו בבכי מר. דבורה נלקחה למוסד, דבורה חולה. הדמעות נתנו דרור לרגשותיהן, לכאב, לעצב. הן ידעו - כל אחת מהן יכולה היתה להיות במצבה של דבורה לולא עזר לה ה' לשמור על שפיות דעתה.

לצאת ממחנות ההשמדה בדעה שפויה - הרי זה נס גלוי.

טומילילה

בעקיפין, נתנה המלחמה אותותיה גם בשבדיה, אף שזו לא השתתפה בה מעשית. המצב הכלכלי לא היה יציב ונוצר גירעון תקציבי בקופת המדינה. כתוצאה מכך היה צורך בידיים עובדות. למשימה זו נלקחו אותם פליטים ופליטות מהמחנות שהגיעו לשבדיה ונהנו מתמיכת הממשלה השבדית.

לִידִינֶגֶה הצטרפה אף היא לתכנית. בקיץ 1946 נשלחו הבנות לעיירה מרוחקת ששמה טומילילה, שם היה עליהן ללקוט סלק סוכר. הבנות החולות והחלשות לא הורשו להצטרף למחנה העבודה, הן נשארו בלידינגה עם הרב והרבנית וחלק מהצוות.

סביב לעיירה היו פזורים כפרים בהם חיו איכרים שבדיים פשוטים שגאוותם היתה על עושרם ועל שלוותם. השבדים ידועים כאנשים "מרובעים" בדרך כלל ובאורח חייהם יש מעט שינויים או מאורעות בלתי צפויים היכולים לזעזע את שלוותם. עד תום מלחמת העולם השנייה לא היתה בשבדיה תנועת תיירות, והם לא הורגלו לראות זרים בקרבם.

האיכרים בכפרים אלו היו בדרך כלל אנשים חסרי אינטליגנציה ופתיחות, ובנות לִידִינֶגֶה היהודיות שעבדו אצלם נראו בעיניהם פחותות ערך. יחד עם זאת הם לא היו מודעים לעובדה שגברת איגל אף היא יהודייה, בגלל מראיה החיצוני. הם הניחו שהטורבן שחבשה לראשה (הם לא יכלו לדעת כי יהודייה נשואה מכסה את ראשה, שהרי מעט היהודים שחיו בשבדיה היו מתבוללים ונשותיהם לא כיסו את שערן) נועד להגן עליה מפני החרקים והאבק. לכן הם ראו בה בת ברית, שבפניה אפשר ללעוג לבנות היהודיות המוזרות הללו. היא לא תיקנה את טעותם לגבי מוצאה, אבל ניצלה את ההזדמנות כדי להסביר להם מהיכן מגיעות בנות אלו, מה עבר עליהן והיכן הן כיום.

משך השהייה המתוכנן היה שישה שבועות, דבר שהצריך הכנה מתאימה והצטיידות רצינית. תחילה שלח הרב יעקובזון את בניו כדי שיכשירו את המטבח שיועד עבורם. אחר כך הגיע הצוות עם כלי מטבח, סירים ענקיים, מפות, מגבות וכדומה. עיני האיכרים נפערו מתימהון נוכח "ההתנחלות" המאורגנת. לזה הם לא היו רגילים. בפעמים הקודמות, כשהגיעו קבוצות עבודה, לא הביאו עמם דבר והשתמשו בציוד שהיה במקום. חלק מצוות המטבח הועבר מלִידִינְגֶה לטומילילה וה'חגיגה' היתה כמעט מושלמת.

אף שפרויקט העבודה היה יזום על ידי ממשלת שבדיה, הדבר התקבל בברכה על ידי בנות לִידִינְגֶה, ואף אלה שהסתייגו תחילה ורצו להוסיף וללמוד ולא לבזבז זמן יקר, התרגלו חיש מהר והיו בין הנהנות מהשינוי. השהייה במשך חודש וחצי בחיק הטבע, באוויר השדות הרענן עם ניחוח האדמה הלחה ובתוספת עבודת כפיים מעייפת ומספקת, היה בבחינת שחרור ואיוורור שהיו כה חשובים לבנות. בכל יום היה עליהן לעבוד שמונה שעות בשדה. יתר שעות היום היו פנויות, וכמסורת בית לִידִינְגֶה נוצלו ללימוד. הרב שלמה וולבה, שהצטרף גם הוא לצוות, הוסיף נופך מיוחד לאווירה, הוא מסר מדי יום שיעור במחשבה, בהלכה או בתנ"ך. כך זכו הבנות לשלב עבודה עם לימוד תורה. הגברת איגל שימשה כמרכזת ועברה בין הכפרים שבהם עבדו הבנות, ליוותה אותן והושיטה עזרתה לכל נצרכת, עד לסיום עבודת היום, בחוזרן לטומילילה.

לכבוד היציאה לטומילילה, כתבה המורה חיה שיר בעברית שהפך להימנון השני בלִידִינְגֶה:

לִידִינְגֶה היקרה שלי
הו לִידִינְגֶה החביבה שלי
אני עוזבת אותך.

אני נשארת אתך
במחשבות, במחשבות, במחשבות!

הו טומילילה את מחכה לי,
הו טומילילה הקוראת לי,
אני באה מיד
אך לרגע אחד,
כי עלינו להיות יחד.

לאחר תום מחנה העבודה חזרו הבנות ללִידִינֶגֶה, כשהן שזופות ומלאות מרץ ורצון להמשיך בשיגרה הקודמת.

בשנה שלאחר מכן התקבל רעיון מחנה עבודה נוסף בהתלהבות רבה. אך הפעם האכזבה היתה גדולה, לא היה כל דמיון למחנה הקודם. הפעם נבחר מחנה העבודה בכפר טורה, מרחק של כשעתיים נסיעה מסטוקהולם. את פני הבנות קיבלה רוח שרבית והן לא מצאו מרגוע בגלל החום. מזג אוויר שרבי הינו חריג ביותר בשבדיה הקרה, והמקום לא היה מצויד באוורור או מיזוג מתאים. נוסף לכך היתה גם "מכת" יתושים שתקפו את הבנות ללא רחם, ומבלי משים שימשו ידיהן כמניפה בשעת דחק. מאוחר יותר הציעה המורה חיה 'שיכלול', שכל הזכויות שמורות לה כולל ההדגמה, היא תלשה ענף מעץ והשתמשה בו כמניפה, העלים הנעים יצרו גלי אוויר שריעננו מעט את פניהן הלוהטות של הבנות. תוך זמן קצר, אפשר היה לראות ברחבי הכפר בנות משוטטות כשבידיהן ענפים המונפות הלוך ושוב. זר אם ראה זאת ודאי חשב שעומדת לפרוץ איזו מלחמת ענפים באיזור. אך עם כל הסבל, הצהיל הפיתרון את רוחן.

יום אחד נעקצה מטי. לא היה ברור ממה, אבל זעקתה הקפיצה את הבנות. מאוחר יותר גם עלה חומה וברכה התנפח. ר' ניסן איגל לקח אותה לבית חולים בסטוקהולם, שם החליטו הרופאים להרדימה כדי להוציא את המוגלה שהלכה והתפשטה. כל אותה עת רומם ר' ניסן את רוחה של מטי, עודד אותה ועזר לה ככל שיכול.

כאשר התעוררה מההרדמה מצאה את עצמה בחדר זר, על מיטה צחורה וסביבה צוות רופאים מסור ואחיות דואגות.

"אל תדאגי, עכשיו הכל בסדר. אף אחד לא יעשה לך כל רע... כאן את בטוחה, איש לא יפגע בך..."

מטי חשה עצמה בטוחה וחסרת דאגה, ולא הבינה אודות מה הם שחים. רק מאוחר יותר נודע לה שבהיותה רדומה דיברה ללא הרף, ובדבריה התחבאה מפני הגרמנים הנאציים, קראה לעזרה והתפללה...

ככה זה, אפילו אם מנסים להדחיק מהתודעה את מאורעות העבר ולפתוח דף חדש בחיים, את הנמצא בסף ההכרה אי אפשר למחוק, ואי אפשר לשכוח.

פה נוכחתי לדעת כי זו דרכי

גיטי מוללה את אצבעותיה במבוכה, מחפשת את המילים:
"רק רציתי להגיד, כשאני חושבת על מה שעברנו, ואני נזכרת איך הכל התחיל, אני מגיעה למסקנה שהיינו עיוורים או שפשוט ניטל שכלנו, לפחות בהתחלה.

"אני זוכרת מאורע, שכבר אז, עורר פחד והשתוממות. אני מתכוונת ליום בו הודיעו במודעות ענקיות שעל כולם להגיע למחרת היום בשעה 8:00 בבוקר לכיכר העיר, ליד בית-הספר, שם יקבלו כרטיסי עבודה. כך הם כתבו: 'כולם בשעה 8:00 בבוקר'. הייתי בת שלוש-עשרה. אני כמובן לא הלכתי לכיכר ואף לא אחד מבני משפחתנו, אבא למד תורה ואמא היתה עסוקה. בכל אופן, רבים וטובים הלכו.

האנשים נשלחים ל"עבודה"

"אחרי יומיים הגיע אלינו הדוד מוישה וסיפר שאשתו הלכה לכיכר, אך לא חזרה משם. הוא היה עצוב מאד. יכול להיות שהבין כי לא יראה אותה עוד לעולם. אנשים אלו היוו את המשלוח הראשון לאושביץ. הוא נשאר עם שני ילדים קטנים וביקש שאבוא לעזור לו".

גיטי הביטה סביבה חוששת, אולי היא מכבידה על השומעים בסיפורה, אולי לא מעניין את חברותיה לחדר מה שעבר עליה. אבל היא ראתה את עיניהן הקשובות ומבטן המשתתף בקורותיה והמשיכה:

"הייתי אז ילדה ובכל זאת אמרתי לו: 'דוד מוישה, אני לא מבינה, למה כולם הלכו לכיכר ביחד, ביום הזה? איך אף אחד לא חשב שיש פה משהו חשוד? כיצד יכול להיות שיגידו לכל עשרות אלפי היהודים בעיר לבוא באותה שעה לקבל כרטיסים, בלי תור? בלי סדר? ללא חלוקה לאיזורים ולשעות קבלה שונות... וחוץ מזה למה כולם, ילדים, נשים וזקנים, האם גם הם צריכים לקבל עבודה?' דוד מוישה הקשיב לי, ודמעות עלו בעיניו. הוא אמר בעצב: 'גיטי, הכל משמים! ה' לקח לנו את השכל כדי שהדבר הזה יקרה, פשוט לקח לנו את השכל. הנה, תראי, בדרך כלל אני הוא זה שהולך לטפל בסידורים כאלה ואשתי היתה נשארת עם הילדים ועם אמה בבית, ובדיוק אז אמרה שכדאי שהיא תלך כי היא רוצה לצאת מוקדם, להיות בין הראשונים... הכל משמים... הכל משמים...'

"מאז ידעתי והרגשתי כי מה שה' רוצה שיקרה לי זה מה שיקרה. עיני עלולות להתעוור ואזני להחרש. הכל יכול לקרות לי ולכולנו.

"אני זוכרת את היום בו שרפו את בית הכנסת שלנו. להבות האש עלו השמיימה, והעשן השחור איים לחנוק את כולנו. אני זוכרת את בכי האנשים מסביב, את הצער הזה אי אפשר לתאר. בתוך בית הכנסת הנשרף היו ספרי תורה. לפתע הופיע בחור ישיבה אחד שלא הכרתי, שנראה לי כבן שמונה עשרה, וקפץ אל תוך להבות האש על מנת להציל את ספרי התורה. הוא קפץ מרצונו, בהרגשה שהוא עושה את מה שצריך לעשות, תוך קדושה ומסירות נפש.

"היהודים המאמינים ראו זאת כגזירה ומסרו נפשם על קדושת ה'. הם לא שאלו שאלות כי התשובה היתה ברורה".

גיטי חשה מבוכה נוכח השקט ששרר בחדר. והיא המשיכה:

"לא התכוונתי לספר, אני לא יודעת למה יצא לי להאריך בזה, אולי בגלל שדברנו על אמונה ושואה. אולי בגלל שבעצם אני

חושבת על זה הרבה. והיום יותר מתמיד, אני יודעת ומאמינה שכל מה שהיה היה מכוון משמים, וכשם שכל דרכיו של הבורא נסתרות, גם דרך קשה זאת נסתרת מהבנתנו. ואנחנו שנותרנו בחיים יכולים לספר על הניסים שעזרו לנו להנצל מהתופת".

"את יודעת גיטי?" – פנתה אליה מָלָה, "גם אני חושבת על כך הרבה, ואני חושבת שעצם העובדה שניצלנו וזכינו לבוא לכאן, לִידִינֶגֶה, ולהמשיך את מסורת אבותינו, גם היא מכוונת משמים. הרי יכולנו ללכת עם כל האחרים לכל מיני בתי ספר פה בשבדיה, עם ה"שומר הצעיר" למשל... תארי לך שהיינו שם היום, מתבוללות כמותם..."

"נכון, אני למשל" – הוסיפה פייגי – "בכלל שכחתי את המסורת, לא שרציתי בזה אבל בגלל כל הצרות שעברתי. הייתי בסך הכל בת תשע כאשר פרצה המלחמה. שש שנים נלחמתי על קיומי, מתוכן שנה בתוך ארון. כשנסתיימה המלחמה והגענו לשבדיה וראיתי שאין לי אף אחד בעולם, הייתי מוכנה ללכת עם כל מי שהיה מציע לי בית ספר ומגורים. למזלי, מיד כשהגעתי, הגיע הרב יעקובזון וסיפר על בית ספר דתי לבנות בלִידִינֶגֶה. הוא שאל אם אני רוצה להצטרף. את חושבת שרציתי ללמוד? בכלל לא זכרתי איך נראית כיתת לימוד. אבל הלכתי אחריו כי דמותו הזכירה לי את אבא, את הדודים, את הסבא. אז הלכתי. מהר מאד נוכחתי לדעת שזו דרכי וזו הדרך שבה חונכתי בבית, עם כל הדינים והמנהגים... לִידִינֶגֶה ממש הצילה אותי".

אלוקים אינו מבין פולנית...

דמעות גדולות התגלגלו מעיניה של צילינקה בת השבע והרטיבו את לחייה.

"אל תלך טוביה, אל תלך" – התחננה.

"אני מוכרח, צילינקה שלי, אני מוכרח. נכון שאת מבינה? בערב אחזור ונשחק בכל מיני משחקים מעניינים..."

צילינקה תלתה בו עיניים שטופות דמעות, מבינות.

"אני יודעת... אבל תשמור על הידיים שלך, טוב?"

"אשתדל, צילינקה שלי, ועכשיו תני נשיקה לאחיך הגדול והאוהב", גחן ונשק לה וניגב את דמעותיה. "אל תבכי צילינקה, הכל יהיה בסדר", חיבק אותה בחום, הסתובב והלך לו לדרכו.

"אנא אלוקים" – אמרה צילינקה בפולנית – "שמור על האצבעות של טוביה שלא תחתכנה, שתשארנה שלמות".

"הו, אמא" – פנתה אל אמה, שעמדה כל הזמן מן הצד מחרישה ודואגת – "אלוקים אינו מבין פולנית, הוא לא יודע מה אני מבקשת, אמא, למדי אותי להתפלל בלשון הקודש..."

אמא – גם היא היתה מודאגת לגורל בנה שגוייס לעבודת כפיה עבור הנאצים, אך התעלמה מבקשת בתה. "בואי ילדתי המתוקה, אסרק את שערך. אלו סרטים נשים היום בצמותייך?"

וכבר השיחה מתגלגלת, הדמעות נשכחות וגם הבקשה הקטנה...

הוריה של צילינקה לא היו שומרי תורה ומצוות, אבל השתדלו לשמור על מעט ממסורת ישראל בביתם. הם נחשבו משפחה נאורה בעלת תרבות, שניסתה להתקרב אל הפולנים, לחגוג את חגיהם ולהיות מעורה בחייהם. בבית, הקפידו לדבר אך ורק פולנית כדי ששפת ילדיהם תהיה צחה ורהוטה.

אך כל זה נקטע כאשר הצבא הגרמני פלש לתוך פולין וכבש אותה. היטלר ימ"ש לא התרשם מהשתדלותם להיות 'ככל

הגוים', הוא צרף אותם אל יתר היהודים שנאלצו להתגורר בגיטו. צילינקה לא חשה מבוכה, על אף שלא הכירה את שפת האידיש. ילדים הם ילדים. לא הפריעו לה מנהגיהם השונים וצורת לבושם השונה.

שנים אחדות לאחר מכן, בהיותה בת אחת עשרה, היתה צילינקה באושביץ, 'מוזלמנית' (מושג במחנות ההשמדה לאדם כחוש שנדון למיתה), קטנה, שדופה ו'חסרת תועלת', ועל כן מועמדת ודאית לתאי הגזים. אך, ה' שמר עליה שוב ושוב והיא נשארה בחיים. בכל פעם ניסתה להתפלל אליו, לדבר אתו ולבקש ממנו שישמור עליה. הרגשת חוסר אונים אפפה אותה משנוכחה לדעת שהשפה היחידה שהיא מכירה היא פולנית ותמיד חששה שמא ה' לא יבין אותה. באותם ימים, לא ידעה צילינקה שהקב"ה, בוחן כליות ולב ויודע נפש כל ברואיו, שומע ומאזין לכל תפילה היוצאת מן הלב, אף אם נאמרת בכל לשון ובכל דרך. אך בכל זאת, היא חשה ש"מישהו" שומר עליה.

פעם, לאחר שניצלה ממוות בטוח בתאי הגזים, התחננה לפני אמה:

"אמא, למדי אותי להתפלל. אני מוכרחה לבקש מה' שישמור עלייך ועלי, אי אפשר לעשות זאת בפולנית". הפעם אמה לא התעלמה לחלוטין מבקשתה.

"הקשיבי לי צילינקה, אני אינני יודעת להתפלל, אינני מכירה את לשון הקודש, אך אני מבטיחה לך שאם אבא יישאר בחיים לאחר המלחמה, אדאג שתלמדי לשון הקודש".

"אבל אמא, אם את אינך יודעת, מי ילמדני? אולי תמצאי רב?"

"בסדר, צילינקה, אמצא רב שילמדך, אך זכרי, רק אם אבא יישאר בחיים. ועכשיו מספיק עם הדמיונות, ספרי לי בדיוק מה עבר עלייך" – אמרה אמה בעודה מחבקת אותה בחום, מסרבת להאמין שזו שבידיה בִּתה היא, והיא בין החיים. העובדה שהיא עצמה עדיין בחיים הינה נס, אבל זה שצילינקה חיה, הוא נס גדול עוד יותר.

צילינקה הרגישה בחום הזורם אליה מלבה של אמה. היא היתה שותפה באופן חלקי לחוויה הנוראה שעברה זה עתה.

לאט לאט החלה לספר לאמה את האירוע המסעיר שהיא עברה והנס הגלוי שקרה לה.

כאמור, צילינקה נראתה קטנה מאחת עשרה שנותיה, ועצם הימצאותה באושביץ היה בגדר נס. יום אחד הוכרז במחנה על סלקציה, ד"ר מנגלה האיום עמד להגיע.

אלפי הנשים נאספו בתוך אולם ענק, שבפתחו עמד המרצח. אמה ידעה שהפעם אין סיכוי שצילינקה תצא חיה ממסדר המוות, על אף האודם שנמשח על שפתיה והמטפחת שהושמה על ראשה. היא היתה אובדת עצות. לפתע ראתה את האחראית על הצריף צועדת לקראתה. היא ניגשה אליה ואמרה: "את יודעת שהקטנה לא תעבור. תני לי אותה, אציל אותה בשבילך". אמא של צילינקה לא ידעה את נפשה מרוב שמחה והבטיחה לה כל דבר בעבור עזרתה. האשה חזרה, נטלה את ידה הקטנה של צילינקה, הכניסה אותה לחדר סמוך והעמידה אותה על יד הדלת.

"את שומעת אותי צילינקה?... ברגע שתשמעי שלוש דפיקות בדלת הזו, תפתחי אותה ותעלי חיש מהר במדרגות הנמצאות בסמוך לה". צילינקה שמעה והבינה את דברי האשה, היא הנידה ראשה לאות "הן".

בינתיים ערך מנגלה את הסלקציה. את הנשים הכשירות לעבודה ריכז על המדרגות הסמוכות לדלת, אלה תישארנה בינתיים בין החיים, ואת שאינן כשירות ונידונו על ידו למוות, ריכז בחדר אחר.

עבר זמן מה ואז שמעה צילינקה את שלוש הדפיקות.

הדלת נפתחה לאט, היא ראתה לפניה מדרגות וניסתה לטפס עליהן, אך רגליה מיאנו להישמע לה. איבריה לא נעו. אמה היתה רחוקה מכדי להגיע אליה. היא הביטה בתחינה בנשים שהצטופפו, ופניהן נפולות, אולי יעזרו לה, אך אלו לא יכלו לעשות דבר. כל אחת היתה מסכנת את חייה ואולי את חיי כל הקבוצה.

לפתע חשה שמישהו, בעל זרועות חסונות מרים אותה אל על. הוא חיבק אותה והביט בה. צילינקה הרימה את עיניה

והישירה מבטה מולו. נשימתה נעתקה ולבה פסק מלפעום. היא היתה בזרועותיו של מנגלה האיום.

"ובכן, המשחק נגמר, הפעם את תמותי באופן סופי!" – אמר, וזרק אותה אל החדר בו הצטופפו עוד כשישים נשים שחיכו למותן.

בקושי הצליחה לחזור ולעמוד על רגליה. גופה כאב מהחבטה. במבט עיניה חיפשה את אמה. רק להגיד לה "שלום" רצתה.

ואמה, שהבטיחה לה כי הן תמותנה ביחד, חבוקות, גם היא חיפשה אותה. מבטיהן הצטלבו, ואז – עשתה אמה את המעשה. היא עזבה את קבוצת הנשים ה"כשירות לעבודה" ורצה לעברה של צילינקה. היא רצתה לקיים את הבטחתה, אך מגלבו של מנגלה פגע בה בדרכה.

"יהודיה ארורה! זו את שהחבאת אותה! ואת חושבת שתמותי בקלות? בתא הגזים? לא! את תמותי פה, לעיני כולן ומהשוט הזה!"

הוא היכה באמה באכזריות עד זוב דם, וזו היתה מוטלת על ריצפת האולם מחוסרת הכרה. צילינקה היתה בטוחה שאמה מתה. ועתה, כלל לא היה אכפת לה שגם היא תמות. כבר לא היתה לה סיבה לחיות.

האחראית על הצריף הציעה לצילינקה לעזור לה ולהצילה בשנית, אך זו סרבה. היא חשה שאין טעם. היא העדיפה להשאר עם יתר הנידונות למוות בחדר הסמוך.

צילינקה פחדה למות. היא לא ידעה איך זה יהיה. היא זכרה את הריח של הגוויות השרופות שקידם את פניהן בהגיען לאושביץ, כשענן אדמדם סמיך מיתמר אל על. היא זכרה את התזמורת המנגנת באמצע הלילה ומלווה את הנידונים למוות בדרכם האחרונה, כאשר צליליה מנסים בלא הצלחה לטשטש את זעקות ההולכים למות שקריאת "שמע ישראל" בוקעת מגרונותיהם.

האם כך יקחו גם אותה למות? ואחר כך יעלה עשן עצמותיה אדמדם השמיימה?

היא השלימה עם המוות ורק חיכתה שכבר יעבור... שכבר תהיה מתה, כמו אמא...

לפתע היא שמעה את קולו של חייל גרמני: "בחורות, אתן יכולות לצאת מכאן ולעבור לחדר השני. ההמתה שלכן נדחית למחר בערב. חבל לבזבז גז עבור שישים נשים בלבד. מחר יגיע עוד משלוח ובשביל מאתיים זה כבר כדאי".

הנשים בחדר, שעד עתה לא דיברו אחת עם רעותה, החליפו ביניהן מבטים מבועתים. המוות הינו חוויה קשה, אך קשה ממנה היא הציפייה לו, שעות של חשבון נפש, חידלון ואין אונים.

צילינקה לא דיברה עמן. היא דיברה עם אלוקים. במחנה זה למדה מאחת הנשים להתפלל. היא ידעה לאמר "שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד". היא לא הבינה את משמעות המלים, אבל ידעה שזו תפילה בלשון הקודש. ואותה, אלוקים בודאי מבין. היא חזרה שוב ושוב על פסוק זה, כשהוא מכיל את כל מחשבותיה ובקשותיה.

הנשים היו רעבות, זה יומיים שלא הגיע דבר מאכל אל פיהן. אחת מהן אזרה עוז ונגשה אל החייל הגרמני ששמר עליהן.

"בבקשה חייל, אנחנו רעבות. כבר יומיים לא בא אוכל אל פינו. בין כך ובין כך נמות עוד מעט, ומה אכפת לך אם נמות על בטן מלאה?"

להפתעתה הניד החייל ראשו בהסכמה.

"עשר נשים", הכריז, "שתיים לכל סיר מרק".

צילינקה נדחפה בין העשר. הן החלו צועדות לעבר המטבח, שהיה מרוחק מהמשרפות, מלוות במשמר כבד של חיילים גרמניים וכלביהם המורעבים. משהתקרבו למטבח, החלה שומעת קולות לוחשים: "צילינקה! צילינקה!". מכל עבר לפניה ראתה את הנשים המוכרות לה עטופות מעילים בצבע אחיד.

"ברחי צילינקה, ברחי!" היא הביטה סביבה, איך תברח? סביבה חיילים וכלבים מאיימים. לפתע, ראתה את אמה עומדת מאובנת, מביטה ניכחה, ואז פרצה בקריאה: "אמא טוב לי, אל תדאגי! אנחנו עובדות במקום אחר, אפילו מרק נותנים לנו, לא הורגים אותנו..."

אבל הנשים לא הרפו ממנה והמשיכו לקרא לה לברוח. צילינקה לא ידעה מה לעשות. היא נשאה ביחד עם שותפתה את סיר המרק וצעדה עמו.

ואז ארע הנס. הסיר נפל מידיהן כשכל תכולתו נשפך, והמרק הדליל כיסה את האדמה. כמו זבובים עטו עליו נשים מורעבות מכל עבר ויצרו אנדרלמוסיה. בתוך המהומה שנוצרה מצאה צילינקה אפשרות לברוח. היא והאשה השניה נקלטו בקבוצת הנשים שעמדה לצאת לעבודה במקום אחר.

"זה מה שקרה אמא, את מבינה? לכן אני חייבת ללמוד להתפלל בלשון הקודש, ה' שומר עלי ואני רוצה להודות לו..."

ה' המשיך לשמור על צילינקה גם אחר כך, כאשר הצטרפה עם אמה והבורחת הנוספת אל הקבוצה שיצאה לעבוד. לכולן, נשים מבוגרות, היו בגדים אחידים, כאשר עלו על קרון הרכבת היוצאת לדרך, ואילו היא על גופה חולצה גדולה ממידתה, בולטת בשוני שלה מיתר הנשים בקרון.

לאחר כחצי שעה של נסיעה נעצרה הרכבת. לפתע שמעה קול בגרמנית: "אנחנו מחפשים את המספרים האלה" (לגבי הנאצים הן לא היו אלא מספרים, לא בני אדם). וכאן נקבו במספרה ובמספר האשה האחרת שנמלטה אף היא והיתה עמן. "עליכן לחפש בקרון ולהסגירן לידינו. אם לא תעשו כן והן תימצאנה באחד הקרונות כל הקרון יובל למיתה".

צילינקה היתה מלאת חרדה. מדוע תסכנה נשים אלו את חייהן בעבור איזו ילדה קטנה ולא מוכרת? היא חזרה ופנתה למושיעה, אלוקים, שיעזור לה גם עתה. ולהפתעתה שמעה קול אשה קורא מהקרון שלה: "לא, אצלינו אין אף אחת כזו".

הגרמנים שהתעייפו מהחיפוש בקרונות הקודמים ויתרו על החיפוש בקרון זה.

כך הגיעה עם אמה למחנה רבנסברוק, שם נכללו עם העובדות בפרך. היה עליהן לעסוק בעבודות ללא תכלית: להעביר אדמה ממקום למקום ולהחזירה, לנפץ סלע ולאסוף את האבנים. כוחותיה של צילינקה לא עמדו לה. אך הנשים הטובות עזרו לה וחיפו עליה במשך כל הזמן.

שבועות אחדים לפני סיום המלחמה, כשהנותרים בחיים היו רעבים עד מוות ומדי בוקר נמצאו גופות חדשות של אנשים אשר לא יכלו לו - לרעב, הגיעה פתאום משלחת של ה"צלב האדום" וחילקה לכל אחת מהאסירות ברבנסברוק חבילת אוכל.

הרעבות והמיואשות ביניהן עטו על האוכל ומצאו את מותן לאחר ימים מספר. אך צילינקה ואמה נהגו בהגיון ובהתאפקות ואכלו מעט מעט. גם אוכל זה תם והרעב חזר לשרור בצריף. היאוש החל לכרסם וצילינקה חזרה והתפללה, וביקשה שה' ישמע את תפילתה.

ואכן, תפילותיה התקבלו. יום אחד הופיע הרוזן פולקה ברנדוט השבדי, שהציל יהודים רבים מהשמדה, ובעיסקת חבילה שעשה עם הגרמנים החליף מאתיים נשים פולניות (לא הוזכרה זהותן היהודית) ובתוכן צילינקה ואמה בשבויים גרמניים. הוא הביאם לשבדיה למחנה הפליטים דוברסדורף בו שיכנו אותם, בדקו אותם, טפלו בהם ורססו אותם בתכשיר קוטל כינים. צילינקה מצאה עצמה עם נערות נוספות בנות גילה. היא דיברה עמם פולנית, אבל תמיד כשהיו מדברות ביניהן בשפה אחרת שלא הכירה, הקשיבה, אולי זו לשון הקודש?

המחנה לא היה מיוחד ליהודים. התקבצו בו פליטים מארצות שונות. מורות פולניות נוצריות פתחו בית ספר לילדות הפליטות. בשיעוריהן הטיפו בין השאר, לנצרות. הן קראו לה "דת האהבה".

פעם, התפרצה איטה ושאלה את המורה:

"אבל איך אפשר בשם 'דת האהבה' לרצוח ולטבוח נשים, זקנים וטף? אין זו אהבה! זוהי שנאה! זוהי רשעות! דת של צביעות!" המורה הסתכלה עליה בעינים מבוהלות, הצטלבה ללא הרף ולא אמרה דבר.

איטה זכרה את הכלבים המורעבים שהסתערו עליהם בעומדם ברחבה, מחכים לרכבת. היא זכרה גם את יודל השכן, שוכב על פניו ללא רוח חיים, לאחר שאחד הכלבים שיסע את גרונו בשינייו. מאז, לא יכלה איטה להסתכל בכלבים ובוודאי שלא לחבבם.

יום אחד הגיעה לדוברסדורף משלחת של יהודים, ביניהם היה גם הרב יעקובזון. הם שמעו שבמחנה זה קיימת סכנת התבוללות, מכיון שרוב הפליטות היו צעירות וזוועות השואה בילבלו את דעתן. רובן נותקו מהוריהן וממסורתן בגיל צעיר מאד, והזכרונות מהבית היו מאד מעורפלים ומודחקים. אנשי

המשלחת פעלו להעברת הילדות היהודיות, רובן יתומות, למחנה אחר בשם "הֶלְשִׁין", שם יטופלו על ידי יהודים אשר לא שכחו את המסורת המפוארת שלהם.

כולן הלכו ברצון. הן הרגישו זרות בבית הספר בדוברסדורף, ולאחר התפרצותה של איטה התעוררו גם יתר הנערות היהודיות לחשוב על הדברים שנאמרו, וחשו הזדהות עמה.

צילינקה לא היתה יתומה, היתה לה אמא, אך היא מאד רצתה לעבור למחנה החדש, בו תוכל לשהות בין יהודים. לאמה היה קשה להחליט על צעד כזה. היא ידעה שהאנשים הנחמדים האלה הם יהודים דתיים, והיא לא היתה מעוניינת שיכניסו לבתה 'שטויות' בראש. לאחר הפצרותיה ותחנוניה הרבים של צילינקה, נאותה לבסוף לעבור עמה להלשין, בתקוה שאם היא תהיה שם היא תדאג להוציא את ה'שטויות' ממוחה של בתה.

הלשין היה בית הבראה ברמה גבוהה, שקלט את הפליטות (והפליטים המעטים) שרצו לשמור על מסורתם. התנאים בו היו נפלאים. האוכל משובח, וכמובן כשר למהדרין, סדר ונקיון שררו בכל, והעיקר, השלווה שהפליטות היו כה זקוקות לה. שלוות עצי היער, ניחוח הפרחים הצומחים בר ומכסים את פני האדמה הרכה, תותי הבר שנלקטו בחדווה.

גם בהלשין התקיים בית ספר. אך פה היתה המורה אשה יהודייה שחוותה בעצמה את מוראות השואה. היא הבינה שילדות אלו, שנפלו אל תוך גיא ההשמדה בגיל צעיר מאד, לא זוכרות הרבה מהבית. לכן, בהדרגה חזרה ולימדה אותן ברכות, תפילות, חומש וכו'.

לא היו אלה לימודים סדירים, אלא שיעורים שמסרה בהתנדבות הגברת דוקס מתוך רצון ליצור מסגרת ארעית לילדות ולנערות שהיו במקום.

צילינקה היתה מאושרת. כל יום דמה בעיניה ליום היפה ביותר בחייה. הרי היא כל כך רצתה להתפלל ולהודות לה' על חסדו, אך לא יכלה... היא התביישה שאינה יודעת להתפלל ולברך. לכן, בכל פעם כשראתה בנות אחרות עושות זאת, עשתה עצמה ממלמלת משהו.

ביום הראשון, כשנכנסו הילדות לכתה, העניקה המורה פרח לכל ילדה. כל ילדה שקיבלה את הפרח אמרה תודה והתיישבה במקומה. אז נעמדה המורה ליד החלון ואמרה:

"אתן רואות ילדות, כמה פרחים גדלים פה בחוץ? הרבה פרחים יפים, כמו אלו שנתתי לכן עתה. הפרחים האלה שייכים לכן כמו לי, אלו פרחים שהשם גידל, פרחי בר, וכל מי שחפץ יכול לגשת ולקטוף. אני קטפתי רק אחדים ונתתי לכן, ואתן אמרתן לי תודה. לי מגיעה התודה? לא! הפרחים אינם שלי. להשם מגיעה התודה כי לו הארץ ומלואה, לו צריך להודות על הפרחים היפים שהצמיח לנו כאן".

הילדות ישבו מרותקות למשמע דבריה שיצאו מן הלב ונכנסו אל לבן.

"תארו לעצמכן ילדות" - המשיכה - "הלחם שאנו אוכלות, מאין יש לנו אותו? מהמאפיה? ומי הצמיח את החיטה כדי שיוכל האופה לאפות ממנו לחם?! האיכר? - לא. האיכר זרע באדמה וקיווה שאכן תגדל חיטה, אך הזרע זקוק לגשם בזמן, למזג אויר מתאים, וכו'. ומי דואג לכל אלה? - הקב"ה!"

"כמו במקרה שאמא רוצה לאפות עוגה והיא מכינה את כל החומרים ולא שמה אותם בתנור, או שהתנור מקולקל ושרף את העוגה, אז זה אותו דבר..." - נכנסה לייקי בת העשר לתוך דבריה של המורה.

"נכון" - ענתה לה המורה, "האדם ממלא את חלקו, אך ההצלחה באה לו מידי הקב"ה. לכן אנחנו מברכים ברכת המזון, להודות לה' על האוכל שנתן לנו".

באותו יום למדו הבנות לברך ברכת המזון. כך למדו גם את הברכות הראשונות ודינים נוספים מחיי היומיום של כל יהודי.

בהלשין, הכירה צילינקה את הרב ואת הרבנית יעקובזון שבאו להלשין לכמה ימים על מנת לשוחח עם בנות החפצות לעבור ללידינגה, שכבר עמדה אז על תילה. הרב פגש את הבנות כשחיוך על שפתיו וברכת "שלום עליכם" לכל אחת. צילינקה לא הכירה דמות כזאת של רב יהודי. האדם הזה, המרשים, הגבוה, בעל הזקן היפה והעיניים הטובות, זהו "רב"? לצילנקה

הוא היה נראה כמלאך, מישהו שלא מן העולם הזה. לאחר כל הרשע שראתה לא הבינה איך יתכן אדם כל כך טוב.

דבר אחד הפריע לצילינקה מאד, אך היא לא העזה להודות בכך בפני אף אחד. הרב דיבר גרמנית. בתוככי לבה חששה צילינקה שאין זה אלא תעלול של הגרמנים, ויום יבוא והרב יחליף את בגדיו, יוריד את זקנו ולפניהן יעמוד קצין אס. אס. ויחל לנגוש בהן ולהכותן.

חרדה זו לא עזבה אותה גם בהגיעה לליִדִינְגֶה, מאוחר יותר.

צילינקה רצתה אמנם מאד לעבור לליִדִינְגֶה עם חברותיה הטובות, אך האסון שפקד אותה ואת אמה עיכב בעדה. בהיותן בהלשין קיבלו יום אחד ידיעה שאביה ואחיה אינם עוד בין החיים. אמה קיבלה זאת קשה מאד. בהשפעת אנשי המקום ישבה שבעה על בעלה ובנה, אך סירבה להינחם, היא הפכה למרת נפש והתהלכה מדוכדכת כל היום. צילינקה זכרה את דברי אמה: "אתן לך ללמוד אצל רב רק אם ישאר אבא בחיים", ואבא לא נשאר בחיים. פירוש הדבר שהיא לא תוכל לנסוע לליִדִינְגֶה.

בעצב רב ליוותה את חברותיה היוצאות מהלשין אל בית הספר החדש בליִדִינְגֶה, בחברת הרב והרבנית, שכבר התחבבו על כולן. הרבנית, ששמעה שאמה מסרבת להתיר לה להצטרף אל הבנות היוצאות לליִדִינְגֶה, אמרה לה: "צילינקה, זהו רצון אמא, כבוד הורים היא מצווה חשובה מאד בתורתנו הקדושה, עלייך לשמוע בקולה. לא תוכלי להצטרף אלינו ולבוא עמנו".

עד רדת השמש ישבה צילינקה ליד שער מחנה הלשין, בוכה מצער ומקנאה...

לאחר מכן, התכתבה עם חברותיה שעברו למקום החדש. "ליִדִינְגֶה" – זה שמו, כך כתבו, ובמכתביהן לא חדלו מלהלל ולשבח את המקום, וציינו כמה טוב להן וכמה הן מאושרות בו.

נפשה של צילינקה יצאה אליהן. ברגעים קשים אלו הרגישה צילינקה כבימים ימימה, רצון עז להתפלל. היא חזרה שוב ושוב על הברכות שלמדה, והוסיפה כמה מלים בפולנית, ביקשה שה' יעשה נס ואמא תיתן לה לנסוע לליִדִינְגֶה...

אדם אינו יודע מאין תבוא הישועה.

לפעמים קורים מאורעות לא הגיוניים ואנו אומרים: לא יתכן. אך המציאות גדולה מכל דמיון. כך קרה, שיום אחד קיבלו צילינקה ואמה את הבשורה המשמחת שאבא בחיים.

"הוא לא מת, הוא לא מת" – קראה צילינקה מתוך שמחה כפולה: גם על היותו בחיים וגם... לִידִינְגֶה. חלומה עומד להתגשם.

בזמן שאמה החלה בבירורים לאיתור אביה, עסקה צילינקה בהכנות ליציאה לִלִידִינְגֶה. היא כתבה לחברותיה שם וביקשה שישאלו את הרבנית אם היא מוכנה לקבל אותה, אף על פי שהיא באה מרקע של משפחה חילונית. במקביל הזכירה לאמה את הבטחתה:

"אמא, את זוכרת? אמרת שאם אבא ישאר בחיים אוכל ללמוד לשון הקודש, אבא נשאר בחיים ואני רוצה לנסוע לִלִידִינְגֶה". אמה הופתעה. "את..? את לא רוצה לראות את אבא אחרי כל הסבל שעברת?".

"ודאי שאני רוצה. ברגע שתצליחי לאתר אותו תודיעי לי ואבוא לפוגשו. במה אני מועילה כאשר אני נשארת בבית?".

אמה ידעה שהיא צודקת, היא גם קראה את המכתבים של הבנות, וידעה שיהיה לבתה טוב בלִידִינְגֶה. לכן נעתרה לבקשתה. בינתיים הגיעה התשובה מהרבנית, שהיא תשמח לקבל את צילינקה ל׳משפחת לִידִינְגֶה׳, אבל הדגישה שהדבר תלוי בהסכמת אמה.

באותו לילה, שלפני יציאתה של צילינקה לִלִידִינְגֶה היא לא יכלה לישון מרוב שמחה, היא דמיינה לעצמה את החדרים, את הצמחיה היפה ואת כל מה שתארו חברותיה שכה התגעגעה אליהן.

למחרת, לאחר נסיעה ארוכה מאד הגיעה צילינקה לִלִידִינְגֶה והתקבלה בשמחה על ידי כולן. הרבנית באה באופן מיוחד כדי לאחל לה הצלחה, וגברת איגל מיהרה וסידרה לה מיטה בחדר עם בנות גילה.

"הו, צילינקה!" – שמעה לפתע קול מוכר מאחוריה. מי זאת? ניסתה להיזכר. אה, ודאי, זאת לאה! פעם פגשה אותה בפולניה עם אמה ואז התברר שהן קרובות רחוקות.

"צילינקה, בואי, ספרי לי על כולם, מה שלום משפחת פרקל? ורחל בורקס"? היא דיברה פולנית, אף כי השפה המדוברת בלידינגה היתה עברית. אבל, עם בת חדשה מותר לדבר בשפתה עד שתלמד לדבר עברית.

צילינקה החלה לספר ללאה את הידוע לה, ולאה הוסיפה פרטים אחרים, ובתוך ההתרגשות הזאת, עברה לידן בת אחת שצילינקה לא הכירה, ופלטה לעברן: "לאה, רק רציתי להזכיר לך, אל תדברי לשון הרע", ונעלמה.

"הו ודאי שלא, אל תדברי 'לשון הרע', אני בכלל לא מבינה 'לשון הרע'" – מיהרה צילינקה להסכים, בחושבה שהכוונה ל'לשון הקודש', והיא הרי אינה מבינה עדיין לשון הקודש.

לאחר מספר ימים כבר יכלה צילינקה לצחוק עם חברותיה על המקרה. היא למדה כבר ש'לשון הרע' פירושו לדבר רע על הזולת, וכמה צריך להזהר ולהתרחק מדיבורים כאלה. הרבנית מסרה שיעור מאלף בגרמנית על כך והדברים נחרתו עמוק בלבה. לאחר השיעור התבקשו הבנות לכתוב חיבור על הנושא, וחיבורה של צילינקה, שתורגם מפולנית, ניתלה על הלוח המרכזי בכתה.

לא עברו ימים רבים וגברת איגל גילתה שיש בעיות עם צילינקה הנחמדה. באופן כללי היה נראה שהכל טוב ויפה, אך בענין האכילה היו בעיות, התברר שהיא לא אוכלת ומקיאה כל הזמן. התופעה לא היתה חדשה בלידינגה, היו עוד בנות שבתחילת הגעתן "שבתו רעב", לא אכלו ולא שתו. הן איבדו את טעם החיים ולא מצאו סיבה טובה לאכול. אבל, לאט לאט, הכניס הרב שמחת חיים לליבן, והרבנית בדרכה החינוכית המיוחדת הגיעה אל כל אחת באופן אישי, ובעזרת טיפולה המסור של גברת איגל באו הדברים על תיקונם.

אך צילינקה, לא די בזה שלא אכלה והקיאה, היא אף לא ישנה בלילות. התופעה היתה חמורה במיוחד לנערה בגיל ההתבגרות. אם את האוכל "השלימה" על ידי שנאותה לשתות חלב, הרי את השינה לא ניתן להשלים, ומיום ליום חוורו פניה.

צילינקה נלקחה לרופאים שבדיים מומחים, שהיו מודאגים מאד, ואמרו שהדבר עלול לעלות לה בחייה. תחילה חשבו

שהסיבה נעוצה בכך שהקיבה מכווצת כי לא התרגלה לקלוט מזון, אך, הם שמעו שבהלשין היא אכלה וגם ישנה טוב. אז הניחו שהדבר נובע מגעגועים הביתה, אך לאחר שנשלחה לחופשה הביתה וחזרה במצב גרוע יותר, לא ידעו מה לעשות. הרבנית לקחה אותה לפסיכולוג, אך גם זה לא עזר הרבה.

איש לא ידע מה עובר על צילינקה, היא היתה סגורה בתוך עצמה ולא העזה לאמר לאף אחד מה באמת מטריד אותה. רק לאחר שנים כ"שלידינגה" עברה לחיפה, עם עליית הבנות לישראל, אזרה עוז וסיפרה לרבנית את האמת.

הרבנית נדהמה לשמוע שהתופעה נבעה מחרדה עצומה מפני... מפניה, ומפני בעלה הרב יעקובזון. כן, אותה חרדה שליוותה את צילינקה בהלשין, לא עזבה אותה גם בלידינגה. על אף התנאים הטובים והיחס החם, ואולי בגללם, היא חיה תוך חשש שהכל יותר מדי טוב ויום אחד תתגלה אמת אחרת, מרה...

לפנות בוקר היה רגיל הרב יעקובזון ללמוד תורה עם ר' ניסן איגל שהיה גר בקומה התחתונה. חדרם של הרב והרבנית היה בקומה העליונה. צילינקה לא היתה נרדמת עד ששמעה את קול צעדיו ביורדו במדרגות, ובהריחה את הסיגר המוכר לה כל כך, כשקול שיעולו מתלווה אליו. לבה החיש את פעימותיו, היא עצרה את נשימתה, חושבת "אולי היום זה יקרה?" אולי היום יוריד הרב יעקובזון את בגדיו הרבניים וישאר בבגדי צבא של חייל גרמני? לאחר ששמעה את צעדיו מתרחקים, נשמה לרווחה: "היום זה לא יקרה, היום לא!" אבל מחר, יכול להיות שיקרה. ואז נרדמה למשך כשעתיים-שלוש שנותרו מן הלילה. כך קרה מדי לילה עד עוזבה את לידינגה.

צילינקה בושה בפחדיה, היא העריכה מאד את הרב והרבנית ואת כל הצוות, ועם זאת לא יכלה לתת אמון באיש, לבד משתיים, המורה חיה והמורה אהובה. היא ידעה שגם הן עברו את השואה ולכן היתה בטוחה שהן אמיתיות ולא מחופשות.

עוד מאמץ קטן לכיבוד הורים

כשנודע לאביה של צילינקה שהיא נמצאת במוסד דתי, כתב אליה: "סופם של כל הנחלים להגיע אל הים". אך אמה מיאנה להשלים עם ה'גזירה', ועשתה כל אשר ביכולתה להחזיר את בתה לביתה. כל ביקור של צילינקה בבית היה כרוך במאמצים של השפעה, שכנוע ופיתוי. אך, צילינקה לא רצתה לוותר על לִידִינְגֶה, שהפכה לביתה השני. היא ידעה שזה המקום בו היא יכולה לקבל את אשר חסר לה בידיעה על היהדות. היא השתלבה יפה, למדה לאיטה ובקצב שלה את ההלכות ואף פעם לא נדרשה לעשות דבר מה בניגוד לרצונה. כולן קיבלו אותה כפי שהיא, ועזרו לה בכל.

תחילה התקשתה צילינקה להסתיר את מבוכתה נוכח ההתנהגות וקיום המצוות שראתה אצל חברותיה לחדר. פעם אחת, בשבת בבוקר, עמדה ליד המראה בחדר והסתרקה. רייזי הסתכלה עליה והעירה בשקט: "שבת היום, אסור להסתרק".

"אסור?" – תמהה צילינקה. היא לא שמעה על כך עד עתה. אבל אם אסור היא לא תעשה זאת. לאחר זמן מה נגשה אל הרבנית וביקשה לעבור לחדר אחר, היא חשבה שמפריע לבנות בחדרה העובדה שהיא עדיין לא יודעת את ההלכות הנחוצות.

"לא בא בחשבון, צילינקה" – ענתה הרבנית, "את תישארי בחדר הזה עם חברותייך. אין זה מפריע להן, הן רק תעזורנה לך. כאן לומדת כל אחת בקצב שלה".

ואכן, במשך הזמן נוכחה לדעת שכוונותיהן של חברותיה לחדר הן כנות ואמיתיות והרגישה יותר בנוחות בחברתן. עם הזמן טושטשו ההבדלים ביניהן, וצילינקה הפכה לאחת מן השורה לכל דבר, כולל רצונה העז לעלות לארץ ישראל.

יום אחד קיבלה צילינקה הודעה מהוריה שהם השיגו עבורה סרטיפיקט (אישור כניסה לארץ ישראל) ושתבוא הביתה מיד.

היא היתה מאושרת, ארזה את מטלטליה בשמחה ונפרדה מחברותיה המשתוקקות לעלות אף הן, כשבמזוודתה מתנות פרידה לרוב ומזכרות. כולן קיוו להצטרף אליה בקרוב.

כאשר הגיעה לבית הוריה ופתחה את דלת ביתם, ראתה את אמה עומדת מולה מאושרת ועיניה נוצצות, אז הבינה צילינקה שהם הערימו עליה, אין סרטיפיקט ואין נסיעה לארץ ישראל. היתה זו עוד דרך לנסות ולהביא את צילינקה הביתה. אך הפעם טעו.

עם כל ההבנה שגילתה למעשה שעשו הוריה, ברצונם להשיבה אליהם, הרגישה צילינקה את עצמה מרומה, כעוסה וכואבת. את שעותיה בבית בילתה מסוגרת בחדרה, בוכיה. היא סרבה לאכול או לשתות והרגישה מבוכה וחוסר אונים נוכח מצבה המוזר. את לִידִינְגֶה עזבה באושר ובגאווה שהנה היא נוסעת לארץ ישראל לפני כולן, ועתה היא יושבת בחדרה בוכה וממורמרת, והן אלה העומדות לנסוע.

בסופו של דבר התגברה על הבושה וכתבה מכתב לרב יעקובזון בו סיפרה לו את הקורות אותה וביקשה אותו לעשות הכל כדי שגם היא תוכל לעלות לארץ ישראל. לאחר מספר ימים קבלה ממנו מברק שתחכה לשיחת טלפון ממנו ביום מסוים ובשעה מסוימת.

בינתיים הלך אביה, שראה במצוקתה, לרשום אותה לעליה. הפקיד שטיפל בו שיכנע אותו שירשום גם את אשתו ואת עצמו, כי איך ישלח לבד את בתו היחידה אחרי כל התלאות הנוראות שעבר. והוא נאות.

"אנחנו נוסעים לארץ ישראל בעוד חודש" - הודיע באושר כאשר חזר לביתו. צילינקה לא האמינה למשמע אוזניה. אך היא ידעה שאפשר לסמוך על אביה שהיה בעל לב טוב ומבין במיוחד.

בציפייה דרוכה חיכתה לשיחת הטלפון מהרב, בה הודיע לה שאכן הבנות עומדות לעלות לארץ ישראל, תוך שבוע בעזרת ה', והוא צרף את שמה בין היוצאות. אך היה עליה לקבל תחילה את רשות הוריה.

עתה היו לה כבר שתי אפשרויות לנסוע לארץ ישראל. היא אמנם העדיפה לנסוע עם משפחתה השניה, עם 'משפחת לִידִינְגֶה', אך הוריה סרבו להתיר לה זאת. הן הם עולים לארץ ישראל רק בגללה והיא תשאיר אותם לבד?

הרב יעקובזון ששמע על כך אמר לה באופן חד משמעי שעליה לחכות עוד מעט ולנסוע עם הוריה. "אם שמרת עד היום כל-כך יפה על מצוות כיבוד הורים, תעשי עוד מאמץ קטן ובעזרת ה' בארץ ישראל ניפגש שוב". ואמנם כך היה.

צילינקה היתה אחת משלושה ילדים שנשארו בחיים מן העיירה קלק, ובזכות לִידִינְגֶה היא גם נשארה בת נאמנה לעם ישראל.

אין לי דם, דוקטור!

הרב יעקובזון היה רגיל לכנות את בנות לִידִינְגֶה, מתוך חיבה, "מלאכים", אך הן היו נערות ככל הנערות, עם הרצונות, המאוויים והשובבות המתאימה לגילן. נכון שבלִידִינְגֶה עבדו חזק מאד על תיקון המידות ושררה בה תמיד אווירת קודש, אך היו בנות שמפעם לפעם רצו ל"כייף" קצת, מדי פעם הן היו זקוקות לקצת "איוורור".

בת שחשה ברע ניגשה לגברת איגל אשר, בהתייעצות עם בעלה, היתה מזמינה תור אצל רופא בסטוקהולם. לעתים נוצל הסדר זה על ידי הבנות לצורך ה"איוורור" האמור לעיל. הן אהבו להסתובב בסטוקהולם ולהביט בחלונות הראווה, בדרכן אל מרפאות הרופאים.

יום אחד התעוררה דינוש וגילתה קבוצת שערות על הכר. היא נבהלה וירדה מיד אל גברת איגל.

"אני עומדת להתקרח" - הכריזה ברצינות.

"מתי?" - שאלה גברת איגל במשובה.

"זה רציני. תראי" - אמרה והעבירה יד על ראשה, ואכן - בידיה היו שערות רבות.

"אני רואה" - אמרה גברת איגל, "את אינך עומדת להתקרח, אבל יש לך נשירת שיער, זה קורה לפעמים ואפשר לטפל בזה בקלות. לכי בבקשה אל המשרד ובקשי ממר איגל להזמין עבורך תור אצל רופא בסטוקהולם".

דינוש מיהרה אל המשרד. ובינתיים, "אוזניים לכותל". מספר בנות, שחשקה נפשן בטיול קטן, ניגשו אף הן אל גברת איגל והתלוננו על נשירת שיער.

יום נסיעה לסטוקהולם הריהו יום שמחה. תחילה, תכננו הבנות לנסוע לבית החולים כדי להיבדק ולקבל תרופה, ולאחר

מכן היה בדעתן לטייל ברחובות סטוקהולם, ולחזור לִלִידִינְגֶה לעת ערב.

להפתעתן הרבה, התקבלו בבית החולים על ידי צוות גדול של רופאים ומתמחים, הפרידו ביניהן ובדקו כל אחת ואחת באופן יסודי ביותר. לאחר הבדיקה, התבקשו הבנות לחכות בחדר ההמתנה, והנה נכנס הרופא ואמר:

"שמענה בנות, מהבדיקות שערכנו גילינו שיש צורך בבדיקות דם כדי לגלות מהי סיבת הנשירה..."

פני כולן חוורו. לא לזה התכוונו.

הוא לא פנה אל דינוש, שושה, רחל ולאה שסבלו באמת מנשירת שיער, אלא, התחיל דווקא משרה, שבקושי הצליחה לתלוש שערה מראשה.

"בואי בבקשה, את הראשונה, ואחרייך - חברותייך לפי סדר הישיבה" - אמר בחיוך. ומשראה שהיא לא זזה הוסיף: "הו, אל תפחדי, רק דקירה קטנה..."

שרה קפצה ממקומה כנשוכת נחש.

"לא, לא! אדוני הרופא, זה בסדר, הכל בסדר. אני לא נותנת דם", החזיקה בכוח את זרועה. "את כל הדם לקחו לי במחנה, נגמר לי הדם. הנה, תראה אין לי דם דוקטור! תודה רבה, שלום".

לפני שהספיק הרופא הנדהם להגיב, נעלמה שרה ואתה נעלמו חברותיה הבריאות. נשארו רק ארבע בנות חולות שנשירת שערן היתה אמיתית. הן טופלו במסירות ותוך זמן קצר נרפאו כליל.

מורה חדשה

המורה אהובה היתה בת מזל וקיבלה 'סרטיפיקט' באביב 1946. הבנות חשו רגשות מעורבים, מצד אחד כולן קינאו בה על כי תזכה לעלות לארץ הקודש, ומהצד השני הצטערו מאד מאד על לכתה. בזמן הקצר שהיתה בלִידִינְגֶה רכשה לה מעריצות לרוב בזכות נועם דרכיה, טוב לבה ועדינותה. עתה, 'גילו' אותה בני משפחתה ששהו בארץ ישראל והם שלחו לה סרטיפיקט כדי שהאנגלים ששלטו אז בארץ יתירו לה לעלות לארץ ישראל ותתאחד עמם.

הבנות הכינו מסיבת פרידה מרגשת ביותר, בה הודו למורה אהובה על תרומתה לִלִידִינְגֶה בכלל ולחינוכן בפרט, בתקווה שאף הן תוכלנה לעלות במהרה לארץ ישראל.

המורה חיה, 'המשוררת', שהיתה מנצלת כל רגע פנוי לכתיבת שירים, הקדישה שיר לכבודה של חברתה לעבודה, שנקשרה אליה מאד:

את נוסעת מכאן,
את עוזבת אותי.
מטרתך היא קדושה כמובן,
אך אחת אבקשך,
אל תשכחי את אחותך,
גם שם בהיותך בארצנו.

כולנו ניסע לשם במהרה,
את תקבלי אותנו שוב.
בעזרת השם וברצונו הטוב,
נעלה ונמלא את החוב,
שם נוסיף לבנה לבנייה הקדושה,
ונפיץ התורה ברבים.

נהיה מוכנים, מוכנים ומזומנים,
ללמוד וללמד אחרים.
שלום לך אחות,
במהרה להתראות,
בארצנו הרחוקה - אבל קרובה.

גם שמה נמשיך
גם שמה נפעל
בעניין המפעל הגדול.

המורה אהובה והבנות התרגשו מאד לשמע שיר הפרידה היפה הזה. בתום המסיבה ליוו אותה כולן לתחנת האוטובוס. עטורה זרי פרחים ומתנות לרוב, כשדמעות חונקות את גרונה ובקושי מצליחה להיחלץ מידיהן החובקות של הבנות, עלתה המורה אהובה לאוטובוס שהתרחק במהירות, כשהוא משאיר את הבנות על הרציף עצובות מחד ושמחות בשמחתה מאידך.

עם הגיעה לארץ ישראל, החלה המורה אהובה לחפש מורה שתאות לצאת במקומה לְלִידִינְגֶה. לא היתה זו משימה קלה למצוא מורה שהוריה או משפחתה יסכימו כי תעזוב את הארץ. לאחר מאמצים היא הגיעה אל המורה צפורה. הוריה של המורה צפורה, יוצאי גרמניה שהצליחו לעלות ארצה לפני פרוץ המלחמה, ראו כדבר מובן מאליו את הצטרפותה של בתם ללִידִינְגֶה. וכך זכתה לִידִינְגֶה במורה מסורה ומוכשרת שתרמה רבות לכל הבנות.

כאשר היגיעה המורה צפורה ללִידִינְגֶה, לאחר החגים, שהתה המורה חיה בצרפת. כך מצאה את עצמה צפורה עובדת קשה בלא שיוותר לה רגע של פנאי או בטלה. היא לימדה כמעט את כל המקצועות, לבד משיעוריה הקבועים של הרבנית ושיעורי גיאוגרפיה, שנמסרו על ידי גברת איגל, ושיעורי אנגלית שנלמדו מפי ר' ניסן איגל.

המורה צפורה התיחסה אל עבודתה ברצינות מרובה, היא ראתה בכך תפקיד חשוב וקדוש. היא הרגישה עצמה חייבת

לעבוד ללא הפסקה, ובזמן שלא לימדה או לא התכוננה לשיעורים ישבה ושוחחה עם הבנות, שחזרו והדגישו באוזניה שהיא לא מבינה דברים מסוימים כי היא לא היתה "שם".

עם חלוף הזמן, החלה להבין שמותר לה גם "לחיות" לעצמה. היא יצאה לטיולים בסביבות לִידִינְגֶה, נסעה לסטוקהולם והחלה להתעניין בארץ בה היא נמצאת, בשבדיה.

המורה צפורה התרשמה עמוקות מהנוף הנפלא הנשקף מחלון חדרה. היא היתה מאוהבת בלִידִינְגֶה, בשמים הבהירים ובירח הלבן. היא אהבה את שעות השקיעה הארוכות במיוחד ואת שעות הדימדומים שאחריהן, ובחורף - את השלג הלבן שעטף הכל. עבורה, בת ארץ ישראל, בה יורד מעט מאד שלג, וגם המעט הזה יורד בדרך כלל בירושלים ובצפון ולא במרכז הארץ, היה הלבן הלבן הזה דבר מלהיב ומעניין.

העובדה שהשפה המדוברת בלִידִינְגֶה היתה עברית השכיחה לפעמים מתודעתה שהיא נמצאת בשבדיה הרחוקה. פעמים אחדות אף נכשלה בלשונה בהתייחסה לִלִידִינְגֶה כאל ארץ-ישראל...

יום אחד אבדה לה שרשרת פנינים, שהיתה יקרה לה מאד. עד שעת תחילת הלימודים לא הצליחה למוצאה. הבנות שמעו על כך והתנדבו לעזור בחיפושים בשעות אחר הצהריים, שלא על חשבון הלימודים, כמובן. הבנות שהיו חביבות, בעלות שמחת חיים וטובות לב, התחבבו עליה מאד, ובעזרת כשרונותיה המיוחדים ועומק ידיעותיה יכלה להעניק להן הרבה. היא אהבה מאד מוסיקה ושירה, וחלומה היה להקים מקהלה קבועה בלִידִינְגֶה. אך מהר מאד למדה שבלִידִינְגֶה כל הבנות משתתפות במקהלה, באופן קבוע, כי כולן אוהבות לשיר. ובאמת לכל מאורע חברתי היא נרתמה ואימנה מקהלה או הצגה.

כאשר המורה חיה חזרה ללידינגה היא שוב קיבלה על עצמה את תפקידיה הקודמים, דבר שהקל מאד את חייה של המורה צפורה. קבלת הפנים שערכו הבנות למורה חיה היתה חמה ולבבית, ובמיוחד קיבלה אותה רוחקה, איתה התכתבה המורה חיה בהיותה בצרפת. חיה ידעה שרוחקה היא נשמה בודדת ללא קרובי משפחה או ידידים אשר יכולים לכתוב לה מכתב מפעם

לפעם. וכך, כאשר הבנות האחרות היו מקבלות מכתבים מקרוביהן היא היתה עומדת בצד עצובה ומקוה שאולי יום אחד תהיה לה הפתעה. ואכן, מה גדלה הפתעתה בקבלה מכתב מצרפת מהמורה חיה. היא יצאה מכליה מרוב שמחה. בכלל, השתדלה ההנהלה "לדאוג" שהבנות הבודדות תקבלנה מכתבים "מקרובים", מכרים או שכנים. השמחה שנגרמה לבנות אלו בקבלן מכתב קשה לתאור. וכך, עם שתי מורות מוכשרות, המורה חיה והמורה צפורה, פרחו חיי החברה וה"תרבות" בלִידִינְגֶה.

"יתגדל ויתקדש שמיה רבא"

הבנות ידעו שקרובי משפחתן, הורים, אחים, אחיות, דודים, או דודות נספו בצורה זו או אחרת בשואה. חלקן ראו זאת במו עיניהן ואחרות נודעו על כך על ידי מכרים שראו וידעו. היו בנות שלא נשאר להן איש קרוב בעולם ולִידִינְגֶה היתה כל עולמן. על אף הידיעה שזה המצב, כל עוד לא דובר על הנושא באופן גלוי ופתוח, חיתה כל אחת בדמיונה ובתקוותה שההורים או בני המשפחה הם עדיין בחיים ויום אחד הם יימצאו. אבל בהזדמנות אחת לא היתה ברירה והבנות נאלצו להתעמת עם המציאות.

היה זה אור לעשרה בטבת. בבית הספר למדו כולן על החורבן, על המצור שהושם על ירושלים ועל הסיבות שהביאו לכך. כל אחת באופן אישי קיבלה על עצמה להתחזק ולהתעלות במידות ובקיום מצוות כדי למנוע שנית אסון דומה, שהרי נאמר: "דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו". הן הרגישו הזדהות עמוקה עם מה שקרה אז. קורבנן האישי היה חרות בנפשן, והסיבות, לאמיתו של דבר, היו דומות.

שעת המנחה הגיעה. השמש עמדה בשיפולי הרקיע - קרניה החיוורות ליטפו בעונג את השלג הרך שעטף את הכל - והציצה בגניבה על יקום שלמד להסתדר בלעדיה בימות הקרה. הבנות התאספו ב'אולם הירוק' לתפילת מנחה. לאחר התפילה נכנס הרב יעקובזון לאולם, כשפניו עוטות, שלא כהרגלו, ארשת של רצינות. הוא הודיע לבנות שהרבנים קבעו את יום עשרה בטבת ל"יום הקדיש הכללי" לזכר קורבנות השואה הי"ד. ולכן, כל בת שקרובי משפחתה ניספו ואינה יודעת את יום מותם המדויק תקבע את היום הזה ליום זיכרון. הוא עצמו יאמר "קדיש" לעילוי נשמת הוריהן או קרוביהן.

תגובת הבנות לא אחרה לבוא. הן פרצו בבכי מר, קורע לב. הן השתדלו אומנם לשמוע את המשך דבריו, אך הן לא היו

מסוגלות לכך, כי מחשבתן נדדה הרחק לימים עברו ולמקום אחר, בו שמעו את היקרים להן קוראים "שמע ישראל" רגע לפני מותם; למקום בו שמעו את אחיהם הקטן מתחנן לפני הרוצח הגרמני שלא יהרוג את אמא... ואז, באה הירייה שהרגה את הקטן והשאירה אותו מתבוסס בדמו, ואחריו את אמו. הן נזכרו בצעקות החיילים הגרמניים בהוליכם אותן בצעדה במשך ימים שלמים, ללא הפוגה ללא אוכל וללא שתיה. הן זכרו את השקט הנורא שבא 'אחרי', אחרי "קריאת שמע" של הנרצחים, אחרי נקישת הרובה וקול נפילתו של הנרצח ארצה, השקט שבא אחרי הזעקות של הנשרפים במחנות ההשמדה.

פתאום חדרה המציאות למוחן של הבנות, שאכן קרוביהן היקרים ניספו ולא ישובו עוד. היה זה כעין אישור שלא ניתן עד כה, ניפוץ של אשליה ותקווה, והשלמה עם האמת המרה.

הרב, שירד לעומקם של דברים והבין את המצב המיוחד חיכה מעט, ואחר כך קטע את הבכי. הוא דיבר בקול שקט:

"בנות שלי, אני יודע מה חולף עתה במוחכן, אני יודע שאתן נזכרות באבא, באמא, בבית של פעם, באחים באחיות... אבל דבר אחד אני רוצה שתדע כל אחת שיושבת כאן", הוא כחכך בגרונו והגביר את קולו. הבנות ניסו להרגיע את בכיין, ישבו שקטות ומקשיבות.

"הבכי טוב לנו. מותר להיות עצובים, אך אסור להיות מדוכאים, כי דיכאון גובל ביאוש ויהודי לעולם אינו מתייאש. יהודי מצווה 'לעולם לא להתיאש מן הרחמים'. הבה נזכור את הורינו ואת קרובינו ואת כל הקדושים שמסרו נפשם על קדושת השם, ונכבד את זכרם בקדושת חיינו, על ידי קיום המסורת והקפדה על קיום המצוות והקמת משפחה יהודית כשרה. כך נראה לצורר העמלקי שאי אפשר לכלות את עם ישראל כי 'עם ישראל חי וקיים'. זוהי המטרה שלנו פה בלִידִינְגֶה: לחיות! אבל לחיות בדרך התורה. שלא יהיו חיינו משולים למוות".

אווירת הדיכאון ששררה באולם החלה אט אט מתפוגגת. הבנות הקשיבו לדברי הרב בתשומת לב רבה, דבריו נכנסו ללבן. הן הרגישו עתה שיש תקווה ויש מטרה, יש להן סיבה לחיות וגם כיוון דרך איך לחיות על פי רוח התורה.

יומני היקר!

הרבה זמן לא כתבתי בך, ואל תחשוב ששכחתי אותך, עוד מעט אספר לך מה קרה לי ואז תבין. אבל אני רוצה שתדע שחסרת לי מאד. בכל ערב בשעה הקבועה שהייתי רגילה להיות אתך חשבתי עליך, וידעתי שחברותי בלִידִינְגֶה יושבות וכותבות כל אחת ביומנה את חוויותיה, ורק שתינו לא יכולות. שתינו, זאת אומרת, רבקה ואני.

קצת סבלנות, תיכף תדע הכל.

קודם כל אני רוצה לספר לך משהו, שבסוף תראה איך הוא מתקשר למה שקרה. אתה יודע שמדי פעם אנחנו, מספר בנות, אוהבות לנסוע לסטוקהולם, וגם סיפרתי לך מה קרה עם "נשירת השערות" ואיך התביישנו אחר כך לחזור לִלִידִינְגֶה ולספר לגברת איגל את האמת. אבל מה, לא למדנו מזה לקח, כי רצינו לנסוע שוב, וזה הזדמן לנו כשרותי, רוחקה וחַנְקִ'ה התלוננו שהן לא רואות טוב מה שכתוב על הלוח, וכל פעם כשהמורה חיה היתה מעירה לאחת מהן שהיא חולמת, היתה זו אומרת: "סליחה המורה, אבל אני לא רואה את הכתוב על הלוח". המורה חיה אמרה שצריך לטפל בזה מיד, ובאמת גברת איגל סידרה להן תור בבית חולים בסטוקהולם. נו, אז איך אנחנו יכולות לשבת בצד ולא לנסוע?

אתה כבר מבין מה עשינו, הלכנו גם אנחנו לגברת איגל והתלוננו שהעיניים כואבות לנו ושאנחנו לא רואות טוב. והיא, כל כך טובה ודואגת, צרפה אותנו לתור של חברותינו.

העיקר, הגיע היום ונסענו כולנו לסטוקהולם. נכנסנו למחלקת עיניים בבית החולים וכל אחת נבדקה על ידי הרופא לבדה. אני לא יודעת מה הוא אמר לאחרות, אבל אספר לך מה היה אתי.

האמת היא, שברוך השם אני רואה מצוין ולא כואבות לי העיניים (זה כמעט האיבר היחידי שלא כואב לי אחרי מה

שעברתי). בכל אופן התיישבתי בכסא והרופא שאל אותי באיזו עין אני לא רואה טוב, אמרתי לו "בשתיהן", כי לא יכולתי להחליט איזו עין לבחור, כדי שיצליח יותר. הוא אמר: "בסדר גמור, נתחיל בבדיקה". היו לפני מספרים ואותיות בגדלים שונים והייתי צריכה לאמר מה אני רואה. מה אגיד לך? ממש בדיחה! כזו בדיקה קלה, ראיתי ממש מצוין, והכל. אחרי הבדיקה הרופא שאל אותי אם אני בטוחה שאני לא רואה טוב, אמרתי במהירות "ודאי, ודאי". הוא חשב קצת ואחר כך אמר: "את יודעת מה? אתן לך משקפיים לניסיון ואת תגידי אם הן מועילות לך. אם כן, תוכלי לקחת אותם. שמחתי מאד שאחזור עם משקפיים לִלְידִינְגֶה, שיראו שזה "על באמת". הוא הרכיב את המשקפיים על חוטמי ושאל אותי אם עכשיו זה בסדר, אמרתי לו: "הו, הרבה יותר טוב". ואז הוא התחיל לצחוק נורא. וזה ממש מצחיק לראות שבדי מתפקע מצחוק, וגם אני צחקתי. אבל אחר כך כבר לא צחקתי כי הוא אמר לי: "רייזי נחמדה, במשקפיים האלו הרכבתי עדשות מזכוכית רגילה, רציתי להיות בטוח שאת רואה טוב".

אתה יודע מה עבר עלי יומני היקר? כל כך התביישתי! איך שהוא סידר אותי!

הלכתי משם מהר ובאתי למקום המפגש שקבענו. בהתחלה לא סיפרתי לחברותי כלום, אבל אחר כך כבר לא יכולתי להתאפק ובנסיעה בחזרה סיפרתי להן, הן צחקו שוב ושוב, וכל האנשים באוטובוס הסתכלו על הנערות המשונות והלא מחונכות...

סיפרתי הכל לגברת איגל והיא לא צחקה, אבל גם לא כעסה, והמשכנו כאילו לא קרה כלום. אני תמיד מוכרחה לספר למישהו, אבל לך לא התיישבתי לספר, וגם לא כל כך הספקתי כי אחרי יומיים הסתכלתי על היד שלי ופתאם ראיתי גבשושית ליד פרק כף היד. הסתכלתי שוב ושוב ובדקתי אותה ואכן, היא היתה שם, והפעם באמת היתה לי סיבה לנסוע אבל לא לבילוי.

הלכתי לגברת איגל והראיתי לה, והיא לקחה אותי למר איגל והראתה לו את ידי, והם החליטו שצריך לשלוח אותי לסטוקהולם לרופא כירורג שיבדוק את הגבשושית.

הפעם נסעתי לסטוקהולם לבד. קיבל אותי רופא חביב. בדק ובדק והחליט: "את צריכה לעבור ניתוח. נעשה את זה ביום ראשון". וזה היה ביום חמישי. איך שהלב שלי דפק אז! כמה פחדתי! בכלל לא התכוונתי שזה מה שיקרה.

כל הדרך רק חשבתי איך ירדימו אותי ולא אתעורר עוד. היו ימים שהייתי שמחה לו יכולתי להירדם ולא להתעורר. זה היה במחנה, לא חשוב, אבל עכשיו בלִידִינְגֶה יהיה חבל מאד אם לא אתעורר. וככה עם מחשבות כאלה הגעתי לִלִידִינְגֶה, ישר למי אם לא לגברת איגל. סיפרתי לה מה שקרה, ולא תאמין איך שהיא הרגיעה אותי. קודם כל היא אמרה לי, דבר שלא ידעתי, שגם רבקה עוברת ניתוח ביום ראשון, ניתוח שקדים. זה יהיה באותו בית חולים והיא תסדר שנהיה ביחד. חוץ מזה אמרה לי שזה ניתוח קטנטן ולא יקרה לי כלום בעזרת השם, רק שאתפלל בבוקר חזק, ואת זה אני עושה בין כה וכה, אבל באמת התפללתי עוד יותר בכוונה וביקשתי מהשם שהכל יעבור בשלום. גם רבקה שמחה שאהיה אתה בבית החולים.

יומני, אם אני כותבת לך עכשיו אתה מבין שהכל עבר בשלום, ב"ה, ואתה גם מבין מדוע לא כתבתי במשך ימים אחדים אבל עכשיו, ב"ה, הכל בסדר.

רגע, נזכרתי במשהו שאני מוכרחה לספר לך. אתה יודע איך מפנקים אותנו פה בלִידִינְגֶה ובמיוחד את הבנות החולות. כל יום באו בנות לבקר אותנו בבית החולים, הביאו לנו ממתקים והשלימו לנו את הלימודים שהפסדנו, והן כמובן הספיקו המון, כרגיל.

אחר כך באה הרבנית ושאלה אם אנחנו רוצות משהו מיוחד. שתינו, רבקה ואני, החלטנו שאנחנו מאד מתגעגעות לְלֶבֶן עם סוכר. אולי זה נראה לך משונה, אבל בלִידִינְגֶה זה מעדן מלכים, וכמובן, לא עבר זמן רב וגברת איגל הגיעה עם הלבן והסוכר.

מאד רצינו לאכול אותו מיד, אבל התביישנו, כי בחדר היו עוד שש נשים זרות והן בטח לא ראו אף פעם שאוכלים לבן עם סוכר ופחדנו שתצחקנה עלינו, אז החלטנו לשמור את זה לערב, וכך עשינו. האחיות באו, מדדנו חום, קיבלנו כדורים וכל אחת

אכלה לפי התפריט שמותר לה לאכול (אנחנו קיבלנו אוכל כשר מלִידִינְגֶה) ועשו "כיבוי אורות".

לזה חיכינו. הוצאנו, רבקה ואני, את הלבן מהמגירה, ואת הסוכר שקיבלנו שפכנו לתוך הלבן ואכלנו בתאבון רב. היה חושך ואף אחת לא ראתה ולא שמעה כי היינו מאד שקטות וכך יכולנו להנות לעצמנו. גמרנו, אמרנו "לילה טוב" אחת לשנייה והלכנו לישון.

לא הספקנו להרדם וכבר אנחנו מרגישות את הפנסים של האחיות הרחמניות העוברות בין החדרים לראות אם הכל בסדר ואם צריך להחליף למישהי שקית אינפוזיה שנגמרה. ידעתי שרבקה ערה, כי היא אמרה לי: "האחיות באות, מזל שגמרנו את הלבן מהר", עשינו את עצמנו ישנות ושתי אחיות נכנסו אל החדר שלנו.

וכאן קרה דבר מצחיק.

הן עוברות ממיטה למיטה ואנחנו שומעות "קְרִיף קְרַף, קְרִיף קְרַף" ואחות אחת אומרת לשנייה: "מה זה פה על הריצפה?" והשנייה עונה לה: "לא יודעת, אולי נדבק לנו משהו, נבדוק אחר כך", והן ממשיכות ללכת ולהשמיע "קריף קרף" עד שיצאו.

בזמן שהן היו בחדר התכסיתי בשמיכה עד מעל לראשי והתגלגלתי מצחוק כי ידעתי בדיוק ממה ה"קְרִיף קְרַף". כנראה בחושך לא שמנו לב שנשפך סוכר על הריצפה. ברגע שהן יצאו מהחדר רצתי לשרותים ואחרי באה גם רבקה ושתינו צחקנו במלא גרונינו מה"קְרִיף קְרַף".

זהו, שתינו חזרנו לִלִידִינְגֶה והתקבלנו בשמחה על ידי כולן וכבר נכנסנו במרץ ללימודים וגם להכנות למסיבת ראש חודש. והפעם, מכיון שזה ראש חודש אדר, החלטנו לחבר משהו על כל מורה ולהציג אותה, והמורה חיה כבר התנדבה לחבר את השירים. אני חושבת שגברת איגל תהיה "רבנית פורים" וזה בטח יהיה מוצלח מאד.

אז זהו בינתיים, יומני היקר, כתבתי לך היום די הצורך והיד כבר כואבת לי, זה במקום הימים שלא כתבתי ואני מקווה שמעכשיו לא נפרד.

שלך בנאמנות,

רייזי

"משנכנס אדר מרבים בשמחה"

כאמור, הווי החיים החברתי והתרבותי בלִידִינְגֶה היה תוסס מאד במשך כל ימות השנה, אך עם התקרב חודש אדר וימי הפורים, הפעילות ואיתה האוירה המיוחדת, הגיעו לשיאים חדשים. בראש חודש אדר נערכה מסיבת ראש חודש נפלאה, מאד עליזה ושובבה. הבנות הירשו לעצמן לחקות את מורותיהן ואת אנשי הצוות בכלל. המורה חיה חיברה שירי-חידות והבנות היו צריכות לנחש במי המדובר.

ואלה אחדים מהן:

נא לדבר, לאט, לאט,
ספור אחד קטן לי בשבילכן יש,
רגע אחד, לא רע, לא רע!
כך אומרת המורה..... (אהובה)

בארץ ישראל כל כך מצוין,
מה שם הנמל? מי יודעת?
בבקשה לחשוב עוד פעם
אל תדברנה בבת אחת, חבריה
כך אומרת המורה..... (חיה)

רוצה ללמוד עברית אך מדברת גרמנית,
מעולם לא משמיעה ברמה קולה
אף כי נושאת בכל העול,
הלא זאת היא..... (הרבנית יעקובזון)

וכן הלאה וכן הלאה. כולן נהנו מהחידות ומצאו מיד את הפתרונות וגם הוסיפו חידות משלהן. היתה זו כעין הקדמה לקראת מה שיבוא מאוחר יותר במסיבת פורים.

המורה צפורה הביאה אתה רעיון מהישיבות בארץ ישראל, בהם היה נוהג "רב פורים" לדרוש דרשה היתולית. ואמנם החליטו לאמץ את הרעיון. גברת איגל נבחרה להיות "רבנית פורים", ולקחה על עצמה להכין את ה"דרשה". ביום הפורים היא לבשה את בגדי הרבנית, שהיו גדולים עליה מאד, וזה כשלעצמו גרם לצחוק רב בקרב הבנות. אחר כך חיקתה את הרבנית בדיבורה ומסרה שיעור היתולי "על נהרות בבל", ותיבלה אותו בבדיחות מהווי המקום. ה'ירידי' שהתנהל בהמשך שיעשע את הבנות, ולסיום נערכה סעודת פורים חגיגית, כשכל אחת נותנת דרור לרגשות האושר שלה.

גם לנקה הקטנה היתה שותפה להצלחת המסיבה. היא הציגה ושרה בלא פחד ובושה לפני כולם. אי אפשר היה להכיר בקטנטונת החביבה הזאת את הילדה המפוחדת והמסוגרת שהגיעה לכאן לפני שנה. לנקה היתה לאחת מהחבורה, אהובה ומקובלת על כולן, וזכתה לפינוק רב מצד כל הבנות. תמיד נמצאה מישהי פנויה שתבלה עמה או תשחק עמה. אסתר, ה"מאמצת" שלה, טיפלה בה במסירות, ודאגה שלא תיעדר מלימודיה. ואכן, לנקה התקדמה באופן מרשים. היא ידעה כבר קרוא וכתוב וכן התמצאה בתורת המספרים, ואף שלטה בתחומים רבים מעבר לגילה הצעיר. פעמים רבות היא אף הצטרפה לשיעורים הרגילים עם כל הבנות.

השינוי שחל בה לא קרה ביום אחד, היה זה תהליך הדרגתי. אף אחת לא אמרה דבר ללנקה על שרשרת הצלב שענדה על צווארה כאשר הגיעה לִילִידִינֶגֶה, או על הרגליה המשונים האחרים. הבנות נהגו על פי הוראת הרבנית להניח ללנקה הקטנה להסתגל לאווירת המקום לפי הקצב שלה. לכן, גם לא נאמר לה מתי עליה לקום בבוקר, או מתי ומה לאכול, ואפילו ללמוד לא הכריחו אותה. כל שלב בהתקדמותה בא מתוך רצון עצמי שלה.

בימים הראשונים היתה במצב רוח של מרי, היא אחרה לקום, ולא הופיעה לארוחות בזמן. אסתר שאלה אותה: את רוצה לבוא

עמי? היא סרבה, אך לא הוכרחה לבוא. במקום זאת, היא פונקה על ידי גברת איגל שהיתה נותנת לה ארוחת בוקר מאוחרת. אבל די מהר הרגישה עצמה בודדה אחרי שכולן כבר קמו, התפללו, אכלו, והלכו ללמוד בכיתות. גם היחס הטוב והרצון הרב לעזור לה, פעלו את פעולתם. ובסופו של דבר העדיפה לקום עם כולן ולאכול אתן.

בשעת התפילה עמדה מן הצד, עד שיום אחד שאלה את אסתר אודות התפילה וזו הסבירה לה ואף נאותה ללמדה. כך הצטרפה לנקה גם לתפילות. לאחר כשבוע ניגשה אל אסתר ולחשה "סוד" על אוזנה: "זרקתי את השרשרת עם הצלב". בשיחה שניהלה כמה ימים קודם לכן עם אסתר בנושא, שאלה מדוע אין לכולן שרשרת כזאת. אסתר הסבירה לה שזהו סמל נוצרי ולא יהודי, יהודים אינם עונדים זאת. אך היא לא אמרה לה להוריד את השרשרת מצוארה. עתה הרגישה לנקה בעצמה בשלה ונכונה להוריד את השרשרת עם הצלב לצמיתות ועשתה זאת בעצמה.

מעשה שקרה הבהיר לבנות עד כמה לנקה קשורה אל מקומה החדש, שאך לפני זמן לא רב לא רצתה להשאר בו. מדי פעם היא היתה נוסעת לקרוביה, לביקורים קצרים. אך, באותה פעם היא נסעה לביקור ארוך של שבוע ימים, ומכיון שהחדר שלה היה מאד צפוף הוציאה אסתר את מיטתה של לנקה מהחדר עד שזו תחזור. אך, לנקה הפתיעה אותן, כאשר שבה יום אחד יותר מוקדם, היא התגעגעה מאד וקרוביה נאלצו להחזירה.

עם כניסתה אל החדר חוורו פניה. היא לא הגיבה על קריאותיהן של הבנות ואף לא התקרבה אל אסתר האהובה עליה במיוחד.

"איפה המיטה שלי?" - קראה בקול בוכים, "מי לקח אותה? אתן לא רוצות אותי!". היא פנתה אל אסתר - "למה לא שמרת על המיטה שלי? את לא רוצה בי!" ופרצה בבכי קורע לב.

אסתר שהבינה את כאבה, התאוששה מהר מתדהמתה.

"מה עלה בדעתך, לנקה? בואי ואראה לך את מיטתך, פינינו מקום כשלא היית ולא ידענו שתחזרי היום. אבל היא שמורה

עבורך וכן גם מקומך, הרי את חברתי הטובה ביותר!" – חיבקה אותה בחום.

לנקה לא נרגעה כל כך מהר. ימים רבים אחר כך, הגניבה מבטים לעבר מקום מיטתה לראות שאכן היא עומדת במקומה. וכשהיתה נוסעת לקרוביה, היתה לפני כן דואגת לוודא עם אסתר: "והמיטה שלי תשאר בחדר?". היא רצתה להיות בטוחה שהיא שייכת, שמקומה בטוח.

יום אחד הגיע דודה, שמצא בינתיים קרובי משפחה נוספים שנותרו בחיים וגם הצליח להתבסס מבחינה כלכלית, וביקש לקחתה עמו לארצות הברית. הפרידה קשתה מאד גם על לנקה וגם על הבנות.

היא נפרדה מהבנות, ובמיוחד מאסתר, בצער ובבכי, תוך הבטחה לחזור בעוד שבוע... כולן הרגישו בהעדרה, וקיבלו בשמחה את מכתביה, בהם כתבה שטוב לה ושהיא לומדת בבית ספר "בית יעקב", ומאד מרוצה. תמיד הדגישה עד כמה היא מתגעגעת. במשך הזמן נסעו בנות לִידִינְגֶה נוספות לארה"ב, להצטרף לקרוביהן, ונפגשו עמה מתוך שמחה והתרגשות.

אבידה

היו גם כשלונות בלִידִינְגֶה, שתוצאותיהן ואחריתם היו מרים. הבנות היו יושבות מדי פעם בחדריהן ומשוחחות על אשר עבר עליהן בשנות האימה. הן חשו צורך עז להוציא דברים מלבן. שיחות אלו התנהלו בדרך כלל בשעות השקטות של הלילה, כשהחושך שולט מסביב, כעין שעת רצון, או אם תרצו, תיקון חצות.

פעם, באחת השיחות, סיפרה רבקה, שבדוברסדורף היתה נערה אחת שקראו לה הדסה, שמוצאה ממשפחה מאד טובה מהונגריה, משפחת רבנים. ילדה טובה ושקטה. בטרם הוקמו בשבדיה בתי הספר שקלטו את הבנות פליטות המחנות, עודדה הממשלה משפחות שבדיות להיות אומנות או מאמצות של בנות אלו. ואמנם בנות רבות הגיעו לבתים כאלו.

יום אחד, סיפרה רבקה, בא מישהו ואמר שיש משפחה שבדית שמוכנה לקלוט את הדסה ולעזור לה. לא היה לה אף קרוב או בן משפחה, וגם לא היתה משפחה יהודית שרצתה אותה, לכן היא הסכימה ללכת אתם, היא שמחה שמישהו רוצה בה. הן היו חברות טובות מאד, אך כאמור נאלצו להפרד, ומאז היא אינה יודעת מה עלה בגורלה של הדסה. הבנות ספרו את המעשה לרבנית, אולי היא תעשה משהו בנדון. ואכן, הרב והרבנית השקיעו מאמץ רב לאתר את עקבותיה והצליחו לגלות כי היא נמצאת אצל משפחה שבדית בסטוקהולם ולמדה שם בתיכון הכללי.

המורה חיה קיבלה על עצמה משימה לנסות להביאה לִלִידִינְגֶה. לאחר כשעתיים נסיעה הגיעה אל בית הספר התיכון בו למדה הדסה. ביוצאה מבית הספר, זיהתה אותה, על פי התיאור שקיבלה מרבקה. היא ראתה מרחוק נערה כבת שבע עשרה, גבוהה, יפה, בעלת שיער בהיר ועיניים בהירות. הנערה התקרבה ועברה על פניה. "שלום" - פנתה אליה המורה חיה - "את הדסה?"

הדסה לא הגיבה, היא הביטה במורה חיה מופתעת ותמוהה.

"סליחה, שאלתי אם שמך הדסה" – חזרה המורה חיה.

"לא, אין שמי הדסה, שמי אניטה". ופנתה ללכת לדרכה.

אך המורה חיה לא ויתרה, לפי מבט עיניה ידעה שלא טעתה.

"יכול להיות שזהו שמך הנוכחי, אך אני יודעת ששמך האמיתי הוא הדסה". מכיון שלא נדחתה, המשיכה – "את זוכרת את רבקה? חברתך ממחנה דוברסדורף, היא סיפרה לי עלייך".

הדסה נזכרה בחברתה הטובה רבקה, והסכימה ללכת עם המורה חיה לגינה הסמוכה, שם ישבו על ספסל ושוחחו. המורה חיה סיפרה להדסה על לִידִינְגֶה, על הבנות ששוהות שם, בנות כמותה, עם רקע כמו שלה, והן תשמחנה מאד אם תצטרף אליהן. כולן מאד הצטערו לשמוע מה עבר עליה ולאן הגיעה.

"אתן לא צריכות לדאוג לי, אני מתגוררת אצל משפחה נהדרת כבר שנה. הם מתייחסים אלי כאילו הייתי בת שלהם. לא חסר לי דבר. הם כל כך טובים אלי" – אמרה הדסה.

"אני שמחה לשמוע שהם טובים אלייך" – ענתה המורה חיה, "אבל, יחד עם זאת אסור לך לשכוח את מוצאך ואת עברך. שמעתי שאביך היה רב בהונגריה וכל משפחתך מכובדת מאד. את לא חושבת שמקומך בלִידִינְגֶה בין יהודים?"

הדסה שתקה כשהיא מהרהרת. היא נזכרה בבית הוריה ובאורח החיים התורני שהם ניהלו. היא ראתה לנגד עיניה את אביה הצדיק לומד ומלמד תורה לבני הקהילה, ואת אמה הצדקת מחזיקה-מחרה אחריו תמיד, כשהיא עסוקה בריצה אחר מעשי חסד, עם חיוך של טוב לב על שפתותיה, מחפשת לעשות עוד מעשה מצווה. היא אהבה אותם ואת הווי החיים בבית. אבל, עתה היא אוהבת מאד את משפחתה החדשה.

היא פנתה אל המורה חיה, "איך אני יכולה לעשות להם את זה ולעזוב אותם, אחרי שהשקיעו בי כל כך הרבה ונתנו לי הכל. איך אעזוב לפתע?"

המורה חיה, שכבר הגיעה עם הדסה כל כך רחוק, לא ויתרה: "אין לי ספק שהם יקבלו בהבנה את הצעד שלך. תודי להם מאד ותסבירי את מצבך. אל תדאגי, ה' יהיה בעזרך".

הדסה הנידה ראשה בחיוב, ושתיהן פנו לעבר ביתה. לפני הגיען, הזכירה למורה חיה שכאן שמה "אניטה". המשפחה השבדית הטובה קיבלה את בקשתה של אניטה-הדסה בהתחשבות רבה, ועם כל ההרגל והיחס החם שפיתחו כלפיה הם הבינו את מצבה המיוחד בהיותה נערה יהודיה הרוצה לחזור לבני עמה ולמסורת שלה.

לאחר שנפרדה בהתרגשות רבה מהמשפחה המאמצת נסעו הדסה והמורה חיה לִלְידִינְגֶה. היא התקבלה בחמימות על ידי כולן. רבקה אימצה אותה אל לבה בשמחה ואמרה לה שהיא מקווה שתתאקלם היטב במקום. ואכן, נראה היה שהדסה מתאקלמת ונהנית, ואף הֵחלה ללמוד עברית. אבל, לאחר זמן מה, גילתה רבקה יום אחד שהדסה איננה. היא נעלמה באופן פתאומי. "רק לפני מספר דקות דיברתי אתה" - אמרה למורה חיה, שמיהרה לחפשה. היא מצאה אותה יושבת בתחנת האוטובוסים כשמזוודתה בידה.

"אני נוסעת חזרה אל המשפחה בסטוקהולם, הם נתנו לי כסף", הכריזה בבטחון מעושה.

"אבל מדוע, הדסה, לא טוב לך כאן עמנו?"

"טוב לי אבל אני מתגעגעת..."

"אם כן, יכולת לאמר לרבנית או לגברת איגל. הן ודאי היו מתירות לך לנסוע לביקור. אני ממליצה לך לגשת עתה אליהן ולקבל אישור. רק אמרי להן מתי את חושבת לחזור".

הדסה השפילה עיניה, מרגישה אי נעימות רבה נוכח ההתייחסות הנפלאה הזו אליה. אמנם היא יודעת כמה טוב לה בלִידִינְגֶה. ובכל זאת לבה היה במקום אחר.

"המורה חיה, אני רוצה להגיד לך את האמת" - אמרה מהססת.

"כן?!" - אמרה המורה חיה.

"אני מאוהבת בבן של המשפחה הזאת, בחור בן עשרים...",

המורה חיה הופתעה מאד, היא כלל לא ידעה שיש בחור בבית הזה. עתה הבינה מה עובר על הנערה.

שוב ישבה ושוחחה עמה על מוצאה, הסבירה לה שההתאהבות הזאת באה כתוצאה מרגש הכרת הטוב שיש

בלבה למשפחה המאמצת לאחר כל מה שעבר עליה. אמנם הרגשה זו ביסודה חיובית, אבל התוצאה הזאת הינה שלילית. יתכן שהבחור טוב כשלעצמו, אך הוא אינו יהודי. איך יכולה הדסה לעשות צעד כזה ולגרום צער להוריה שנרצחו בשואה על קידוש ה' בשל היותם יהודים? האם כך היו רוצים לראותה? והלא גם אותם היא אוהבת. האם לשם כך נשארה בחיים?

הדסה הקשיבה. בליבה התחוללה מלחמת רגשות קשה, בעד ונגד. בשכלה הבינה שהמורה חיה צודקת. בסופו של דבר גבר ההגיון והיא החליטה להשאר בלִידִינְגֶה.

"דבר אחד אני רוצה שתדעי, הדסה. אנחנו מאד רוצים לעזור לך ומאד שמחים שאת אתנו, כי אנו רוצים לראותך יהודייה כשרה, ממשיכה את מסורת הורייך, אך את אינך חייבת לבוא עמי אם אינך רוצה בכך, ובכל יום שתרצי ללכת תוכלי לעשות זאת. אני מבקשת רק שתודיעי על כך, שלא נדאג לריק. אלה הם חייך וזכות ההחלטה בידייך".

הדסה חשה עצמה נינוחה. בשמחה חזרה אל חדרה והתקבלה על ידי רבקה וחברותיה הדואגות. אף אחת לא הזכירה את התקרית.

אך, היא לא החזיקה מעמד, ויום אחד נעלמה שוב. לפני שעזבה אמרה לרבקה שהיא נוסעת רק לראות את הבחור, ולהסביר לו את מצבה ואחר כך תחזור לִלִידִינְגֶה. בסופו של דבר נשארה עמו ונישאה לו. בלִידִינְגֶה קיבלו את הידיעה בצער רב, בת ישראל שאבדה לעמה.

לאחר שנים רבות פגשה אותה רוחקה בלונדון. היא בקושי הכירה את האשה שעמדה מולה. היתה זו דווקא הדסה-אניטה שזיהתה אותה. היא סיפרה לרוחקה שהתגרשה מבעלה. היום היא לא נשואה, אומללה, ומחפשת את עצמה. הן שוחחו זמן רב, ורוחקה עודדה אותה לחזור ליהדות. כשנפרדו, לחצו ידיים בחום ובהבטחה להמשך הקשר. אך, יותר רוחקה לא שמעה ממנה. מי יודע מה עלה בגורלה?

ליל הסדר

חג הפסח קרב ובא. הבנות החלו כבר במלאכת הקירצוף המסורתית, כשהן מקפידות על העיקר: הוצאת החמץ מהחדרים, מהכתות, מהבגדים ומכל מקום בו הוא עלול להיות. הורגשה תכונה מיוחדת, ולא בכדי. לכבוד החג הוזמנו לִידִינְגֶה בנות חולות ששכבו בבתי החולים ואשר זכו לביקוריהן של 'בנות לִידִינְגֶה' במשך כל אותה שנה. נוצר ביניהן קשר רגשי עמוק והוא אשר גרם שתבקשנה רשות מר' ניסן איגל, המנהל האדמניסטרטיבי, להזמין את חברותיהן החולות להיות ב"סדר" בלִידִינְגֶה. לאחר דיון בהנהלה יצר הצוות קשר עם בתי החולים ונתקבל האישור. כל חולה שהיה ביכולתה ובכוחה לשהות בין בריאים, קיבלה אישור מיוחד והגיעה בערב פסח לִידִינְגֶה.

את כל הטיפול באירוח החולות קיבלו הבנות על עצמן. הן עזרו בהכנת המאכלים ובבישול במטבח, הן ארגנו מקומות לינה לאורחות הרבות, שמספרן - כמאתיים - עלה על מספר כל בנות לִידִינְגֶה והצוות גם יחד. הן ויתרו על מיטותיהן ועל חדריהן והקצו אותם לאורחות. הבנות עצמן התארגנו ללינה בחדר האוכל הגדול או במחסנים. בימים שלפני החג ניתן היה לראות בנות נושאות על גבן מיטות, שהתקבלו מן "הצלב האדום", אל חדריהן.

העבודה הרבה וההתעסקות במצוות הכנסת אורחים מילאו את כל מחשבתן של הבנות. ולטובה היה הדבר, כי על ידי כך לא מצאו פנאי למחשבות נוגות על כך שבני משפחותיהן לא זכו לחוג את חג הפסח, או להיזכר בקורות אותן במחנות ההשמדה.

ערב פסח. האורחות הגיעו.

חיוורות, עייפות ונרגשות צעדו החולות על הדשא הרטוב. הן התקבלו בשמחה ובמאור פנים על ידי בנות לִידִינְגֶה. כל אחת קיבלה מטה וארון להניח בו את מטלטליה. לאחר שהסתדרו בחדרים ירדו כולם לחדר האוכל. שולחן ה"סדר" היה ערוך, קערת ה"סדר" עמדה מוכנה וערימות של מצות מכוסות במפות רקומות, מעשי ידי הבנות, עמדו על כל שולחן.

הן התיישבו ליד השולחנות - בת לִידִינְגֶה ולידה אורחת, ושוב בת לִידִינְגֶה ולידה אורחת, וכן הלאה, כך שכל אחת מהאורחות היתה מוקפת במארחות וקיבלה תשומת לב וטיפול אישי.

באותו ערב פסח חזר הרב יעקובזון ממסעו בארצות הברית כשהוא סובל ממיחושים ואינו בקו הבריאות. אך, הוא לא ויתר בנקל על התענוג להסב עם "מלאכיו" ל"סדר". ואכן את תחילתו של ה"סדר" ניהל הוא כדרכו בקודש בהתלהבות רבה, בהסבירו את מלות ה"הגדה" ורעיונותיה ובהשמיעו תוך כדי כך דברי ברכה ועידוד לכל המשתתפות, הקבועות והאורחות. בשעה מאוחרת יותר חש בחולשה גדולה ונאלץ לפרוש. את המשך ה"סדר" ניהל ר' ניסן איגל, מנהל המוסד.

כאן המקום לאמר כמה מלים על ר' ניסן יעקב איגל ז"ל, שמונה על ידי שלטונות שבדיה לנהל את המוסד. הם בחרו בו בגלל היותו אקדמאי, קצין בצבא השבדי ואזרח שבדי נאמן שאפשר לסמוך עליו. ר' ניסן לא היסס לקבל עליו את התפקיד, עזב את עבודתו באוניברסיטה, ויחד עם רעיתו, נינה, עברו מסטוקוהלם לִידִינְגֶה, שם דאג לאחזקתו של המוסד מבחינה טכנית וכספית, כמו גם דאגה לרווחת הצוות והבנות.

לר' ניסן היה זה ה"סדר" הרביעי אותו עשה כדת משה וישראל, לאחר שהוא ורעיתו הצעירה חזרו בתשובה שלמה כמה שנים קודם לכן.

הוא נולד בשבדיה למשפחה שומרת מסורת, והיה השלישי מבין חמשת הילדים במשפחה. את חינוכו קיבל בבתי הספר השבדיים הרגילים ואף סיים לימודים אקדמאיים באוניברסיטה, שם זכה להערכה רבה בשל כשרונותיו הברוכים ונבחר ליושב ראש אירגון הנוער והסטודנטים היהודיים

בגטבורג שבשבדיה. אמנם, הוא היה פעיל בכל הוועדות ובהווי החברתי, אך בלבו פנימה הוא חש כמיהה בלתי מוסברת ליהדות, היה בו צימאון אל האור והאמת. הוא הכיר והוקיר את ערכי העם השבדי ותכונותיו: יושר, סדר, משמעת ודרך ארץ, אך נפשו כמהה למשהו אחר, משהו שימלא את לבו, שישלים את אישיותו. כך החל לחפש את שורשיו, את עברו שלו ואת העבר של עמו.

בשבדיה של אז לא היו יהודים רבים, והמעט שהיו היו ברובם מתבוללים. בבית אביו, שהיה שומר מסורת, מצא אמנם גמרות אחדות ומשניות שעברו בירושה מדור לדור, אך איש לא נגע בהם מזה זמן רב. כאשר הרגיש שלימודיו האקדמאים אינם מספקים את רוחו ואת נפשו הוא החליט לחפש מזור באותם ספרים עתיקים ולא משומשים בבית אביו. בידיים רוטטות ובלב נפעם פתח את הדף הראשון של החומש והחל ללמוד. זו היתה ההתחלה. לאחר זמן מה, פגש את הרב שלמה וולבה שפתח לפניו אופקים חדשים ועזר לו רבות בלימודי היהדות. מאז, היתה התורה מעוז חייו. מעולם לא הפסיק מלימודו, גם כשהיה מיטלטל בדרכים קשות. ואף תמך בלומדי תורה, ביד רחבה, תמיכה אותה המשיך גם בבואו לארץ ישראל, עד יום מותו.

ה"סדר" נמשך שעות רבות באווירה חגיגית ומרוממת. כולן לקחו חלק והיו מעורות, שאלו וענו, וכמובן - שרו, כששיר הסיום מלווה אותן במשך כל החג:

חסל סידור פסח כהלכתו... זך שוכן מעונה
קומם קהל עדת מי מנה
בקרוב נהל נטעי כנה
פדויים לציון ברינה.

רוב החולות ישבו ב"סדר" עד תומו, והשתתפו בו כמיטב יכולתן. גם את המשך החג בילו במצב רוח מרומם. וברוך השם לא היתה חולה שהוצרכה לחזור לבית החולים במשך כל ימי שהותה בלִידִינְגֶה. מצבן הרפואי של החולות כל כך השתפר שכמה מהן סרבו לאחר החג להיפרד מלִידִינְגֶה, וביקשו מרופאיהן אישור להשאר ולהצטרף ל'משפחת לִידִינְגֶה'. ואכן חלק מן

הרופאים גילו הבנה ואפשרו את הדבר. לאחר החג התקבלו בלִידִינְגֶה מכתבי הערכה מהרופאים המטפלים, אשר הדגישו את מצבן הטוב של החולות בשובן לבית החולים ואת התרומה הרבה שהשהייה בלִידִינְגֶה תרמה להחלמתן המהירה.

את ה"סדר" הבא חגגו עדיין בלִידִינְגֶה, אבל בשנה שלאחריה, בשנת תש"ט – לאחר עליית הבנות ארצה – כבר נחוג ה"סדר" בחיפה.

סנוניות ראשונות בעלייה לארץ

שלוש שנים התקיים 'בית לִידִינְגֶה' במתכונתו החינוכית. הנערות, שבגרו בינתיים, רכשו השכלה מקצועית בלומדן את כל מקצועות הלימוד הנדרשים, כמו בכל בית-ספר בעל רמה גבוהה. אך לבד מרכישת ההשכלה, העמיקו דעת ברזי התורה ובהשקפת היהדות וזכו לחינוך תורני ואישי גבוה.

יום אחד, שנתיים וחצי לאחר פתיחת המוסד, הגיעו ללִידִינְגֶה שני סרטיפיקטים (אשרות כניסה) שאיפשרו לשתי בנות לעלות לארץ ישראל. הדבר יצר בעיה לא פשוטה, כיצד להעדיף שתי בנות על פני כל האחרות? הרי כל הבנות התפללו וציפו בקוצר רוח לרגע הזה שיוכלו לעלות לארץ הקודש, על אף הבעיות ואי הבטחון ששרר שם. היתה זו שנת תש"ז (1947)- כל אשרה כזאת היתה אוצר - רק שנה מאוחר יותר, בשנת תש"ח, תפרוץ המלחמה עם הערבים שבסופה ישראל תנצח, האנגלים יעזבו את הארץ, ותקום מדינת ישראל שהעליה אליה עבור כל יהודי תהיה חופשית.

לאחר דיונים והתלבטויות הוחלט בהנהלה לשלוח שתי בנות שהגיעו לפרקן, ואשר להן משפחות בארץ ישראל, שתעזורנה להן בקליטתן והתערותן בארץ. היו אלה - בתיה ונחמה.

קשה לתאר את האושר ואת ההתרגשות שאחזו בכל הבנות. תחילה ארזו הבנות העולות את כל אשר צברו במשך השנים והיה מונח בתוך הארונות והמגרות. אך, במחשבה שניה, הבינו שאין טעם לקחת אתן כל כך הרבה דברים לדרך, שהיתה לגמרי לא קלה, והתחילו לחלק מזכרות לחברותיהן שנשארו בלִידִינְגֶה. כל מתנה לוותה בדמעות צער ואושר... צער הפרידה ואושר היציאה לארץ ישראל.

כחודש ומחצה לאחר נסיעת הבנות הגיע מכתב מהן. מיד בהגיען לקפריסין ישבו לכתוב על חוויותיהן ל'אחיותיהן'

שנשארו בלִידִינְגֶה ולמורות היקרות שלהן. תחילה עבר המכתב מיד ליד וכל בת קראה מה שהצליחה לקרוא בהתרגשות והיתר חכו בכליון עיניים לסיום הקריאה. משראתה רבקה שהדבר עלול לקחת שעות רבות, נטלה את המכתב וקראה אותו בקול רם, כשכולן קשובות.

"מורינו היקרים והחביבים וחברותנו האהובות, שלום רב לכם!

בודאי ידוע לכם שהגענו בשלום לקפריסין באניה 'חיים ארלוזורוב'.

אנו רוצות להביע את תודתנו החמה בעד החינוך והלימוד שקיבלנו אצלכם. אנו נפגשות פה עם אנשים מכל כנפות הארץ והכרנו הרבה חברות בגילנו ורואות אנו כמה מעט הן למדו אחרי המלחמה, אך אנו מאושרות שלא הזנחנו העת בשבדיה אלא בילינו את הזמן בלימודים. הלימוד שקיבלנו אצלכם היה תמורה בעד מה שאבד לנו במשך ששת השנים בשטח הזה, ובעד זה אנו צריכות להודות רק לכם.

זקנים וצעירים, כולם כאן לומדים עברית בחפץ-לב. אין פלא, הלא אנו נמצאים על שפת ארץ ישראל, כל אחד ואחד יושב בשדה בפינה אחרת ולומד עברית בשקדנות. תענוג לשמוע כמה יפה זה מצלצל. כאן מרגישים כולם את עצמם באווירת הארץ. גם אנו מדברות עברית, רק עם אנשים שלא יודעים אנו מדברות בשפה לועזית. כולם מתפלאים בשמעם אותנו מדברות עברית ולא יכולים להאמין שבמשך זמן כה קצר למדנו את השפה.

עד הצהרים אנו לומדות בכפר-נוער, אנו משתדלות לנצל את הזמן בלימודים ובקריאה. יודעות אנו היטב כמה הזמן הזה יקר לנו, אנו יודעות שלא נשב כאן שבוע או שבועיים אלא זמן ארוך. מעניקים רק 450 סרטיפיקטים בחודש ונמצאים פה 14,000 אנשים, ולעתים קרובות באים טרנספורטים עם עולים חדשים.

במציאות הנוכחית אין דרך אחרת עכשיו לנסוע ארצה אלא דרך קפריסין. אך אין דבר, גם בדרך זו נשיג את מחוז חפצנו. התנאים כאן די טובים, תארנו לעצמנו שהמצב פה יותר נורא ממה שמצאנו במציאות. לעתים קרובות באים שליחים מהארץ.

אנו מתגעגעות אליכן ומקוות שניפגש בקרוב בארצינו, לרגע זה אנו מחכות בכליון עינים. מה חדש בלִידִינְגֶה? איך כולן מרגישות? בטח הילדות התקדמו מאוד בלימודים? כתובנה לנו על הכל, כי אנו מעונינות לדעת הכל אודותכם. אנו דורשות בשלום כל אחת ודרישת שלום לכם.

אסיים הפעם, נשיקות לבביות ולהתראות בארצנו.
שלכם, נחמה".

(וכאן באה תוספת של בתיה למכתב)

"דרישת שלום מהילדות ומכולם. דרישת שלום מאחותי.

דרישת שלום בשביל משפחת חסדן, מרים, ווסרמן.

לא שכחנו את כל מה שלמדנו, את השיעורים המאלפים של הרבנית ושל המורות המסורות שיחיו. כאן שומרים על כשרות ורוב הנוסעים דתיים, כך שיש כאן בית כנסת. חוץ מזה הגיעו שליחים מארץ ישראל והקימו פה תנועת נוער. כולם מתפלאים מהפעילות שלנו ומהידיעות שלנו בכל השטחים ובמיוחד בשטח ההלכה.

האמונה בה' היא שהחזיקה אותנו בדרך הקשה והיא שמחזקת אותנו בבטחון שנגיע לארץ ישראל בקרוב ונתראה אתכן שם.

אוהבות ומתגעגעות מאד,
בשם כולן, בתיה".

השפה המדוברת בלִידִינְגֶה, עברית, תרמה לבנות גאווה על מה שהספיקו ללמוד, וגם ביטחון לגבי עתידן בארץ ישראל. גם העובדה שהבנות הכירו את הארץ משיעורי הגיאוגרפיה, בהם למדו על ארץ ישראל בהרחבה ובפרטות, תרמה לא מעט להרגשתן הטובה. על אף שהיו מודעות לבעיות המדיניות והסכנות הבטחוניות שארץ ישראל היתה נתונה בהם, דיברו באופטימיות, מתוך אמונה שעל הכל אפשר להתגבר אם רק רוצים בכך, בעזרת ה׳. מדי יום התפללו הבנות בכוונה רבה "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו".

זמן מה לאחר מכן, נודע לבנות שעומדת לצאת משבדיה אניה בשם "אולואה", שלוקחת פליטי מלחמה לארץ ישראל במסגרת "עליה ב׳", שהיתה עליה בלתי ליגאלית. כאשר הבריטים תפסו אוניות אלו הם הפנו את אנשיהן למחנות בקפריסין. לאחדות מהבנות הצעירות בלִידִינְגֶה היו אחיות מבוגרות בשבדיה שהחליטו לקחת עמן את אחיותיהן הצעירות להפלגתה של "אולואה". הן ביקשו את רשות הרב והרבנית יעקובזון וכך נפרדה "משפחת לִידִינְגֶה" מעוד שש אחיות צעירות. כולן ליוו את עזיבתן בשמחה ובדאגה וחיכו בקוצר רוח לקבל מהן אות חיים.

לאחר כחצי שנה, כאשר נפגשו כולן בחיפה, סיפרה להן שלומית את שעבר עליהן באנייה, ׳אוֹלוּאָה׳ ואחר כך בקפריסין.

"עלינו על האנייה "אולואה" שהיתה בעצם אניית מסע שגוייסה לעליה ב׳. בבטן האנייה הורכבו דרגשים בני שלוש קומות ששימשו למגורים וללינה. אי אפשר היה לשבת, ובקושי רב יכולנו לשכב. תחילה היינו שש מאות וחמישים איש ואישה שעלו לאנייה בשבדיה. קיבלנו באהבה את הצפיפות ואת מעט האוכל. אך, כשהגיעה האנייה לאיטליה ועלו עוד כשש מאות וחמישים איש היתה הצפיפות איומה. את כל מטלטלינו זרקנו הימה כדי לפנות מעט מקום לאורחים. התנאים הפכו בלתי אנושיים, אבל המטרה היתה החשובה.

"היה זה בחודש ינואר. הים סער ומשמים ניתך כל העת גשם עז. המים כיסו את הסיפון, ואנו, היושבות בבטן האניה זכינו במקלחת קרה. שמיכותינו הדקות היו ספוגות מים. רוב הנוסעים שכבו על דרגשיהם חולים ומותשים. אלו שהרגישו טוב יותר

שכבו על דרגשיהם חולים ומותשים. אלו שהרגישו טוב יותר חשו לעזרת חבריהם. וכאילו לא די בזאת, טעתה הספינה ונכנסה למפרץ ביסקיה ליד ספרד. הים סער ורגש, כמו נהפכו תהומות בלבו, והאנייה, שהיתה חסויה, נאלצה לשוט בלב ים. תמיד נזהרו שלא להתקרב אל החופים שמא ייתפסו על ידי הבריטים. הפעם שכבנו כולנו על דרגשינו כסמרטוטים שנסחטו היטב, מחוסרי חיות ומחוסרי יכולת לזוז. כאן התבלטה גדלותו של רב החובל שעבר מאחד לשני והציע אוכל, שתיה ועזרה לכל נצרך. הוא גם הבטיח שהוא וציוותו יישארו עם הנוסעים ולא ינטשו אותם בעת צרה.

"בעזרת ה' עברה סערה זו בשלום והאנייה המשיכה בדרכה לארץ ישראל. אך, לאחר מספר ימים התרחש אסון נוסף, שאיים להטביע את האנייה כליל. סיפון האנייה התמלא מים, שחדרו גם אל בטן האנייה והיא החלה לשקוע. אנשי הצוות והנוסעים נטלו דליים והחלו לרוקן את האנייה. כל מי שעוד נותר בידו דבר מה נתבקש להשליכו הימה. התפללנו לבורא עולם שיצילינו מטביעה בים הסוער, הקב"ה שמע את תפילתנו והאנייה אמנם יצאה גם ממשבר זה.

"המשכנו לאכול סרדינים ומציות בכל ארוחה, וכך קיימנו איכשהו את גופנו. משהתקרבנו לחופי ארץ ישראל, אסרו עלינו את היציאה לסיפון. האנייה דממה, כשהיא מנסה להתחמק מעיני הבריטים. אך אלה קלטו מהו המטען אשר בבטנה, הם תקפו את האנייה והקיפו אותה באוניות קרב.

"ישבנו בבטן האנייה מזיעות מרוב חום. אנחנו, שהיינו רגילות לקור האירופאי חשבנו שאש בוערת מעלינו ומתחתינו. הגברים יצאו לסיפון כדי לעזור בקרב ואנו, הנשים שנשארנו בבטן האנייה, אספנו את קופסאות הסרדינים הריקות והמלאות ואת הבקבוקים שהיו פזורים פה ושם ומסרנו אותם ללוחמים שיצאו להילחם על נפשם-נפשינו, בלא אמצעים, כשהם עומדים מול מקלעים עם קופסאות סרדינים בידיהם.

"משראו הבריטים שאנייתנו אינה חמושה, הטילו עלינו פצצות דמע. לא ידענו מה קרה לנו. פתאום לא ראינו דבר, דמעות זלגו מעינינו ללא הרף וללא יכולת שליטה עליהם.

חשבנו שהתעוורנו. על הסיפון התאספו פצועי הקרב ולא יכולנו להושיט להם עזרה.

"בחמת טרף פרצו הבריטים אל האנייה והתנפלו עלינו בגסות, גם על אלה שבקושי יכלו להניע את איבריהם. הועברנו לאנייה הבריטית. אף אחד מאתנו לא שיתף פעולה, כולנו התנגדנו, אך הבריטים השתמשו בכוח שגבל באלימות. שבוע ימים עגנה האנייה ליד חיפה, אורות הכרמל זהרו לנגד עינינו, אך אליה, אל ארצנו הנכספת, לא הגענו.

"בתענית אסתר תש"ח הגענו שוב לקפריסין, מגורשים מסף ארץ אבותינו. הבריטים ערכו על גופנו בדיקות מדוקדקות משל היינו פושעים. הם חיפשו שמא הברחנו דבר מה, וכל מה שהצליחו למצוא - נטלו לעצמם. לרבים מאתנו היו שמורות בזכרון חוויות דומות מן העבר הלא הרחוק...

"התנאים בקפריסין היו נוראים. חול, חום וזיעה שהביאו במהרה לפצעים בגופינו. מעט המים שהקציבו הבריטים לא הספיקו אפילו כדי חיטוי. האוכל היה דל. להטנו מחום ביום וקפאנו מקור בלילה. אך, על אף התנאים התת-אנושיים שמרנו על מורל גבוה. במקום התקיימו לימודים סדירים שנמסרו על ידי מתנדבים שהגיעו מארץ ישראל. הם גם ניהלו מועדוני נוער ופעילות חברתית. בית הכנסת היה תדיר שוקק מתפללים.

"כולם התפעלו מאתנו, 'בנות לִידִינְגֶה', השולטות היטב בשפה העברית ומגלות בקיאות בכל נושא שהועלה. כן זכינו להערכה רבה עקב הקפדתינו על קיום מצוות.

"במשך שעות ישבנו ושוחחנו על לִידִינְגֶה, עליכן, על מה שאתן לומדות... לא שכחנו את המקום ממנו באנו.

"בערב יום כיפור הגענו ארצה. תחנתנו הראשונה היתה מחנה עתלית, שם התקבלנו ומויינו על ידי הבריטים, כפושעים נלקחו מאתנו טביעות אצבעות ורק אז פנתה כל אחת לדרכה.

"לא כך דמיינו לעצמנו את העליה לארץ ישראל, אך אנו מודות לה' שזכינו והנה אנחנו פה - יהודים בארץ אבותם".

לא כל הבנות עלו לארץ ישראל. חלק מהן הגרו לארה"ב. הרב יעקובזון יצר קשר עם הרב קפלן מברוקלין, ניו יורק, ובעזרתו הגיעו כ- 40 מבנות לִידִינְגֶה לארה"ב.

"שלום שלום לרחוק ולקרוב"

ערב אחרון בלִידִינְגֶה.

הבנות ישבו בחדר האוכל ליד השולחנות, שנותרו עמוסי מאכלים שלא נאכלו על ידן. מסרבות לעלות לחדריהן, כאילו מסרבות להפרד מהמקום. הרגשה של פרידה אפפה את הצריף הרעוע - שהפך לחדר האוכל - הצריף בו התנהלו מגוון של תוכניות ופעילויות במשך שלש שנות שהייתן במקום.

הן לא שוחחו ביניהן. כל אחת העבירה מבטה על קירות הצריף, בוחנת את תקרתו הלבנה ואת ריצפת העץ הרעועה. לאחר דקות ארוכות של דומיה, של התכנסות פנימית, של התבודדות עם עוצמת הרגשות, החלה ברכה לשיר. תחילה, כאילו זמזמה לעצמה. מבלי משים, הלך קולה וגבר ואליה הצטרפו כולן. הן שרו את "שירי לִידִינְגֶה" שכל-כך אהבו, ואת השיר שהפך להימנון השני:

בואי בואי בת ישראל,
אראה לך דבר מה מאוצר האומה,
תראי בעינייך דבר קדוש וטהור
ותודי בלבך לא-ל וגדולתו.

שם תמצאי חוקים ומשפטים,
דינים ופסוקים מממלכת עולמים
ותחליטי אז, בתוקף וברצון,
שזה כדאי ללמוד בחשק ובגאון.

גן נעול הוא - לתם ולעצלן,
שדה רחב ידיים - לצדיק ולשקדן,
דעת וחוכמה לחרוצים ונבונים,

יופי ואצילות למחזיקים ולבונים.

אל תפחדי וגשי נא ילדת חן,
עייני בפרקים, חפשי בפסוקים,
עצה - לך מיד השם, תינתן,
יוקל בעינייך מה שיקשה לזרים.

בראש וראשונה תקלטי זאת במוחך
ותראי מה ינעם הפרי לחיכך,
ואז תרביצי תורה ודעת ברבים
ובזה תחישי גאולת עולמים.

זה רצון השוכן במרום,
שעמו ישראל יהיה לסמל האומות,
שיעלם הרשע, הבצע והחטא
ושכל אחד יוכל גם עול רעו לשאת.

ערב מרגש זה בא בתום יומיים של ביקורים אצל החולות שנשארו עדיין בבתי החולים, וב"ה הן לא היו רבות.

בהכנסה לבית חולים, פנתה אתיק'ה באופן אוטומטי לחדרה של שרק'ה, שכבר לא היתה בין החיים. היא הביטה במיטה הריקה ועיניה מלאו דמעות, שרק'ה לא זכתה לעלות עמה לארץ ישראל, לירושלים, עיר הקודש. במחשבה שנייה הבינה אתיק'ה ששרק'ה נמצאת בירושלים - ירושלים של מעלה.

"אפשר לעזור לך?" - אמרה האחות בלבן, שעמדה מאחורי אתיק'ה.

"הו, לא, סתם... סתם רציתי לראות משהו" - ענתה במבוכה, וסבה על עקביה. היא לא הכירה את האחות, כנראה חדשה. פנאי רב למחשבות לא היה בידה.

"אתיק'ה, שלום. אני שומעת שאתן נוסעות. רציתי להגיד לך בשם כולנו שלא נשכח את שעשיתן למענינו. תמיד נזכור את החבילות המתוקות, את המכתבים ואת 'משלוח המנות'" -

קראה חנה, ששתי ריאותיה היו חולות והנשימה קשתה עליה מאד.

"הו, זה כלום, זה בסדר, הזכות והעונג היו שלנו" – ענתה אתיק'ה מבולבלת. "בעזרת ה', בקרוב תצאנה גם אתן מבית החולים בריאות ושלמות, וניפגש שוב בארץ ישראל" – הוסיפה כשהיא מנסה לעודדה.

היא זכרה את עצמה כאשר הגיעה לִלְידִינְגֶה בודדה; זכרה את שעות קבלת הדואר, ואף לא מכתב אחד בעבורה; וזכרה את חג הפורים, שכל כך חששה מפניו. בהתקרב החג, החלו להגיע לִלְידִינְגֶה חבילות ובהן "משלוחי מנות" מקרובי משפחה של הבנות. היא היתה בין אלה שלא קיבלו חבילות, כי לא היה ממי לקבל. היא נותרה יחידה, בודדה מכל המשפחה.

ואז, בצהרי יום אחד, חיכתה על מיטתה הפתעה, חבילה הנושאת את שמה. היא פתחה את החבילה ביד רועדת ומצאה בתוכה דברי מתיקה, גרביים חמות וצעיף נאה. ממי קיבלה את החבילה? כתב היד שהיה מצורף, היה מוכר לה: "חג פורים שמח ומבדח, טעים ונחמד. ממשפחת לִידִינְגֶה".

גם היא קיבלה חבילה מקרוביה, ממשפחתה.

באותו יום קיבלו עוד בנות בודדות כמוה חבילות דומות ממשפחת לִידִינְגֶה, והאושר זרח בעיניהן.

אתיק'ה כל כך הבינה את הרגשתן של הבנות החולות בעת קבלתן את החבילות ואת המכתבים מבנות לִידִינְגֶה, והחליטה בלבה להוסיף ולשלוח אליהן מכתבים מארץ ישראל. אך, לא זמן להרהורים עתה – אמרה לעצמה – עליה לבקר את כולן, להיפרד מהן ולחזור לִלְידִינְגֶה.

"ובאו ציון ברינה"

יום היציאה מלִידִינְגֶה הגיע. קשה לתאר עד כמה ציפו הבנות ליום זה ולנסיעה לארץ ישראל. ראוי היה כי תשמחנה ותעלוזנה וכי שפתיהן תמלאנה רינה. אך, תחת זאת, ניתן היה לראות, שכל אחת לחוד וכולן ביחד, היו עצובות, תוהות ומהורהרות.

לעזוב את לִידִינְגֶה - פירושו, לעזוב את הַבית ב"הא הידיעה", הבית ששימש מקום מגורים, מקום לימודים ומקום בילוי; הבית שקלטו אותן בהיותן צל אדם והפכן לבנות ישראל כשרות וגאות; הבית שהתמודד עם בעיותיהן, בעיות התבגרות, בעיות חולי ובעיות של ניצולות שואה, בהצלחה. הבית שעיצב את אישיותן וכיוון את דרכן בחיים; הבית שהעניק חום, אהבה ויציבות והרבה תקווה לעתיד טוב יותר.

לִידִינְגֶה היה ביתן.

צעד אחר צעד יצאו הבנות מבית לִידִינְגֶה, מפנות את פניהן שטופות הדמע לאחוריהן כדי לראות, ולו רק עוד פעם אחת, את הבניין ששימש אותן שלוש שנים תמימות. מביטות בדשא הצומח מסביב, עליו ישבו שעות רבות, עסוקות בשיחה או לימוד. ורחוק יותר - אל היער בו אהבו ללקט תותי בר.

קול הלמות לבן ליווה את צעדיהן האיטיים. וכמו בצלילים דקים של תוגה הנידו העצים עליהם, כאילו אומרים: "שלום לכן בנות ידידות. בהצלחה בדרככן החדשה".

לא כולן עזבו ביחד. בלִידִינְגֶה נשארו עשרים וחמש בנות, שלכל אחת מהן היתה סיבה אישית, רפואית או משפחתית, שאילצן להשאר. איתן נשארו בלִידִינְגֶה הרב יעקובזון, מר איגל ורעיתו וכן טבחית, שהמשיכו לטפל בהן במסירות. שלושה חודשים מאוחר יותר עזבו כולם את המקום. חלקן עלו לארץ ישראל, וחלקן הצטרפו אל משפחותיהן בארה"ב.

בשנת תש"ט, לאחר חג הסוכות, הגיעו בנות לִידִינְגֶה למעברת בנימינה ומשם עברו לחיפה, ל"בית החלוצות". היציאה מהמעברה וייסוד "בית החלוצות" בחיפה, התאפשרו הודות למאמציו המסורים של העסקן הדגול הרב יעקב כ"ץ ז"ל, שביתו בחיפה היה פתוח לכל אדם נצרך ולכל איש במצוקה. הרבה מאמצים השקיע כדי לקבל בית ערבי נטוש מנכסי נפקדים ולייסד בו בית עולות ל'משפחת לִידִינְגֶה'. ואכן, בית זה שימש את הבנות עד שכל אחת התחתנה ובנתה את ביתה היא.

הרב והרבנית יעקובזון לא נטשו את הבנות אף בארץ ישראל. הם המשיכו להתגורר עם הבנות והמשיכו לדאוג להן עד הפרט האחרון. הם ראו בזאת את משימת חייהם. אך לא רק לצרכים הפיזיים הם דאגו, כי אם ובעיקר לצרכיהן הרוחניים והנפשיים. הם נאלצו להתמודד עם הרגשת האכזבה שמילאה לא רק את הבנות אלא גם את אנשי הצוות, שהתרגלו לחיים בעלי איכות יהודית אמיתית בלִידִינְגֶה, ואילו כאן בארץ ישראל, הארץ הקדושה, הן ראו מחללי שבת, יהודים שהלכו גלויי ראש, יהודים שלא היה בהם אפילו ריח של יהדות. לא! לא לזאת ציפו.

הרבנית, בכוחה המיוחד ובחוכמתה הרבה, השכילה להתמודד עם הבעיה. היא הזכירה להן שארץ ישראל נשארת בקדושתה גם אם לא כל תושביה הם יהודים יראי שמים, ואת המצוות התלויות בארץ אפשר, וצריך, לקיים, וזו כשלעצמה זכות גדולה. סגולותיה המיוחדות של ארץ זו אינן פוקעות נוכח טומאה והתנכרות. עליהן להיות מאושרות שזכו להגיע לארץ אבותיהן, והן מצוות לתרום ככל יכולתן לשיפור אוירת הארץ וחינוך תושביה ליהדות.

ואכן, שמן של בנות לִידִינְגֶה הלך לפניהן. מדי יום הגיעו ל"בית החלוצות" בחיפה, הודעות ובקשות שתשמשנה כמורות בבתי-ספר.

במשך תשעה חודשים שהו הבנות ביחד עם הרב והרבנית יעקובזון בחיפה. הן המשיכו בלימודיהן בשעות אחר הצהריים, לאחר העבודה. אט אט החלו להתפזר. מרביתן התחתנו והיתר מצאו קרובי משפחה ועברו להתגורר עמם. אך הקשר של הבנות עם הרב והרבנית לא פסק. הרב דאג לכל בת באופן אישי וחיפש

בעבור כל אחת מהן שידוך הגון כראוי לה ולבית אביה. הוא לא נח ולא שקט עד אשר ראה את כולן נשואות לבני תורה, ומאושרות בדרכן החדשה בחיים.

משפחת איגל הגיעה לארץ ישראל מאוחר יותר עם ילדיהם. ה"בנות", שלא שכחו את אשר קיבלו מהם בלִידִינְגֶה, חיכו להם בשמחה ובגעגועים.

הקשר עם כולן נשאר הדוק. הרב והרבנית יעקובזון עברו להתגורר בירושלים, שם המשיכה הרבנית למסור שיעורים שבועיים ב"פרשת השבוע". 'בנות לִידִינְגֶה' השתדלו מאד לא להחסיר שיעורים אלו. גם בשמחות המשפחתיות השתתפו כולן, וכל אחת הרגישה כאילו היא בעלת השמחה.

היום, זכו בנות לִידִינְגֶה להיות סבתות לנכדים מתוקים. כולם הולכים בדרך ישראל סבא ומהווים מקור גאווה ואושר ל"משפחת לִידִינְגֶה" שזיכתה בצאצאים נפלאים את עם ישראל.

בנות לידינגה לפני עלייתן לארץ
במרכז - הרב והרבנית יעקובסון ורב ניסן איגל ז"ל, ותבדל"ח, רעייתו גברת איגל

נספחים

פרקי סיפור ושירה מפי "בנות לִידִינְגָה"

קשה לחזור אחרונית, יותר מארבעים שנה, ולהציב לפני עיני הרוח תמונות העבר, ואולי עוד יותר קשה לספר עליהן. הן - תמונות אלה - אינן סיפור על משהו או מישהו, אלא על עצמנו, על הנקודות והחוויות הפנימיות שבתוכנו, שאין דרכו של אדם לחושפן לעין רואים.

אבל, הן הוגד לנו שראוי להעלות על הכתב זכרונות אלו, שלא יישכחו במשך הזמן, ולו רק בשביל ילדינו אחרינו, שידעו את חסדי ה' אתנו, שארית הפליטה של השואה האיומה באירופה, ואת מעשי שליחיו הנאמנים, עליהם נאמר "העוסקים בצרכי צבור באמונה לשם שמים". ידעו נא עד דור אחרון עד היכן וכמה יכול אדם להתעלות בעבודת קודש זו, ידעו וילמדו...

ואף אם לא תהיה זו יצירה ספרותית לפי המושגים המקובלים בימינו, אין דבר. הן אין כוונתנו להיהפך לסופרות, נהי'ה נא "מספרות", בלי קישוטים אך בדברים היוצאים מן הלב.

מצורפים בזה דפים מיומני אשר כתבתי בלִידִינְגֶה אשר בשבדיה בשנת תש"ה, בשפה העברית שהיתה שפתנו.

* * *

מיומנה של בת לִידִינְגֶה

החלטתי לכתוב יומן. מחברת קניתי עוד אתמול, כאשר הייתי בסטוקהולם, אך כבר לפני כן רשמתי על פיסות ניר ובמחברת הכללית. קניתי את המחברת, כדי שאוכל לרשום את מחשבותי ואחר כך, כעבור שנים, להשוותן עם מחשבותי אז ולהזכר...

יום ה'

יש לי צימאון גדול ללמוד! הנני גומאת את דברי המחנכים, כמו את המרק אחרי יום של צום. כמה הנני נכספת ללמוד, כדי לדעת איך להתנהג. הנני מאמינה, שתרחם עלי, אבי שבשמים, ותעזרני להיות בן אדם.

יום ו'

אחרי השיעור, למדתי שיר מלא תוכן של ר' א. קפלן ז"ל. אתמול לקחה הרבנית שתחי'ה את מחברתי ובבוקר החזירה לי אותה תוך אנחה: "מלא עצב" אמרה. התפלאתי, חשבתי שאין במחברתי שום דבר עצוב...

מוצש"ק

לפני כמה דקות הסתיימה ה"הבדלה", אך אני איני יכולה להתאפק מלכתוב. כמה נפלא היה השיעור על המשנה בפרקי אבות "אם אין אני לי". איך עלינו תמיד לצפות ל"רגע" של כל אחת מאתנו, איך להתעמק לתוך ה"אני", לחפש כל אחד את מידתו הטובה, לפתחה וללכת בדרך הנכונה. מידתו של אברהם אבינו היתה החסד, בה חבק את כל העולם, ובמידה זו גמל לו הבורא. על האדם לחפש ולמצוא את הטוב והנעלה אשר בקרבו, את ה"אני" שלו ולפתחו.

לפעמים אני מרגישה ריקנות בקרבי, הכל נראה לי קטן ובלתי חשוב, האדם כל כך אפסי. זהו ה"אני לעצמי", האדם לבד, כמה חלש וזקוק לעזרה הנהו על כל צעד. בעת כל מעשה דרושה לו עזרה, של חבר, ידיד, ומעל לכל, עזרתו יתברך. הרגע עליו מדובר בספר "עקבות היראה", מאת ר' א. קפלן ז"ל הוא רגע של בהירות, אשר בו מתאחדת הידיעה של "אם אין אני לי" עם הידיעה "כשאני לעצמי" לאחדות אחת. יודעת הנני, שלא רשמתי את זה ברור, אבל הדבר מובן לי. הפעם היה שונה השיעור מתמיד. בדרך כלל הייתי רוצה לשמוע את דברי הרב יומם ולילה בלי הפסק, והיום הרגשתי שאיני מסוגלת כבר לקלוט יותר ובמחשבתי התחננתי שיפסיק כבר, כדי שאוכל לעכל את דבריו ו"לקנותם".

אחרי השיעור שכבתי, חשבתי קצת, קראתי את השיר "אני" ונרדמתי. העירו אותי הילדות עם הדואר.

אתמול בערב הייתי בשיעור חומש של הרבנית שתחי'ה. אמרה, שהננו צועקות בקול רם וגם את קולי הכירה. החלטתי להשתדל לא לצעוק יותר.

יום א'

הייתי בשיעור של הרבנית שתחי'ה. כעת הבנתי את רעיונותיו של ר' א. קפלן ז"ל, פקיחת העינים וראיית יד הבורא בכל. אנחנו כולנו היינו עוורות עד אשר נפקחו עינינו. בהמשך דברה הרבנית על ראייה אחרת, יותר נעלית, שאנחנו, אנשים רגילים, בכלל איננו משיגים אפילו אחרי "פקיחת העינים". חזון, זו ראייה על אנושית, לא בעיני בשר כי אם בעיני רוח.

אתמול קראה לי הרבנית והיא הקריאה לי את חבורי "המוות והחיים ביד הלשון", ואמרה שהנו מחוסר תוכן, לא בגלל חוסר כושר הבעה, אלא בגלל שלא הגעתי לעיקר העניין.

יום ב׳

קראתי ספר והרגשתי שהתוכן מעניין אותי, הרגשתי כמעט בבית. קבלתי מכתב מהדוד וגם תמונה.

סבינה קבלה ידיעה מאחותה. כמה הנני שמחה. ה׳ יתברך אינו עוזב אותנו. זה בטוח.

יום ב׳ בערב

אנחנו במטבח. חנה, סימה ואני אופות בשביל החולות.

משהו מעיק על לבי. מזמן לא בכיתי, ולפעמים מצטברת הרגשת צער בלתי מובנת אשר רק הבכי יכול להמיסו, אך לא תמיד ניתן לבכות.

חנוכה

הנרות דולקים, השלהבת עולה ויורדת, מתכווצת ורועדת, העצים בחוץ ערומים, ענפיהם מתרוממים כמו ידים כלפי השמים, מתפללים.

אנו מכינות הצגה בשביל אורחים. המורה שאלה מה ארצה לדקלם, את השיר "אני" של הרב א. קפלן ז"ל או את השיר שלי. עניתי, שאת השיר שלי, כי אם אקריא את השיר שלו אולי לא אוכל להביע את רעיונותיו בצורה נכונה. היא חשבה, שאולי יצער אותי שירי, אך אני צחקתי.

יום ההצגה. בעוד שעתיים יגיעו האורחים, אנו כבר לבושות חגיגית, אך לבי בל עמי. אם הייתי מוצאת פינה לשבת לקרוא פרק בנ"ך או לחזור על החומש הייתי מרוצה.

אנחנו כבר ב"ה אחרי ההצגה. היתה הצלחה גדולה מאד וכלם היו מרוצים. אנחנו שמחות, שעבודתה של המורה חיה לא הכזיבה.

הכל היה מעל למשוער. ר׳ ישראל חסדן אסף 350 כתרים בעד עלוני התכנית שהכינו. הרב שלמה וולבה דיבר יפה מאד, והכי יפה היה נאומה של המורה. אמרה רק: "הילדות שלנו", עם רגש כל-כך עמוק ואהבה, שטיפת דבש נפלה לתוך לבנו. היא יצרה עבורנו רגע

של אור, בערב עברה בין מטותינו ועם דמעות בעינים נשקה לכל אחת, היינו נרגשות מאד.

כעת ערב. בחוץ חושך, אבל בחדרנו אור וחום. מטותינו הלבנות עומדות בשתי שורות. בשורה אחת חמש, ובשורה שניה שש. ילדות אחדות שוכבות כבר, אחדות בחדר הראשון יושבות ומתקנות בגדיהן, אחדות קוראות בספר האידיש שקבלנו היום מר' חסדן. כמה ערבה שפה זו! כמה יפים השירים.

כולן עסוקות, רק אני יושבת סתם ככה. אפילו לחשוב קשה לי. נדמה לי שלבי ריק. אני מתגעגעת... למה?... מה עלי לעשות? במה למלאות את החלל שבקרבי? אולי אשאל מחר את הרבנית שתחי'ה? היא כה חכמה, בודאי תייעץ לי. עכשיו אלך לישון.

יום ג' בצהרים

קבלתי את תמונתך אבא. היא לא מוצלחת. אני מסתכלת ומצפה: הגד נא לי דבר מה. מבטך כל-כך אילם ומודאג, ואיני יודעת מה היית אומר אם באמת היו עיניך האבהיות מסתכלות כעת עלי, ומה חשבת אז בשבתך על הכסא?

אולי דאגת איך תשיג ידך לקנות נעליים לחורף, שמא תכננת איך לסדר שהילדים ישתחררו יותר מוקדם מבית הספר בערב שבת קודש, ואולי עייף היית אחרי לילה מחוסר שינה ולכן נראות עיניך עצובות?

האם אתה רואה אותי? האם הנך יודע שנשארתי בחיים ושמח בזה? הלוא זה היה רצונך! ואולי הנך בוכה עלי?...

אל תדאג בגללי. ה', אשר אפילו נוכח המוות האמנת בו, הוא הצילני. הוא, אשר מקטנותנו למדתנו לאהוב אותו בכל לבנו. הנני רואה אותך על ידי ושומעת את קולך. התמונה לא מוצלחת, אך זה לא חשוב. בשבילי תישאר לעולם דמות נעלה המראה לי את הדרך, בשבילי לא אבדת ותמשיך להיות.

יום ד׳ בערב

היום היה לנו שיעור חומש עם הרבנית על יצחק אבינו שעיניו כהו. יש מדרש שבשעת העקדה בכו המלאכים ומדמעותיהם כהו עיניו. חשבתי, שאולי כשהגיע לדרגה נעלה זו גם ראייתו הפכה יותר נעלה ואז כאלו עיניו הרגילות מיותרות.

יום ב׳, צהרים

שאיפתי לאהוב את הילדות התגשמה במידת מה. אני אוהבת את כולן יחד וכל אחת לחוד בגלל מתיקותן, חיוכן וסבלן... כמה הנני רוצה להעניק להן מעט חום, שכל-כך זקוקות לו.

אני מחכה למורה, כי נקבע לי ללמוד בשלוש, אך היא עדיין לא הגיעה. אני נזכרת בדברי הרב על האופנים השונים של עבודת ה׳. משה רבינו נקרא בשם "עבד". כן דרכו של עבד לדעת על כל מה שקורה אצל אדונו, כי תמיד נמצא על ידו.

אני כל-כך זקוקה לתנ"ך עם רש"י, כי בלעדיו אינני מבינה כלום, אך מניין אקח?

בזמן האחרון נקשרתי בלבי אל הרבנית, עד שאינני יכולה לתאר לי חיים בלעדיה. כמה אור וחיים הכניסה ללבי!

יום ד׳

ביום שני בערב הגיעו הרב וולגלרנטר עם הרב יעקובזון. למורה חיה נודע משהו עצוב על בעלה והרגישה לא טוב. למחרת נסעו שתי המורות עם הרבנית, והרב מסר לנו שיעור דינים וחומש - ברכות יעקב. בערב הלכתי לשיעור של הרבנית בספר שמות, על נושא "שירת הים". המדרש אומר שבני ישראל זכו לדרגה גבוהה על שהראו באצבע "זה קלי" והתעוררו לכונן לו מקום בקרבם "אנוהו", אני מאד שבעת רצון מהשיעור.

יום ה', בערב

אתמול הייתי בבית החולים. נסעתי יחד עם הרבנית, ובדרך אמרה לי שהיא אוהבת מאד ללמד בספר ישעיהו והיתה רוצה שגם ילדיה ילמדו. היא מצטערת שהם לומדים מעט. ומה נגיד אנחנו?

היום, מהבוקר הנני מחכה לשיעור, אחר-כך באה שרה ואמרה, שהמורה מרגישה לא טוב ונלמד אחרי ארוחת הערב.

לפעמים נראה לי, שהמורה אינה מרוצה ממני, חסר לי ריכוז והרבה הנני מסתובבת סתם ככה. לפעמים יש לי הרגשה שהנני מבודדת מכל דבר המתרחש סביבי בעולם, לא איכפת לי.

כבר שבוע לא רשמתי ביומני. יש לי כאבי ראש חזקים. אחת מהבנות בחדר השכן חלתה פתאום. מין מחלת שינה, היא מחוסרת הכרה ומדברת כל הזמן.

יום ה'

היה לנו שיעור עם הרב וולבה ואחר-כך עם הרבנית. נפשי התרווחה ושמחה ממלאה את לבי. הייתי רוצה לשיר. לא, לא לשיר ולא לדבר, אלא לחייך ולהאיר פנים לכולם, למסור להם את רחשי לבי. כשקמתי הייתי כל-כך עצובה ועכשיו הנני מאושרת מאד. איזה חסד גדול! ברוך ה' המשמח אבלים וזוקף כפופים.

יום ד', בבוקר

שוב עבר יום. אתמול קרא לי הרב, מסר דרישת שלום מהמורה ואמר שיהיה לי שעור אצלו אחר-הצהרים. כשהתחלתי לקרוא על כפרה נלחץ לבי ואמרתי שעבור מעשה העגל יכלו בני-ישראל לקבל כפרה, כי זה חטא בין אדם למקום, אבל אם חוטאים לבני-אדם הרי העוול עשוי ואי אפשר לבטלו. הרב ספר לי משל, אשר לפיו מוכח, שהאדם ויצרו הנם שני יצורים שאפשר להפריד ביניהם. אחר-כך, כשספרתי לו על התנהגותי הרעה של אתמול, יעץ לי לא להתיאש בעבודה על עצמי, אלא להמשיך עם הרבה הרבה סבלנות. דבריו עודדוני והרגיעוני.

תאריך מאוחר

כבר עבר חג הפסח. היה מוצלח מאד. כלם היו מרוצים. אחיותנו שהגיעו לְלִידִינְגֶה מבתי החולים הרגישו שאיכפת לנו מהן, שחושבים עליהן, מתפללים ומצפים לרפואתן ושמחים לארח אותן. כן, בהחלט אנחנו משפחה אחת, לא פחות קרובות מאחיות שנולדו אצל אותם ההורים. מציאות היא ומרגישים אותה.

אייר

הרבנית אמרה לי היום דבר-מה, בפרשת חיי שרה כתוב על שליחותו של אליעזר לקחת אשה ליצחק. אליעזר נקרא "עבד אברהם". אף על פי שעשה הרבה דברים מעצמו, משיכלו והבנתו שלו, מכונה אליעזר עבד לאדונו. אצל רוב האנשים שיוצאים מקרבת אדונם הם מרגישים חופשיות, ובפרט אם יש להם אפשרות להוסיף משהו מעצמם, כבר הנם "בעלי המצב", אבל אליעזר אף פעם לא הזכיר את שמו.

אני חושבת הרבה על מצבי הנפשי. לרוב הנני עצובה. לפעמים הכל נראה לי מעורפל, כאלו רחוק ממני. הבכי הנו דבר יומי יומי, שמתעורר על ידי כל סבה קטנה, לפעמים הדמעות חונקות אותי ולעתים הן זורמות מעיני נגד רצוני ואין בכוחי להסתירן. רק הלמודים מחזקים את רוחי, על ידם הנני מחזיקה בס"ד מעמד. הם בונים את עולמי שנחרב ונוטעים בי את הרצון לחיות כדי לקיים את רצון בוראי יתברך. אחרי השעור לרוב הנני מרגישה שמחה בלבי וגם כשעולה בידי לקיים מצוה. אכן זו נחמתי בעניי...

מצד שני עולים בי הרהורים: כל-כך הרבה מטיבים עמי, כל-כך הרבה זמן וכוחות משקיעים בי, המותר לי לקבל מתנות גדולות אלה? האין זה גזל? פעם אמרה לי הלה, שהיא צריכה הרבה זמן להכנת השעורים, בגלל שאין לה כשרונות, ואני כנראה צריכה לימוד לחוד, בגלל שמדותי ירודות מאד ולא מספיק לי לפי טבעי החנוך המשותף...

יום ה' אחה"צ

היה לנו שעור נפלא בפרקי אבות "כל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, חכמתו אינה מתקימת". איני מסוגלת לרשום את התוכן, אבל אחרי השעור לקחה אותי הרבנית והלכנו ליער. היא חזרה בקול על השעור ובקשה להבינו היטב. הרגשתי שקבלתי מתנה שאינני ראויה לי. היא דברה אל עצמה ואני זכיתי לשמוע. בודאי לא הרבה הבנתי, אבל ההליכה ההיא השאירה בלבי רושם שיתקיים בקרבי.

יום ג'

אנחנו בטומילילה, עובדות בשדה במשך שעות היום ובערבים יש לנו שעורים. בערב שבת קודש ובשבת קודש למדנו על "ואכלת לשובע", ורש"י אומר שתהיה ברכה בתוך המעים. הרב סיפר על אכילה לשם שמים. איך מגיעים לזה? כמובן לא ידעתי אז שצריכים לכוון בברכת המוציא ובברכה הראשונה של ברכת המזון. בשעת הסעודה של שבת כוונתי בברכת המוציא ובברכה הראשונה של ברכת המזון, ובשעת האכילה הסתכלתי על הלחם והרגשתי ממש את ברכת ה' בכל פרוסת לחם קטנה, לבי נתמלא שמחה על כל גדותיו...

אחרי הסעודה למדנו על ענין ריבית. לפעמים יותר קל לאדם לתת דבר מה לשני במתנה מאשר להלוות לחברו, אדם מטבעו אינו אוהב לעשות טובה שלמה. כשהוא נותן נדבה הוא מרגיש על ידי זה כנדיב ונהנה מזה, מה שאין כן הלואה. לכן פונה לבבו אל הבצע ומבקש ריבית. בערב, לפני צאת השבת, היה לנו שעור בפרקי אבות: "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו". הפעם הבנתי, שמחתי מאד מאד.

ביום א' לא למדנו. בצהרים נסעתי עם ס' וז' אל בית החולים. הילדות שמחו. לאולי כבר הוטב הרבה בס"ד, שושנה גם מרגישה יותר טוב. לפנות ערב, בשובנו הביתה, מצאנו הרבה אורחים,

ביניהם את ר' חסדן, שבא להפרד. נודע לנו, שרוזי מוכרחה לחזור לבית החולים והצטערנו על כך מאד. רוזי האהובה ירדה עוד אתנו אל חדר האוכל ושרה אתנו יחד, אחר-כך באה המכונית. הרבנית נשקה לה כאם ולוותה אותה בברכה חמה.

כבר עברה שנה מאז נפגשנו בפעם הראשונה עם הרב וולבה בדוברסדורף. באיזו זכות אנו נמצאות בקרבתו? האם אנו מעריכות את זה די?

עברו ששה שבועות בטומילילה ואנו עומדות לחזור הביתה. לִידִינְגֶה היקרה! כל-כך קשורים אליך!

הגענו. אחיותנו האהובות קבלו אותנו בשמחה רבה. אחרי הארוחה ישנתי ואחרי מנחה הלכתי אל שפת הים ללמוד קצת. הכל גדל פרא. עשבים יחד עם פרחים שונים ועצי פרי. מעולם עוד לא הרגשתי כל-כך את יפי הטבע. מי הים היו שקטים ותכלת ולובן השמים הבהירים נראו בהם. מה רבו מעשיך ה'.

יום א'

היה לנו שעור בחדרנו, מפני שי' שוכבת במטה. בשמונה באה אלינו ילדה חדשה מבית נוצרים מלנדסקרונה. לפני בואה קראני הרב ואמר שנלך אל המכונית לקבלה בספר פנים יפות ובשמחה, כי בדרך כבר התחרטה על שעזבה את המשפחה ואולי יש בדעתה לחזור. מיהרתי עם ל' ופ' אל המכונית וקבלנוה בשמחה. כשהגענו אל המטבח, היתה הדלת סגורה. טפסתי דרך החלון ופתחתי לילדות שעמדו בחוץ. נתנו לה אוכל ותה, אלא שהיה חסר סוכר. רצתי עם ג' לבקש את הניה, הניה אמרה שהמפתח של המחסן נמצא אצל גברת איגל ונאלצנו לחזור.

יום ב', בערב

באתי עכשיו מ'האולם הירוק', היו לנו אורחים חשובים מארץ ישראל, בקשר לעליתנו. הם שאלו במה בדעתנו לעסוק בארץ. איש אחד בעל מראה נעים שאל בקול וכל ה"אחיות" הפנו את מבטן

אלי, אז גם הוא הסב את פניו והתחיל להסביר שהם צריכים לדעת את תכניותינו לעתיד, מפני שהם מסדרים את הכל בשביל העולים. לא ידעתי מה לענות. השואל התרגז. הוא שמע שאנו מבינות היטב עברית, האם לא הבנו את שאלתו? היום היה אצל ילדים בני שבע ועשר והם אמרו לו מיד. ראיתי שאנו מוכרחות להגיד לו דבר מה ולו אפילו בשביל הנמוס ולכן השבתי: "כשאני הייתי בת שבע גם יכולתי תיכף לענות על כל שאלה, בכל פעם תשובה אחרת".

בסוף אמר שישלח עוד שליחים אלינו כעבור ימים אחדים, והם יכתבו לו את דעתנו ואת תשובתנו. אחרי צאתם, בקשנו מהרב שיגיד לנו מה עלינו להגיד לשואלים אותנו, והרב הסביר לנו את הענין. אנחנו היחידות, המעטות, אולי לא רק בשבדיה אלא בכל העולם, שזכינו לשמוע לקח מפי גדולים כאלה, ובעת דחוקה כזאת צריכות הננו להרגיש חובה למסור לאחרות שלא זכו לזה, את אשר קבלנו. "עת לעשות": אנו מחויבות ללמוד תיכף על מנת ללמד, להאיר לאחרים ולחנכם. הוא אמר "כוס ישועות", בעת שנושאים את כוס הישועה, צריכים לקרוא בשם ה', עלינו מוטל חוב גדול ואנו חייבות להחזירו.

"להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות"

מספרת אחת הבנות:

דוד המלך עליו השלום (לפי דעה אחרת משה רבינו ע"ה) ראה ברוח קדשו את אורך הגלות של עם ישראל, אשר נמשלה ללילה, אך הגלות שאנו היינו עדים לה וחשנו אותה על בשרנו היתה החשוכה והארוכה מאז היה עם ישראל לעם ה'.

אחותי, איטה מאשה היקרה ע"ה, בכל הזמנים של סבל וצרות, ראתה תמיד את נקודת האור, את החסד של הקב"ה, ובטחונה בה' היה אצלה כמו אצל גדולים. אמנם למדתי את זה ממנה אבל לא זכיתי לכוח כזה כמו שלה היה.

והתקיימה הבטחתה ש"עוד יבוא יום ונצא מהגיהנום הזה", ואכן לאחר כמה זמן שוחררנו מהגהינום והובילו אותנו לשבדיה.

ארץ קרה היתה שבדיה. למרות שהעם השבדי העניק לנו הרבה חום, השתוקקנו אנו לראות יהודי, היינו צמאות לרוחניות אשר הורישו לנו אבותינו היקרים. היהודי הראשון שראיתי בשבדיה היה הרב יעקובזון זצ"ל. הוא כיתת את רגליו לכל המקומות שנודע לו שהגיעו יהודים לשם, למרות שכבר אז לא היה כל כך צעיר. את כל חייו ואף את בריאותו הקריב למען אלו שיצאו מהמחנות, וכל דאגותיו היו כיצד לעזור להם, בעיקר ברוחניות. הצעד הראשון היה אוכל כשר, ואחר כך אפשרות לקיום מצוות.

לא קלה היתה הדרך שלו לסדר את זה מטעם הממשלה, למרות שהשבדים היו מחסידי אומות העולם. אך הוא לא חת ולא נח עד שהוציא לפועל את מפעליו הכבירים למען הניצולים, ובפרט למען חינוך הבנות הצעירות.

אחרי כמה שבועות, כשחזרנו להיות שוב יצורי אנוש, הביאו אותנו למקום שנקרא לובא, שם היינו יחד בחברת יהודים, ושם פגשתי את בת דודתי שרה, שהיתה הרבה יותר מבוגרת ממני, והיא

עודדה אותי למצוא את הדרך הנכונה. בלובא מצאתי גם חברה בגילי, רייזה ע"ה, ואיתה התחברתי לאורך ימים.

יום אחד, והנה הגיע מלאך מהשם, אחרי שהיינו מיואשים איזה עתיד יהיה לנו כאן במקום הזה ובארץ הקרה הזו? המלאך המושיע, זו היתה הרבנית יעקובזון היקרה ע"ה, שהופיעה שם ודמותה היה ממש כמלאך, פחדנו לגשת אליה והיא באה אלינו והתחילה לדבר אתנו. קשה לתאר בכתב את הרגשות שהיא העלתה בליבנו באותו רגע. כל חייה היא מסרה לנו כדי למלאות את אשר איבדנו ולתת לנו מה שההורים היקרים שלנו לא זכו להמשיך ולתת לנו.

והאדם השלישי שפגשתי היה הרב שלמה וולבה יבלח"ט. הוא גם היה מלאך מהשמים ממש, אשר מסר את כל כוחותיו למענינו ולמען כל אלו שיצאו את המחנות, ובפרט לבנות שהיו חולות ונשארו בבתי חולים כמה שנים. הוא היה מכתת רגליו לבקרם במקומות הכי נידחים והיה מחזקם ומעודדם.

שלשת המלאכים הללו, באו להצילנו מידי הגויים הטובים, ובמסירות נפש עילאית יצרו לנו בית חם, אשר שמו היה "לִידִינְגֶה". זה היה אי קטן ונידח בים הבלטי. הוא זכה שעליו יוקם בית לתפארת לעם ישראל (וכמו שאמר לנו פעם הרב וולבה בטומילילה, שיש מקומות נידחים בבריאה שזוכים לפעמים שבהם ייזכר שם ה'). הבית הזה היה מיוחד במינו והיחיד בכל העולם אחרי המלחמה, אשר המחנכים האלו יצרו בו יצורים חדשים, נפחו בו נשמות חדשות, והמשיכו את העבודה הקשה ששמה חינוך, אשר לא זכו אבותינו לעשות. הם לימדו אותנו להמשיך את השרשרת אשר יצרו אבותינו, הורינו היקרים, ושאפו כל ימי חייהם להמשיך בה.

יובל לרב ולרבנית

שיר שהוקדש לרב ולרבנית יעקובזון ל"חתונת הזהב" שלהם

"אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת ה' עַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ ה',
וְרַב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר גְּמָלָם כְּרָחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו"
(ישעיהו סג, ז)

אחרי הצלתנו ממוות לחיים, ניצלנו הצלת הגוף
אך פנינו למסעד הנפשות, יחד כל הבנות הנאורות
"לְפִקֹּחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת, לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר
מִבֵּית כֶּלֶא יוֹשְׁבֵי חוֹשֶׁךְ".
(ישעיהו מב, ז)

ואז ציפינו לעזר ותושיה, להדרכה בחיים
עד שזרח אור לִידִינְגֶה, כברק אור מן השמים
הרב והרבנית לעזרת הבנות חשים,
וכל ישותם לבנות מקדישים
"אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים."
(שיר השירים א, ח)

ואז הבנות הצמאות לדבר ה', הומות ודורשות,
ועיני כל אל הרבנית צופות
"הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ, הַשְׁמִיעִינִי אֶת קוֹלֵךְ."
(שיר השירים ב, יד)

ומופיעה המורה בזירה, למי בלטיפה ולמי באמירה
הכל כפי האווירה, ומכרזת בענוותנותה הנדירה
"אָנֹכִי לַה' אָנֹכִי אָשִׁירָה".
(שופטים ה, ג)

ומרביצה בנו אהבת ה' בלי סוף
ולבכר פירוש רש"י על פני הנוף
"מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב".
(דברים לג, ד)

ולאט לאט מתחילות הבנות "צו ווערן ווייך"
ולהתמצא בתנ"ך כאילו להן שייך,
"וְכֹל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ."
(ישעיהו נד, יג)

לאט, לפי העומק, ולא במהירות
שיעור אחרי שיעור, בהתמדה ובתדירות,
"חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ."
(איכה ג, כג)

נוסף ללימוד, בת הצריכה עצה ועידוד
מוצאת אוזן קשבת ואינה מרגשת בידוד,
"וּפְתָחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד, יוֹמָם וָלָיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ."
(ישעיהו ס, יא)

וכל זה בכוחות על אנוש והשראה מלמעלה
הפלא ופלא ומבינתנו נעלה
"נוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה."
(ישעיהו מ, כט)

ומעלה אותנו בשמירת המצוות מדרגה לדרגה
ולהיזהר בקפדנות מכל חטא ואשמה
"עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ."
(דברים יז, יא)

עד כמה החיוב ולאו מילתא זוטרתא
במידות וביחסים בין אשה לרעותה
"הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ,

כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלוֹקֶיךָ."
(מיכה ו, ח)

אם אנו הבנות נזכור את אלה ונמשיך,
נרגיש התעלות גם בבית גם ב"קיך" (במטבח)
"כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, אִם בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמוֹר...
וְנָתַתִּי לְךָ מְהַלְכִים בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה."
(זכריה ג, ז)

אז בא המפנה, הגיעו הסרטיפיקטים
מי ימהר לאמריקה, ומי לארץ עצמו יתאים
"וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ בָהּ."
(תהילים סט, לז)

משפחת הרב, לארץ - עיניהם צופיות
והבנות, להם מרגישות את עצמן קרובות
"רָנִי וְשִׂמְחִי בַּת צִיּוֹן כִּי הִנְנִי בָּא."
(זכריה ב, יד)

בים ובאוויר, כל הדרכים כשרות
בבנימינה, הבנות העולות החדשות
"מָי אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבֹּתֵיהֶם."
(ישעיהו ס, ח)

הרבנית, פניה למעלה בקודש להתעלות
לשכון כבוד בירושלים פניה מועדות
"שִׂמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כָּל אוֹהֲבֶיהָ."
(ישעיהו סו, י)

שיעורים כסדרן בלי הרף
הבנות באות בשלישי בערב,
"שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי, כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ."
(ישעיהו ס, ד)

קשורה כל אחת לבאר ממנה שאבה
ומוכנה תמיד עד קצה גבול ההקרבה
"מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה."
(שיר השירים ז, ז)

נזכור לעד בשיר ובפיט
כל אשר קבלנו מזה הבית
"וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם."
(הושע ב, כא)

בתמימות ובמסירות מבלי כל רבב
בחורף, בקיץ, בקור ובשרב
"וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם... עַד הַיּוֹם הַזֶּה... עֲנוּ בִּי נֶגֶד ה'."
(שמואל-א יב, ב)

אם נתאמץ כהנה וכהנה
לא נוכל לגמול לה על הביאותנו עד הנה
"יְשַׁלֵּם ה' פָּעָלֶךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה."
(רות ב, יב)

נגיש הברכות לסבתא והסב
למורתנו הדגולה ולחתונת הזהב
"כָּה אָמַר ה' זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ."
(ירמיהו ב, ב)

מה יפה המיזוג ומה נפלא התיאום
השמחה המשפחתית ולשבעים
"הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ, תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי".
(תהלים קג, ה)

והנה המורה יוצאת המבורג וברלין
תזכה לרוב נחת מצאצאיה הנכד והנין

"וְשַׂמְתִּיךָ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר."
(ישעיהו ס, טו)

וכל יתר משאלות לבה למלאותם
בתים מלאים כל טוב, הבנים והבת למשפחותם
"וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ."
(דברים כח, ב)

הנה מצאנו פתרון לבעיית הזקנים
שנות ברכה, חיים טובים ותקינים
"עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים."
(תהלים צב, טו)

יחד אבות ובנים לשמוח
לזכות לשיבה טובה ומנוח
"וְקִוֵּי ה' יַחֲלִיפוּ כֹּחַ."
(ישעיהו מ, לא)

ועתה נתכונן לבוא השליח
הלוא הוא מבשר, לביאת המשיח.
"מַה נָּאווּ עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ טוֹב."
(ישעיהו נב, ז)

לזכרה הברוך של הרבנית ע״ה

זה כמה שנים שהלכת מאתנו
יתומות מבוגרות, אך זקוקות לך השארת אותנו
זכרון מראך מחיה את נפשנו,
צליל קולך היקר מהדהד באוזנינו.

בבואנו בצל כנפיך לחסות
כלי חרס שבורים לרסיסים היינו,
את הרמת והדבקת בידים זהירות,
לא מאסת ולא בזת להכי קטנות.

מי תאר לעצמו, העצמות כי תחיינה,
נראה שהגוף והנשמה אובדות הנה,
רק את לא התיאשת מהן,
לכל עמל וסבל עמדת הכן.

התכופפת אלינו, החולות הקטנות
טפלת, ריפאת בידיך האומנות,
את כל ישותך לנו מסרת
את ביתך, ילדייך וחייך ביטלת,
ותקבלי עלייך את התפקיד הגדול.

בסבלנות ובאורך רוח נשאת העול,
נשמות ההורים שאת שם ה׳ קדשו
להצלחתך חרדו וצפו,
כמלאכים מליצי טוב אותך ליוו.

דברי תורתך, אותנו החיו

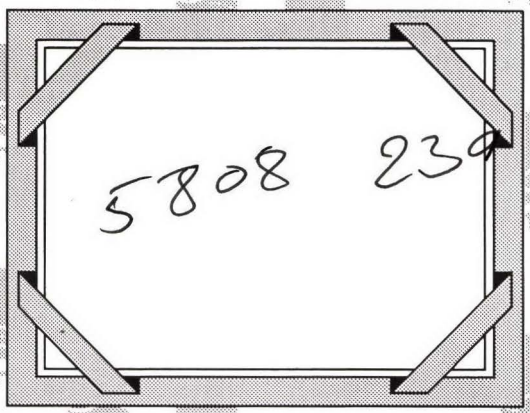
מחשכת היאוש הצילו והעלו,
בלטיפת כף ידך כי זכינו.
הלב התפעם
ולבך הטהור בה הטעימנו אהבת אם.

מתגברים הגעגועים,
משתוקק לראותך הלב
אינך עוד בינינו
מה גדול הכאב!

מה אבכה על מלאך
כי עלה למרום?
הן את שליחותו
מילא עד תום!

תעמוד נא דמותך
לנגד עינינו
ואורך, שזרעת בנו
יאיר את דרך חיינו...

5808 234